

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG LAPJA

MAGYAR NAPLÓ

XXX. ÉVFOLYAM 2018. OKTÓBER

www.magynaplo.hu

Nagymuzsalytól Amerikáig

Interjú Tarpai Viktóriával

„Az istenség jön,
amikor akar”

IMRE FLÓRA

„az elhagyott
ország,
az elveszett
haza”

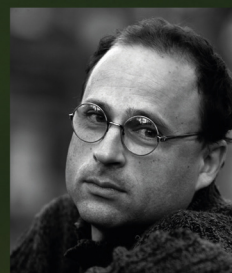
SZALAY KÁROLY

„fölapozhatatlan
októberi
bibliánk”

MURÁNYI ZITA

„Hogy álltok
a sertéshizlaldá-
val, Szűcs
elvtárs?”

CSABAI LÁSZLÓ

„A keresztény
Európa védemi
gerince”

KONRAD SUTARSKI

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország
bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél,

a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon a 06-1-767-8262 számon,

levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető

a Magyar Posta Zrt.-nél: a www.posta.hu

WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

1900 Budapest,

06-1-767-8262,

hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak:

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

A folyóirat megrendelhető

szerkesztőségünkben is:

- személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Felkelések a vasfüggöny mögött

„Magyarországért és Európáért fogunk meghalni” – próbálta a világ lelkiismeretét fölébreszteni az a telexen elindított, kétségbeesett üzenet, amely 1956. november 4-ének hajnalán a szovjet csapatok Budapest elleni támadásáról tudósított. Milan Kundera Közép-Európa sorsáról és Európa fogalmának értelmezéséről 1983-ban írott esszéjét ezzel az idézettel nyitja. Vagyis a magyar '56-ra vonatkozó gondolatokkal kezdi. Azokkal is zárja.

Európa középső része a pusztító háborút követően 1945 után nagyhatalmak megállapodásainak értelmében került a kommunista Szovjetunió befolyási övezetébe. A térségnek azok a nemzetei, amelyeknek a nyugati keresztény világ volt az otthonuk, s amelyeket e döntések kilöktek onnan, kultúrájuk, nemzeti létük megkérdőjelezéseként élték meg a következményeket.

A totalitárius szovjet hatalom elleni közép-európai lázadássorozat, amely 1956-ban Lengyelországban kezdődött, majd a Magyarországon kitört, ritka kegyetlen megtorlással büntetett forradalomba torkolt, aztán 1968 prágai tavaszával, Csehszlovákia megszállásával és az 1970-es, '80-as évek lengyel felkeléseivel folytatódott, történelmi jelentőségét tekintve egyedülállónak tartja az író. Valóban: ezek a szinte egész népeket megmozgató felkelések az európai otthon és kultúra visszaszerzéséért, a brutálisan megszakított történelmi pálya folytonosságának visszaállításáért robbantak ki. A tüntetők magasba emelt transzparensen elsősorban nem szociális követeléseket tömörítették jelszavakká, hanem demokráciát, szabad választásokat, a megszálló szovjet csapatok kivonását, a nemzeti jelképek visszaállítását, a bebörtönzött politikai foglyok, egyházi vezetők szabadon bocsátását követelték. Szabadságot. Visszatérést Európába. E közép-európai mozgalmak felmutatták a sokszor egymás ellen kijátszott vagy érdekeiket egymás ellenében érvényesíteni igyekvő nemzetek közötti szolidaritás szép példáit is. Nem véletlen, hogy a renitens országokkal szemben a blokk közös katonai erejével is lesújtó szovjet vezetés számára gyanús volt minden olyan törekvés, amely e népek között az összefogás, a szorosabb kétoldalú kapcsolatok kiépítését célozta.

Az 1975-ben Franciaországba emigrált író Párizsban azonban azt tapasztalta meg, hogy Európa visszafordíthatatlanul megváltozott, a Közép-Európában őrzött Nyugat-kép a múlté. Ezért fogalmazott úgy, hogy „a közép-európai lázadásokban van valami maradi, mondhatni anakronisztikus: kétségbeesetten próbálják visszahozni az elmúlt időt, a kultúra múlt idejét...”

„Kelet-Európa igazi tragédiája tehát nem Oroszország, hanem Európa” – zárta esszéjét Kundera. Az az Európa, amely a telexüzenetet elindító magyar számára akkora értéket jelentett, hogy azért „kész volt meghalni, és meg is halt. A vasfüggöny mögött nem tudta, hogy változtak az idők, és Európában már nem érték maga Európa. Nem tudta, hogy a mondat, amit telexen röpített a maga síkvidéken fekvő országából a határokon túlra, már elavult, és soha sem lesz érthető.”

Érdeemes a cseh író számos vitát gerjesztő esszéjét újraolvasni ma is.

Rosonczy Ildikó

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (örökös elnök),
Báger Gusztáv, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kó Pál, Salamon Konrád,
Szakály Sándor, Vasy Géza

Újraalapító főszerkesztő: Oláh János

Főszerkesztő: Jánosi Zoltán

E-mail: janosizoltan@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7035

Főszerkesztő-helyettes: Bíró Gergely (próza)

E-mail: proza@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7031

MUNKATÁRSÁK

Berta Zsolt

(Magyar Napló Könyvesbolt,
Budapest, VIII. ker. József krt. 70.,
Józsefvárosi Galéria)

Mobil: (70) 421-9580

E-mail: magyarnaplokb@gmail.com

Berta-Havasaljai Matild (ügyintéző)

E-mail: bertahavasaljaim@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 410-5784

Bolla Eszter (szerkesztő)

E-mail: bollaeszter@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 410-3962

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Kondor Péter (szerkesztő)

E-mail: kondorpeteterjanos@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 410-3417

Mórocz Gábor (Könyvszemle, tanulmány)

E-mail: moroczgabor@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 410-3192

Nemes Attila (Nyitott Műhely, marketing)

E-mail: nemesattila@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 421-7962

Szentmártoni Anikó

(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)

E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7030

Szentmártoni János

(ügyvezető)

E-mail: titkarsag@iroszovetseg.hu

Zsiga Kristóf (ügyvezető, könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Borító: Oláh Mátyás László

*

A címlapon: Tarpai Viktória

(Fotó: Vadócz Dávid)

Meg nem rendelt kéziratot nem örzünk meg, és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk.

Rosonczy Ildikó: *Felkelések a vasfüggöny mögött* 1

SZEMHATÁR

Győri László: *A kilincs; Emlékoszlop* 3

Imre Flóra: *Szimbólum; Szerelmünk tere* 4

Aniszi Kálmán: *Amit soha nem fogok elfelejteni* 5

Szegedi Kovács György: *A cet gyomrából* 7

Mielőtt a szél 8

Bíró Gergely: *A kőből hizott hegy* 9

Deme Tamás: *Az az ősz...; Ki vagy te, Bartók Béla?* 13

Luzsicza István: *Ez a mi ügyünk volt*

Beszélgetés Zsótér Andrással 14

Csillag Tamás: *Nekem; Mig más százfelé* 18

Szalay Károly: *A rue Cujas sarkán...* 19

Gyarmathy és Gara 20

Gál Sándor: *Égő csillagok* 22

Jező Ákos: *Fogságban* 23

Murányi Zita: *tériszony; őstörténet* 25

Csabai László: *Szövetkezés* 26

Győry Domonkos: *Számok könyve* 32

Kovács István: *Töredék az árvaságról; augusztusi bódulat*

délihája a verssorok rendjének bármely változatában 34

Jánosi Zoltán: *Szegek és nyílhegyek. Búcsú Nagy Andrástól* 35

TISZTELET LENGYELORSZÁGNAK

Kiss Gy. Csaba: *A magyar forradalom – lengyel szemmel* 37

Juliusz Mieroszewski: *A magyar lecke* 38

Kovács István: *„...a hamuban csillaglik-e majd gyémánt”* 41

D. Molnár István: *Költő, drámaíró, egyházfő és rendszerváltó* 44

Salamon Konrád: *A lengyel–magyar múlttól mindenkinek* 49

Konrad Sutarski: *Lengyelország és Magyarország történelmi*

szerepe a keresztény Európa védelmében 52

Nagy Ignác: *Identitások metszetében* 54

Musa Czachorowski: *Másik világból vagyok...;*

Íme ezt hagyom rád fiam...; Szemeim, én szemeim... 57

Selim Chazbijewicz: *Melankólia; A Sámáni versek ciklusból* 58

NYITOTT MŰHELY

Shrek Tímea: *Nagy muzsalytól Amerikáig*

Beszélgetés Tarpai Viktóriával 59

KÖNYVSZEMLE

Lajtós Nóra: *A szavak szárnyaló sziluetdje*

Nagy Gábor: Utassy József 65

Rosonczy Ildikó: *„Nincs magyar Matejkókn”*

Petneki Áron: „Oh az ecset nagy szónok!” Jan Matejko

és a magyarok 67

Kelemen Erzsébet: *„Munkálni álmaimat”*

Porból-való Ének. Szécsi Margit versei Mohai Gábor

és Binder Károly közreműködésével 69

Szerzőink 70

Lapszámunkat 1956-os tárgyú képzőművészeti alkotások reprodukcióival illusztráltuk, a felvételeket Oláh Katalin Kinga készítette.

Örömmel tudatjuk, hogy 2018. június 4-én Teleki Pál Erdeméremben részesült mások mellett **Bata János** költő, publicista, a délvidéki Aracs című lap főszerkesztője, **Prof. Jerzy Snopek** budapesti lengyel nagykövet, hungarológus. 2018. augusztus 20-a alkalmából Magyar Arany Erdemkereszt polgári tagozat kitüntetését kapott mások mellett **Majoros Sándor** író, szerkesztő, **Dr. Mózes Huba** irodalomtörténész, **Pécsi Györgyi** irodalomtörténész, szerkesztő, **Sántha Attila** költő, nyelvész, **Dr. Thimár Attila** irodalomtörténész, a Kortárs folyóirat fő-szerkesztője, **Zsille Gábor** költő, író, műfordító. Gratulálunk a díjazottaknak!

GYÖRI LÁSZLÓ

A kilincs

*Lelógatja a szárnyait,
csőre a zárban, a kilincs.
Egyetlen mozdulatra nyit,
s tárul a világ, a lélek is.*

*Lebillenti a szárnyait,
egyszerre kívül és belül
csattantja rézsárgán, amint
egy-egy új kéz ránehezül.*

*Nyitogassátok szaporán!
Kezetek jobban fényezi,
mint a tisztító tudomány
titokzatos vegyszerei.*

*Sok vendég: több energia.
Csak jöjjetek egyszerre mind!
Micsoda tarka orgia!
Csapkod egyre a rézkilincs.*

*Sok vendég: nagyobb ragyogás.
Csak jöjjetek egyszerre mind!
Röpül az ajtó meg a ház,
ahogy csattog a rézkilincs.*

*Fölemelem a szárnyaim.
Fölemeli a szárnyait.
A zárkában elég a kín.
Suhogást hallok. Hogy röpít!*

Emlékoszlop

*A fél falu. De mennyi lélek?
A templomkerti kolera-
emlékoszlop fölirata
megmondaná, a régi véset,*

*hogy hány volt, aki elenyészett.
Elég annyi, hogy szinte a
fél falu (fél galaktika)
ért szörnyű, ámde hősi véget.*

*Hunyt csillagok, ifjak, vének
adódtak át az égi mélynek:
(fél falu) fél galaktika.*

*Hajtsd meg a kertben a térded
az előtt, akinek teérted
kellett (helyt adva) hálnia.*

IMRE FLÓRA

Szimbólum

Az istenség jön, amikor akar.

*Hívni vagy elküldeni nem lehet.
Feketébe vonja a zivatar
az alacsonyra leszállt, szűk eget.
Megtorpan szándék és emlékezet,
a szem kialszik, száraz ág a kar.*

*Az agyagedény fénnel megtelik.
Az átlátszatlan cserépfal sugároz.
A létezés riadtan közelít
önnön fel-felvillámló centrumához.*

*Valami transzcendens. A szédület.
Jelentősége ahogy megnövekszik,
felemelkedik a mélység felett:
ott ér a gravitáció a testig.*

*Az oxigénelnyelő folyamatba
tüdő, értelem, szén belesajog.
Széjjelszóródott cserépdarabok.*

Amikor elmegy, nincs, mi visszatartsa.

Szerelmünk tere

*helységnevek pillanatképek
rendezőelvet ki találhat
hogyan kezdik el a meséket
nyoma sincs itt narratívának*

*felszínre bukik egy-egy emlék
örvényes folyóban parti fatörzs
mintha félálomban vezetnék
pálmák nap süt a jobb vállamra dőlsz*

*összemossa a teret az idő
keveredik az érzet és a képzet
termálvizek hideg záporosó
a völgy túloldalán a vízesések*

*hol volt hol nem volt és mégsem mese
szűkül kitágul szerelmünk tere*

ANISZI KÁLMÁN

Amit soha nem fogok elfelejteni

Ezerkilencszázötvenhárom kora tavasza volt. A kivézenyelt katonaság pontos mértani alakzatba zárkózott fel a zsebkendőnyi főtéren. A műhelyek és kócerájok szegénylegényei, az apró és még apróbb hivatalok alkalmazottai és a tölteléknek kiharancsolt iskolás gyermekek zsúfolásig megtöltötték a kis teret. Pontban tizenkét órakor a kisváros templomaiban megkondultak, és nagyon sokáig zúgtak a harangok. A katonai egység parancsnoka szobormereven tisztelgett.

Nagy, puha pelyhekben hullt a hó.

Várakozással a szívében Sztálin halálát „gyászolta a világ”. Mi lesz velünk ezután?! Ki fog gondoskodni rólunk, ha a nagy tanítómester, a világbéke legfőbb támasza, mindnyájunk atyja nincs többé? – gondoltam gombóccal a torkomban, és több kisiskolás osztálytársammal elsírtam magam.

Érettebb fejjel szégyenkezve bosszankodtam rajta, hogy eshetett meg velem akkora gyalázat, hogy megkönnyezzem az emberiség egyik legnagyobb zsnokának a halálát, akinek a kezéhez ártatlan milliók vére tapadt?

Évekig töprengtem a rejtélyen, mígnem egyszer csak rájöttem a titok nyitjára: a gyermek világképe mágikus. A kis emberpalánták még nem ismerik a szkepszist, nyugtalanokdva nem keresik az okokat. Amit a felnőttektől hallanak, azt el is fogadják. Meg sem fordul a fejükben, hogy megtéveszthetik őket; hogy szakadatlanul, módszeresen hazudhatnak nekik.

Az egészséges kételkedés, az élet dolgaihoz való kritikus viszonyulás, az erkölcsi mérlegelés és felelős döntés képessége nem a gyermekkor jellemzői. Ezek és a hozzájuk hasonló erények s készségek később, a személyiség fejlődésével fokozatosan alakulnak ki. Az egyes csupán fejlődésének haladottabb szakaszában hanyja-veti meg az újabb és újabb értesüléseket, keresi azok igazságtartalmát, igyekszik – immár némi tapasztalat birtokában – kibontani belőlük, hogy mi az, ami helyes, és mi az, ami elutasítandó.

Így alakult, változott az én hozzáállásom is a kommunizmushoz. Gyermekként kezdetben szinte mindent elfogadtam, majd idő múltával egyre komolyabb fenntartásokkal vettem tudomásul a körülöttem zajló

eseményeket, jelenségeket. Felnőttként félve, gyakran szorongva éltem meg a zsnokoki birodalom embertelenségeit, abszurdításait. S minthogy az elevenbe vágott, mindennél nehezebben, fájdalmasan viseltem el az egyre durvuló román kommunista diktatúra magyarsóáló ténykedéseit.

A zsenge gyermekkorban hivatalosan belénk sulykolt fennkölt eszmék és az elszenvedett sérelmek közötti mélyülő szakadékban eleinte, fura mód, nem a rendszer végóráihoz vezető utat ismertem fel, hanem az a hit erősödött bennem, hogy az igazságosság, egyenlőség és szabadság jegyében haladéktalanul helyre kell hozni a kibicsaklott társadalmi gyakorlatot. Amiből nekem magamnak is részt kell vállalnom.

Álmaim világában éltem. Hittem, hogy a világ megváltható: az Embert meg kell menteni.

Nem tudtam én akkor ezt így megfogalmazni, egyszerű falusi gyermekként hogy is tudhattam volna, ámde határozottan éreztem valaminek a hiányát, valami nagyon fontosnak az égető szükségét.

Életem fináléja felé közeledve szomorúan tapasztalom, hogy az oly vonzóan irizáló szép eszmék csalóka világába való csillapíthatatlan vágyódásaim valójában szüntelen menekülések voltak a kirívó durvaságok és becstelenségek, az emberi méltóság sárba tiprása, a kilétünket fenyegető aljas diszkriminációk elöl, menekülések személyes és közösségi poklaink bugyraiból.

A nagy garral és konok kitartással harsogott fennkölt célok tőszomszedságában tenyésző koldusszegénységre, és arra a szomorú tényre, hogy a kommunista hatalom szellemi fegyházra kárhoztatott bennünket, csak jóval később döbbsentett rá az élet.

A dohos lisztből keményre főzött puliszkakockák bűzös szagát most is érzem az orromban, hánytatóan keserű ízére belsóm máig émelyegve emlékezik. Ezt adták kenyér helyett hetente négyszer az ötvenes években a szakiskola menzáján – Váradon, a Pece parti Párizsban.

– Mit hozzak neked legközelebb? – kérdezte apám, mikor meglátogatott.

Nem akartam panaszkodni, de a mindennapi kínozó éhség végül is erősebbnek bizonyult a gyermeki szándéknál:

– Nem bánom, ha kenyérhéjat is! Csak legyen valami a zsebemben, hogy ha nagyon kínoz az éhség, rácsálhassak valamit.

Szeptember végén sárgasággal kórházba kerültem. Onnan pedig haza. Szigorú diétára fogva.

Otthon, szülőfalumban hallottam először, hogy Magyarországon kitört a forradalom.

Remény költözött a szívekbe.

Mint amikor felkavarják a büzlő posványt: az emberek érdeklődni kezdtek, minduntalan kérdezősködtek – várták a csodát. Kezdték őszintén hinni, hogy vége szakad a teljesíthetetlen beszolgáltatásoknak, megmenekülnek a kollektivizálástól, kiszabadulhatnak a Moloch karmaiból. (Titkon abban is nagyon reménykedtünk, hogy visszacsatolnak bennünket az anyaországhoz. Merthogy alig néhány kilométerre éltünk a magyar határtól.)

Mindenki várta a csodát, mert csak a Moloch meghátrálása válthatott volna meg bennünket. De homályos, kósza híreknél egyebet nemigen hallottak sem a kocsában, ahova naponta többször is befordultak a falusfelek, sem az útba eső patkolókovács műhelyében.

Rádió nem volt a faluban.

Felmentem Váradra, és az ócskapiacra használt kondenzátorra bukkantam. Az üzletből fülhallgatót, kristálydetektort és harminc méternyi antennahuzalt vásároltam. Azt már régebről tudtam, minél hosszabb az antenna, annál jobb a vétel.

A magam bütykölte kristálydetektoros rádió volt számomra a világgal való kapcsolattartás egyetlen eszköze. Ezen a kezdetleges készüléken követtük a magyar forradalom eseményeit. A tündökletes rövid utat, és az áhított ígéret tragikus eltiprását.

Most is fülemben cseng a magyar miniszterelnök november 4-én hajnalban elmondott beszéde, amit a mindössze négynapos Szabad Kossuth Rádió sugárzott: „Itt Nagy Imre beszél, a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke. Ma hajnalban a szovjet csapatok támadást indítottak fővárosunk ellen a nyilvánvaló szándékkal, hogy megdöntsék a törvényes magyar demokratikus kormányt. Csapataink harcban állnak. A kormány a helyén van. Ezt közlöm az ország népével és a világ közvéleményével.”

Három órával később a Magyar Írók Szövetsége fordult a világ jobbik feléhez segélykiáltásával: „Itt a Magyar Írók Szövetsége! A világ minden írójához, tudósához, minden írószövetségéhez, akadémiájához, a szellemi élet vezetőihez fordulunk segítségért. Kevés az idő! A tényeket ismeritek, nem kell ismertetni.

Segítsetek Magyarországon! Segítsetek a magyar népen! Segítsetek a magyar írókon, tudósokon, mun-

kásokon, parasztokon, értelmiségi dolgozókon! Segítsetek! Segítsetek! Segítsetek!...”

Betegszabadságról visszatérve, az iskolában néma csend fogadott. Mintha kollektív amnéziába estek volna: mindenki elnémult, hallgatott.

Időnként elhurcolásokról, kínvallatásokról, kivégzésekről, súlyos börtönvekről röppentek fel ellenőrizhetetlen hírek. A honi hatalom képviselői az agyonhallgatás, elnémítás taktikáját választották – mert azt képzelték, hogy amiről nem beszélünk, az nincs is.

A rá következő év nyarán végeztem a gépipari szakiskolát. Géza barátommal, akitől a rádiókészítés „tudományát” elsajátítottam, N-be, az aranybánya műhelyébe helyeztek. Fizetésünk kevesebb volt az éhbérenél. Hogy megéljünk, az ócskapiacra vásárolt és magánszemélyek házainak padlásán potom áron összeguberált alkatrészekből lámpás-hangszórós készülékeket hoztunk össze ütött-kopott, ócska dobozokban, és azokkal kereskedtünk. Így már jobban ment a sorunk, de nem sokkal később valaki beárult bennünket. Egy délután két rendőr csapott le ránk. Elkobozták szerény „vagyonunkat”, alaposan megfenyegettek, és azonnal kizsuppoltak az albérletből.

Nem tudom, a tudásszomj vitt-e rá, vagy a könnyebb megélhetés vágya munkált bennem, esetleg mindkettő, amikor ötvennyolc őszén beiratkoztam az esti liceumba, az Orsolya-rendiek korábbi otthonába.

Ott találkoztam másodszer a forradalommal. Akkor viszont egészen „közelről”. Két bőrkabátos férfi lépett be óra közben az osztályterembe. Néhány szót váltottak az oktatóval. Hihetően csupán jövetelük célját közölték vele, mert a tanárnő mindjárt oda is szólította kollégánkat, aki épp a maradék sarat kaparta le a gumicsizmájáról a pad alatt. Egyenesen villanytelepi munkahelyéről érkezett az iskolába.

Az osztályteremből szemünk láttára vitték el Udvarit.

Tíz évvel később találkoztam vele egy trafikból kijövet. Félig kopasz volt, maradék haja deres.

– Szevasz, Bandi, hát kiszabadultál?!... – kérdeztem döbbenet a látványtól.

– Ki – felelte fásultan. A raboskodás éveiről és a „börtönélményekről” egyetlen szót sem ejtett.

Közel harminc évvel később, a kommunista diktatúra összeomlása után derült ki: volt osztálytársunknak mindössze az volt a „bűne”, hogy tagja volt a váradi Szabadságra Vágyó Ifjak Szervezetének (SZVISZ).

SZEGEDI KOVÁCS GYÖRGY

A cet gyomrából

(B. E. emlékének)

*A Mennyben
biztosan nem unatkozunk majd.
Kezdetnek mindjárt videózunk.
Megnézzük egymás történetét.
Először a Krisztusét,
azután a megszámlálhatatlan sok
szabadulást, gyógyulást,
mi rajtunk esett.
Majd azt a temérdek tragédiát,
amit az ész föl sem foghat,
megérteni, elfogadni sem tud.
Mert hogyan is csillapíthatnánk az
akaratainkkal azt,
ami ösztönös.
„Szenvedés, ki méltó rád?“, zúgja a dal.
Micsoda badarság. Az ember elméjében
idegen test.
A Magasságos hogyan látott minket?
Úgy, mint az a fotóművész,
aki csak a megnyomorodott
koldusgyerekeket fotózta?
Bizony, a cet gyomrából
másképp fest minden.
Ezek lesznek a legszebb történetek,
amik akkorra már átértékelődnek,
kisimulnak a véres századok gyűrött takaróin.
Majd lehámozzák a nyomorúság
romlott banánhéját, s a lelkek
felragyognak,
akár a pillangók.*

Mielőtt a szél

*Odakint
nagy cseppekben esik...,
ahogyan harminc évvel ezelőtt,
mióta belém rajzolt a sors,
és a szívemre tetováta
a nevedet;*

*hulltál rám, s
hullsz ma is,
mint dalba mártott
édes gyümölcs.*

*Így szűrődött le bennem
az a levegőbe emelkedett pillanat,
létem felbolygatott iszapja.*

*Talán mélyebben kellene keresni,
az „Ég szárnyainak árnyékában
Sálem hősín kőfalait”,
hogy a becsapódott meteoroktól viharzó
áprilisi tavirózsák
ki ne szakadjanak,
hogy legyen csillag-csönd,
hogy még egy olvasható szót
írhassak a víz tükreire,
mielőtt a szél
letörölné.*

In memoriam 1956. október 25., Budapest, 2014

BÍRÓ GERGELY
A kőből hízott hegy

– Tessék, Tétényi úti Kórház, itt a központ.
 – Kérem, én...
 – Beszéljen hangosabban, nem értem, halló!
 – Kérem, én... – kezdte újra az asszony, akinek alig volt erő a hangjában – ...azt hiszem, hogy nem bírom tovább...

A telefonközpontos rögtön kapcsolt, sok ilyen hívást kapott már.

– Most akar meghalni, amikor végre kimentek az oroszok...?! Tudja maga, hogy mikor szállták meg az országot? 1944-ben. Negyvenhét évig éltek a nyakunkon, sok vér folyt, sok élet tönkrement, erre maga most kitalálja, hogy meghal, amikor az utolsó is hazament?

A vonal túlsó felén beállt az értetlen csönd.

– Halló, itt van még?

– Itt vagyok – rebegte az asszony. – ...Nekem most nagyon nehéz, értse meg...

– Bevett valamit? Olyan gyöngé a hangja.

– Még nem, de másra se tudok gondolni... Én ezt nem bírom el, nem megy...

– Valami betegsége van? Kit kapcsoljak, osztályt, orvost, kicsodát?

– Nem tudom... Nem, nem vagyok beteg.

– Akkor meg mi a baja?

– Itt hagyott a férjem a négy gyerekkel... Hogy ő új életet akar kezdeni, meg hogy én egy nagy tévedés voltam, és neki nem való gyerek... Úgy élek lassan egy éve, mintha valami fűrészelne, darabolna belül reggeltől estig, estétől reggelig, és már nem bírom tovább...

– Kedvesem, ha most itt lenne, szívesen levinném magának a napszemüvegemet.

– Nem értem, én...

– Jól hallotta: szívesen levinném magának a napszemüvegemet. Nekem nincs szemem, én vak vagyok. Mint a giliszták meg a denevérek, tudja? És nem így születtem. Haza akartam zavarni a ruszkiakat '56-ban. A Corvin-közben harcoltam, húszévesen kivégeztek az oroszok, de élve maradtam. Csak azóta nem látok. Van, akinek börtön jutott, másnak bitó, nekem meg ez. Életfogytiglani sötétzárka, mint más senkinek. Ezt a keresztet nem lehet letenni egy perc-

re se. Maga meg a hülye férje miatt el akarja dobni az életét? Ne tessék már viccelni, kérem szépen...

– Én nem... nem is tudok hirtelen mit mondani...

– Azt hiszi, én fel tudtam készülni rá? Egy fenét, dehogy tudtam. Két évig én is meg akartam halni.

– Tényleg?

– Miért, azt hiszi, csak magának juthat az eszébe? Persze. Meg akartam halni. Ott álltam friss vakon, elveszítettem a munkámat, nem volt pénzem, se családom, se reményem. Szedték már össze a bajtársaimat. Egyszerűen semmim nem volt, érti? Csak egy nagy bűdös lyuk a fenekemen, meg még kettő a szemem helyén. Magának és a gyerekeknek van hol lakniuk?

– Igen... – felelte az asszony, és a telefonközpontos, Géza bácsi érezte a hangján, hogy elszégyellte magát.

– Mert nekem nem volt. Kitétek a Vakok Intézetéből, még hajléktalanok között is aludtam a Keleti pályaudvarnál, egy pincében. Sokszor gondoltam rá, hogy ezt nem lehet kibírni, és jobb volna meghalni. Tudja, mi tartott vissza attól, hogy megtegyem? Egy felismerés, hogy engem agyon akartak löni, de nem tudtak. Mert élve maradtam, és ez egy csoda. Három fejlövést és egy tüdőlovást túlélni – mi az, ha nem csoda?! Engem ez mentett meg. Mert én ilyen vagyok: megyek. Néha lefejelek egy-egy villanypóznát, postaládát, felreped a homlokom, elered az orrom vére, de megyek. Tudja, mi történt velem a múltkor? Azt képzelje, véletlenül besétáltam egy pótkocsi és a teherautó közé, a sofőr meg gázt adott. Szerencse, hogy a pótkocsi nem a kerekek közé lőkött, hanem földre, a járdára. Felálltam, leporoltam a nadrágomat, és itt vagyok.

– Velem meg az van...

– El ne kezdjen panaszkodni nekem, halló!

– Maga... Maga igazán bántó tud lenni... Olyan érdes, nyers, pattogós a hangja is – mondta kényeskedve az asszony.

– Mégsem tette le a telefont.

– És tapintatlan. Egy elefánt a porcelánboltban. Meg egy kicsit szemtelen is...

– Mert élek, kedvesem. Pontosán azért, mert van bennem élet, és akarok is élni. Az én családom is tönkrement, még harminc se voltam. Mennyi csapás, megaláztatás ért azóta is! Gondolkodjon el rajta, ne kapkodja el az öngyilkosságot.

– ...

Géza bácsi érezte, hogy az asszony mondana még valamit, de vívódik. Nem volt rá kíváncsi.

Ferenczy-Kovács Attila–Újszászy Kálmán:
1956 2354 hősi halottjának emlékműve, Budapest, 2012

– Éljen, kedvesem, olyan szép ez a nyár. Az első szabad nyarunk! Ráadásul maga még látja is. A zúgó nyárfákat, az énekesmadarakat, a Balaton vizét... És a gyerekei már egy szabad országban nőhetnek fel... Halló, itt van még? Halló...!

*

Géza bácsi bizalmatlanul fogadta a teljes csapatkivonásról szóló híreket. Fel-alá járkált a televízió előtt, mint aki hallani is akarja a fejleményeket, meg nem is. Néha perelt is közben:

– Még hogy kimennek! Ezt csinálták '56-ban is, az anyjuk köcsögít. Ezt most higgyem el?! Én, aki ott voltam?

Amikor néhány hónapra rá hazaindult a hajmáskéri harcokszívó alakulat, még mindig nem akart hinni a híreknek.

– Akkor is vontak ki csapatokat Budapestről... Áhá! De nem mentek haza, hanem körülzárták a repülőtereket. Meg a Különleges Hadtest Tökölön! Mint-

ha szedelőzködni kezdtek volna. Mintha! Közben meg töltötték felfele a készleteiket.

Egyre feszültebb lett, mintha bújócskát játszottak volna vele; mert aki elbújik, azt előbb-utóbb úgyis megtalálják. S ha utóbb, akkor egy idő után alig várja már, hogy felfedezzék, és ne kelljen tovább izgulnia. Ő is arra várt, hogy végre szaladjon már le a függöny, érjen véget ez a színjáték. Mert úgyis visszajönnek, nincs mese.

De nem jött vissza egy teremtet orosz lélek sem, inkább hónuk alá kapták a felszerelést, és mentek hazafelé. Másfél év múlva pedig az utolsó orosz, Viktor Silov altábornagy is elhagyta a záhonyi határátkelőt fekete Volgáján. Géza bácsi áthívta az egyik szomszédját, amikor egy kalózfelvételen megkapta a parancsnok alámondásos búcsúbeszédét. Tudni akarta, hogy mi történt ott pontosan. Margó néni kitűnően tudta ecsetelni a kisszerűséget és alakoskodást, Géza bácsi mindig élvezettel hallgatta, amikor nyelvére vette az egész lépcsőházat.

– Hát, elég jóképű férfi, meg kell hagyni – tűnődött Margó néni a képernyő előtt.

– Ne azzal foglalkozz, az isten szerelmére! – kiabált Géza bácsi.

– Jól van, na, csak megjegyeztem... Tehát: alig néz az emberek szemébe... Géza, ez az ember legszívesebben a szemébe húzná a tányérsapkáját! A beszéde határozott, erőt akar sugározni, de ahogy mozog...

– Hogyan mozog? – vágott közbe Géza bácsi.

– Nehéz azt elmondani... Sunnyog! Nem, nem ez a jó szó. Jobbra lép, balra lép, ide néz, aztán meg oda... Táncol, ez az! Mintha attól félne, hogy mindjárt körbeállják, és megpüfölik. Ez az ember tudja, hogy veszített, de azt is, hogy meg kell őriznie a méltóságát, amennyire csak lehet. Olyan parancsnok, aki mögött nincsen hadsereg. Ezt látom, Géza!

Géza bácsi emelt fővel kezdett járni. Ha eszébe jutott, szemtelenül tisztelgett lakása ablakából Oszta-penko százados szobrának, mert tudta, hogy nem sokáig marad Budapest nyugati kapujában, ahol mozdulatával negyven éve óvón megállásra készíti az autósokat.

Szerette a Pa-dö-dö slágerét is, a *Bye-bye Szását*. Volt benne pimaszság, ez tetszett neki, felszabadító erővel hatott rá. Valahányszor felcsendült a rádióban, képtelen volt megülni a helyén, izmai táncrea készítették.

Egy ideig még a fehér botját sem használta, amit a biztonság kedvéért összecukva, a zakója zsebébe

tett. Úgy történt, hogy egy alkalommal otthon felejtette, de nem akart már visszafordulni érte. Nem ment neki semminek. A füle régóta érzékennyé vált minden szokatlan zajra, az utat pedig vakon ismerte a kórházig; azt is tudta, hol nyomták fel a járda aszfaltját a fagyökerek. A legkülönösebb mégis az volt, hogy mintha belül, mélyen új szeme pattant volna, akár tavasszal a rügyek. Addig is tisztában volt vele, hogy a közvetlen akadályokon túl milyen épületek, utcák veszik körül, de a feje fölött véget ért a világ. Most a képzelete lombokkal egészítette ki a sétány fáinak törzsét, a lombokat falevelekkel. Sárga fénnel az ezüst villanypóznák fejét. Láta a betonzsungel szürke tömbjeit, és közöttük, fent az eget, a végtelen, tiszta, magyar eget!

Éjjelente újra úgy álmódott, ahogyan fiatalkorában, amikor még látott. Évtizedek óta csak hangokat hallott álmában, más érzékelés nem nyílt már benne, mintha a lélek is bezárta volna őt, nemcsak a vakság; most ismét képek jelentek meg előtte, tájak, tárgyak, ismerős emberek a múltból. Egy-egy arcot, színes formát napokig forgatott magában. Várta az estéket, amikor lefekhetett, és az ébredéseket, hogy minden újabb éjszakai képsort számba vehessen.

Ősz vége felé, egy hajnalon különös álmodást látott, ami valóságosabbnak hatott minden korábnál. Egy szovjet katonával lötték egymást a korabeli, néptelen, romos pesti utcán, mégsem esett össze egyikük sem. Egyszerűen nem fogta őket a golyó. Űzték, kergették egymást, mindhiába. Később megjelent egy harckocsi, látta a torkolattüzét. Nagy sebességgel közeledett felé, de nem tudta maga alá gyűrni, mert ő beesett egy kis gödörbe, amiben éppen elfért. Nyikorogtak, zörögtek a lánctalpak, a harckocsi elzúgott fölötte. És akkor észrevett egy ökölnyi követ, ami az úttest fölött lebegett. Ebből a kőből hatalmas szikla, majd hegy lett, fölébe nőtt, aztán hirtelen ráomlott, maga alá temetve őt.

Azonnal felébredt, méghozzá tiszta fejjel. Szokatlan frissességet érzett, és egyszerre ólmos fáradtságot. Utána csak a fáradtság maradt, visszaaludni mégsem tudott. Bekapcsolta a kisorádiót, hátha a műsor álomba szenderíti, de csak forgolódott.

A reggeli készülődés balul sült el. Nem tudta eldönteni, hogy melyik ingét vegye fel, és közben azt is elfelejtette, hogy éppen milyen színűt tart a kezében. Szagolgatni kezdte őket, hogy legalább kiderüljön, melyik tiszta. Amikor a rádióban bementék a pontos időt, találmra levett egyet a vállfáról, és magára öltötte.

Az utcán sétálva azon bosszankodott, hogy mégis micsoda dolog ez: ennyit vacakolni egyetlen ing miatt! Aztán eszébe jutott, hogy nincs kezében a fehér botja. Hogy emiatt-e, vagy sem, hirtelen különös, elemi érzése támadt. Régóta nemigen kételkedett magában, hiszen megtapasztalta az évtizedek alatt, hogy vakon is két lábbal áll a földön, nem kell látnia ahhoz, hogy talpon maradjon. Tíz évvel korábban például még képes volt kézen állva is közlekedni a lakásban hosszú percek át, amin mindig jól szórakozott a második felesége, amíg el nem váltak. Most azonban, ha csak egy pillanatra is, átélte a kiettségét; azt érezte, hogy bármikor megroppanhat, mint hullott gally a cipőtalp alatt. Mégsem állt meg, pedig nem kellett sietnie. A botot aztán csak megtalálta a zakója zsebében. Kinyitotta, és maga előtt kopogtatva folytatta az útját. Lassan oszlott benne a túszerűségi élmény, de nem sokat törődött vele; csak mennie kell, ebben biztos volt, ez mindig bevált, menni előre, és akkor minden rossz elmarad az ember mögött.

Hamar eljött a hétvége. Órákig fent volt éjszakánként, és jó, ha hajnalonta el tudott aludni három-négy órára. Reggel nemigen akaródzott kibújni az ágyból; a vasárnapot már végig pizsamában töltötte. Halogatta, hogy megválaszolja a társkereső hirdetésére érkezett képeslapokat, amelyeket felolvastak neki, de még a megtelt szemeteszsákkal sem volt kedve kimenni a folyosóra, hogy bedobja a hulladékcsúzdába. Ha pedig nagyritkán megéhezett, a zsíros oldalú fazekat a hasához szorítva cipelte el a hűtőszekrénytől a tűzhelyig, amitől morcos lett a pizsamája.

Napok, hetek teltek el, és mintha jobban ragaszkodott volna a munkába járáshoz, mint előtte. Fontosabbak voltak számára az egymást érő hívások, még ha magához képest kissé gépiesen is fogadta őket. Hazamenni, otthon lenni újabban nem szeretett; mintha napról napra egy olyan lakásba tért volna be, ahol egyre kényelmetlenebbül érezte magát. Az volt a határozott benyomása, mintha összébb húzódtak volna körülötte a garzon falai, hiába tudta, hogy ez lehetetlen; a teret vakon is érzékelte, akár a visszaverődő hangok alapján. Éjszakánként különös emlékek keringtek benne, és nem értette, miért bukkannak fel, amikor jószérével már el is felejtette őket.

A tél beálltával leginkább egy lány járt a fejében. Ha jól emlékezett, Jutkának hívták, a vezetékneve nem jutott eszébe. Húsz éve történt, vagy még régebben, nem tudta pontosan. Akkoriban is telefonközpon-

tosként dolgozott, csak az ország másik felében, a megyei kórházban. Jutka a munkaügyön volt könyvelő, húsz-huszonegy éves lehetett. Géza bácsi valahányszor felvette a munkát, mindig megérezte a lány hangján, hogy nem közömbös a számára. Nem foglalkozott vele különösebben, pedig tetszett neki a hangja. Jutka egyszer felhívta a központban, és finoman, de immár szomorúan a tudtára adta, hogy szívesen beszélgetne vele valamikor. Géza bácsi megígérte, de nem állta a szavát. Aztán hallotta, hogy a kórház klubhelyiségében rendezett zenés esteken a lány állandóan csak magába roskadtan ül, és iszik; állítólag a szülei egy tűzoltótisztához akarták feleségül adni, akit kifejezetten utált. Nem látva más kiutat, otthon gázt szívott, és életveszélyes állapotban beszállították a sürgősségre. Túlélte. Az eset azonban nem tántorította el a szülőket, és Jutka nem sokra rá újra próbálkozott, de ezúttal nem tudták a kórházban megmenteni.

Géza bácsi biztos volt benne, hogy meg tudta volna menteni a lányt. Sőt, arról is meg volt győződve, hogy remek párt alkottak volna. Megkérte volna Jutkát, hogy segítsen, legyen szeme helyett a szeme, és ő cserébe képes lett volna mindig erőt önteni belé. Azon töprengett, hogy vajon miért is hederített rá, kivel volt annyira elfoglalva akkoriban? Nem tudott rájönni.

Ez így ment napokon keresztül, mígnem Jutka története egyszer csak kipukkant benne, akár egy szapanbuborék, és más, hasonló emlékei törtek felszínre. Csupa olyan helyzet, amikor cserbenhagyott valakit. Egyre kevésbé furdalta a lelkiismeret, mintha nem is az önvád munkált volna benne. Addig legfeljebb megértette a mások gondját, olykor mintha az együttérzés is megmozdult volna benne, de hogy ugyanazt érezze, amit ők, ismeretlen élmény volt számára.

Az utolsó ilyen emléke az asszonyé volt, aki néhány hónapja felhívta őt a központban. Nem tudta, hogy mi lett vele, hiszen nem kereste őt többször. Talán megtette, és már nem él? Vagy csak nem érte el őt?... Úgy érezhette magát, mint a kormányos egy léket kapott hajó tatján, aki a legénységgel már képtelen törődni, mert átcaptak fölötte a tomboló hullámok. Ez az asszony akkora pofont kapott az élettől, hogy a gyerekei iránti felelősség már nem jelentett neki semmit, mert aki csakugyan meg akar halni, annak előbb-utóbb sikerül, nem tarthatja vissza már semmi. És nem merte senki ismerőssel megosztani, hogy hová jutott, csakis egy idegennel, övele.

Egyszerre ez az emlék is szertefoszlott, a helyén súlyos, szurokfekete űr és tehetetlenség maradt. Géza bácsi kába volt reggeltől estig. Így teltek a karácsonyi ünnepek, elképzelhetetlen lassúsággal és tartalmatlanul. Összeszenvedett egy nagy fazék töltött káposztát, amihez végül alig nyúlt. Amikor csak tehetett, műszakot vállalt, de így is túl sokat maradt magában, a négy fal között.

Az óév utolsó napja azonban, számára is meglepő módon, valamelyest felcsigázta. Kedve támadt a virslihez és a pezsgőhöz, a puha bélű, friss fehérkenyérhez. Eltervezte, hogy idén is, mint minden évben, meghallgatja a szilveszteri műsorokat a televízióban, mert ez nem egy közönséges nap, hanem az év utolsó napja, és nem akármilyen évé! Kivételesen nem vacakolt sokat. Felkapott magára valamit, és vásárolni indult.

A napja várakozásban telt. Többször ellenőrizte, hogy csakugyan betette-e a pezsgőt és a virsliket a hűtőszekrénybe, és hosszú hetek óta először újra felporszívózott.

A műsorok alatt nem bírt magával, és kibontotta a pezsgőt. Végignevette az Uborkát, az Éjjeli magazint, a Szeszélyes évszakokat, a Hofi szilvesztert és a Gálvölgyi Show-t, még akkor is, ha éppen nem értette a képi poénokat, de felhangzott a közönség gépi nevetése. A pezsgő az első órában elfogyott, nem sokkal később a virsliket is kifőzte, és megette. Söröket bontott, majd valami töményt keresett, feltúrta miatta a szekrényt is. Éjfélre minden ital elfogyott, de nem bánta, megfájdult már a feje. Gondolta, a köztársasági elnök újévi köszöntőjét még meghallgatja, aztán lefekszik.

„– 1991-ről följegyzí a történelem – mondta az elnök –, hogy csaknem fél évszázad múltán, ebben az esztendőben hagyta el hazánkat az utolsó, lelünk mélyén mindig is megszállónak tartott, idegen katona. Ekkor szűnt meg a Varsói Szerződés és a KGST...”

– Idegen katona?! – paprikázta fel magát Géza bácsi. – Miért nem mondd ki, hogy ruszki, orosz vagy szovjet? Mit kell itt finomkodni?

Hirtelen csuklott egy nagyot. Felült a kanapé szélére, nem jutott már el hozzá semmi a beszédből, csak meredten ült egy darabig, majd visszadőlt. Aztán felült megint, és nem mozdult.

– Elmentek?! – kérdezte döbbenet, erőtlenül. – Ezek ellen harcoltam...? Hát elmentek? Csak úgy elmentek?!

DEME TAMÁS

Az az ős...

*A fák, a nyesett, kopár őszi fák
minden múltat elmondanak.
Látom gyerekarcot. Városmajor.
A vár. Széna tér, tankokkal bélelve.
Az idő körbejár, belefut a végtelenbe.
A ház boltjában alvó benzintartályok.
Pincében találgatjuk: van-e lyuk
az égen, amerre elszállunk, ha tán
idetalál az aknavető a pokolboltba.*

Ki vagy te, Bartók Béla?

Bartók utolsó évét bemutató dokumentumfilm után

*Bartók szép fejét oldalra fordítja, ránk néz. Azt hírelik tengerentúlon: világhíresség.
Bartók hatalmas pentaton szemei belém látnak. Szeretnék mögé látni. Erdélyben az ég.
Bartók az amerikai némafilmen zongorázik. Allegro barbaro. Fölnéz. Allegro morendo.
Bartók Bélával az amerikai zongoracég hirtelen közli: elviszik tőle a kölcsönzongoráit.
Bartók Béla írja Péter fiának, sikerült pár centért olcsón enni New Yorkban. (T)ételszünet.
Bartók Bélát halála előtt felszólítják, költözzön ki a bérlakásból, mert eggyel többen lakják.
Bartók Béla nem halt éhen, nem költözött ki. Idejében meghalt. Teli a bőrönd. Viszi.
Bartók Béláé a világhír. Jogdíj már nem. Szép vagy, gyönyörű vagy, fehérvérű magyarindian.
Bartók Béla was born in Nagyszentmiklós. In Európa? Yeah, sweet new world. Maga elhiszi?*

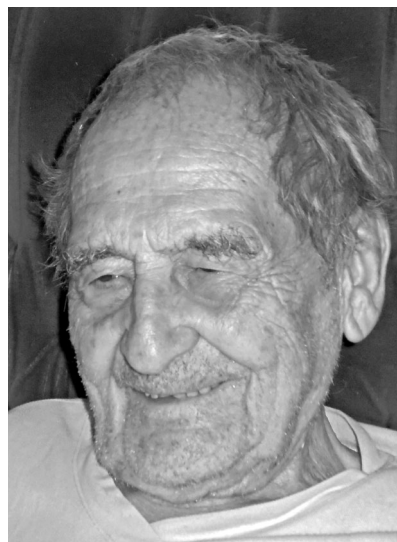

Ferenczy-Kovács Attila–Újszászy Kálmán:
1956 2354 hősi halottjának emlékműve, Budapest, 2012

Ez a mi ügyünk volt

Beszélgetés Zsótér Andrással

Zsótér András neves nagypolgári család sarja, dédapja, Zsótér Andor „Szeged Wesselényije”, a nagy tiszai árvíz utáni újjáépítés fő alakja, városi intézmények alapítója, ’48-as honvédfőhadnagy. A dédunoka azonban saját jogán, szülői mintára úszóként szerez ismertséget, hogy válogatott versenyzőként és háromszoros magyar bajnokként lezárt pályafutása után 1956 őszén már börtönből szabaduljon, majd – mert a vér nem válik vízzé – maga is forradalmárrá legyen. Gérecz Attila harcostársaként és a költő hősi halálának szemtanújaként hosszú amerikai emigrációba kényszerül, csak a rendszerváltást követően települ haza. Az egykori szabadságharcossal Géreczre összpontosítva jártuk végig kalandos életútját, elfogódottan élve a – 88 évesen is régi vagány pesti srácként – feljánlott tegeződés lehetőségével.

– *Mozaikszerűen ismerjük a sportkarrieredet, ezért kérlek, mesélj arról, hogyan vezetett ez az út a forradalomba Gérecz Attila oldalán, egyáltalán, honnan származott az ismeretségetek? A sport volt bennetek az első közös pont?*

– A sport és a Margitsziget. A Fradiban úsztam, és társaimmal a szigeten, az uszoda egyik szobájában laktunk, hogy a napi két edzés mellett minél kevesebb időt töltsünk utazással, így innen jártunk iskolába, dolgozni. Egyébként a Lövölde téren volt a szüleim lakása. Géreczről köztudott, hogy honvédos és válogatott öt-tusázó volt, de más sportolók is megfordultak itt, sokan csak azért, mert menő dolog volt a Margitszigetre járni, amikor nem mehetünk külföldre szórakozni. A sportuszoda volt akkor a fővárosi helyek elitje, ahol mindenki ismert mindenkit.

– *Te mikor, hogyan keveredtél olyan ügybe, amely miatt a forradalom idejére már börtönbe kerültél? Még sportolóként, vagy Gérecz Attilánál később?*

– Attilát már korábban lecsukták, ennél többet ekkor még nem is tudtunk róla. Én ebben az idő-

ben érettségiztem le magánúton, előtte a kalocsai jezsuitákhoz jártam, s utána már az Újpesti Dózsánál úsztam. Ekkoriban vették át az egyesületeket a minisztériumok, az Újpestet a belügy, én pedig, hogy elkerüljem a katonaságot, elfogadtam, amikor a Dózsa sportszázadához hívtak. Ott nyertem a bajnoki címeimet, és rendőr is lettem alhadnagyi fokozatban, tisztii fizetéssel. Rendőrként a kitelepítést is megúsztuk, ami a polgári származásunk miatt megtörténhetett volna, bár édesapám miniszteri tanácsos volt, két doktorátussal. Később viszont feloszlott a sportszázad, engem leszereltek és menesztettek a rendőrségtől, az úszást is már csak a seniorok között folytattam, de megmaradtak a régi sportbarátok, akik javarészt ugyanolyan egykori katonaiskolások voltak, mint Gérecz Attila. Fiatalok voltunk, beszélgettünk, viccelődtünk, szájhősködtünk, hogy ki lesz az első, aki a mezítlábas fejű Rákosit pofon csapja, mert semelyikünk se szerette, de konkrét szervezkedés nem volt. Csak hát egyikünket megfigyelték, bevitték, megcsavargatták a tőkét, és ő kötött be mindnyájunkat.

– *Ez pontosan mikor volt, és veled mi történt ezután?*

– 1956. január 9-én tartóztattak le. Akkor már a MÁVAG-nál dolgoztam, szerszámgépek mellett, link állás volt, de volt egy motorom, szóltak, hogy menjek el valahová elintézni valamit, és ahogy felültem a motorra, megfogtak, hogy rendőrség, le vagyok tartóztatva. Kérdeztem, miért, azt mondták, majd megtudom, vittek be egyből a Fő utcába, ott szembesítettek a katonaiskolás haverokkal. Akkor tudtuk meg, miért kaptak el, addig azt se sejtettük, hogy valamit elkövettünk. A Gyűjtőfogházban májusban volt a tárgyalás, hat és fél évet kaptam a Jónás-tanáctól, mi voltunk az utolsó nagy kirakatper. A Gyűjtőből ki lehetett kerülni dolgozni külső helyszínre, így a csolnoki szénbányába vittek, de minden jobb volt, mint bent rohadni egy börtöncellában, itt meg barakkokban voltunk, le tudtunk fürödni, viszonylag normális kaját kaptunk. Szenet lapátoltunk a csillékbe, meg a csillék föld alatti járatait kellett meghoszszabbítani, síneket építeni. A bányászok, odavalósi tótok, rendesek voltak velünk, mert amikor reggel

a lift levitt minket a tárnákba, ahová a smasszerek már nem jöttek le velünk, odaadták az aznapi Szabad Népet, amibe be volt csomagolva a zsíros kenyerek, aztán amennyit megírt az újság, annyit tudhattunk, hogy mi folyik az országban. Volt közöttünk olyan is, aki értett a rádiókhöz, a bánya telefonjain valahogy a rádiókat is befogtuk, így tudtuk, mi történik.

– *Október 23. is a bányában ért?*

– Ott, és ennek az lett a következménye, hogy politikai foglyokként éhségstrájkba kezdtünk, követelve, hogy a mi ügyünket is vizsgálják felül. Voltunk két-háromszázan, mind letettük a munkát, csak a vízbetörésekre ügyeltünk, éhségstrájk meg úgy lett ebből, hogy nem kaptunk ezután enni. Végül célt értünk, mert kijött egy bizottság a belügyminisztériumtól, mindenkinek felülvizsgálták az ügyét, s csak a köztörvényeseket tartották vissza. Ekkor adták oda édesapám levelét is, amiben azt írta, hogy a születésnapján már biztos otthon leszek, ami november 7-én volt. Így is lett, október 31-én szabadultam, teherautóval hoztak haza bennünket.

– *Ezek után hogyan keveredtél bele a harcokba, hogyan kerültél ismét Gérecz Attila társágába?*

– Már otthon voltam, a Lövölde téren néztem a bérházunk kapujából a Király utcán vonuló orosz tankokat, egyszer csak ott jött előtünk Gérecz Attila, s tulajdonképpen elhívott harcolni.

– *Gérecz előtte már 1950 óta raboskodott. Tudtál a kiszabadulásáról, vagy bármit is a sorsáról?*

– Akkor sokan szabadultak, nem lepott meg, hogy Attila is kint van, de találkoztunk a Gyűjtőben is, ahová először vittek, őt meg kihallgatásra hozták fel Márianoszt-

ráról, mert a váci szökése után már ott ült. Egy régi sporttárs révén, aki nem elítélt, hanem civil szakács volt odabenn, a konyhára kerültem dolgozni, s együtt osztottuk ki az ételeket a raboknak, így a kisfogház gombüzemében is, ahová Attilát küldték munkára. Itt láttuk meg egymást, és utána is kapcsolatban maradtunk, amíg a csolnoki bányába nem kerültem.

– *Legközelebb pedig már a kaputokban találkoztatok...*

– Ott jött Gérecz Attila sietve, annyit szólt, hogy Andris, mennünk kell. Nem volt kérdés, hogy megyek. Mennünk kellett, mert ez a szabadságunkról szólt, ez a mi harcunk, a mi ügyünk volt, félelem sem volt bennem. Csak szólni kellett, hogy induljunk, kalandvágyó pesti vagányként meg se fordult a fejemben, hogy maradjak. Utána pedig már ott voltunk a harcokban, ide-oda csapódtunk, vagy hozzánk csapódtak kisebb-nagyobb létszámban, először a Corvin Áruháznál, aztán hárman-négyen a Continental Szállónál, a Dohány utcában is.

– *Ahol Gérecz aztán el is esett...*

– Igen, ott esett el. Rengeteg eldobott nyeles Vécsey kézigránát is volt ott, Attila meg mint volt katonaiskolás és öttusázó nagyon értett a fegyverekhez, leszedte a gránátfejeket, többet egymásra erősített, így jó nagy robbanótöltetet kapott. Aztán ezeket nem kézigránátként dobálta, hanem beélesítve a lánctalpakra rakta, úgy, hogy lesből, sötétben a tankokhoz futott, ott lelcsolta benzinnel, aztán pucolás, egy perc múlva meg lerobbant a lánc, lebénult a tank. Akik kimásztak, azokra lőttünk, a katonaiskolások ezt nagyon tudták. Nálam is volt egy puska, én is lőttem, de nem annyira értettem

a fegyverekhez, azt se tudtam, találtam-e, vagy sem. Az oroszok persze látták, hol mozognak a magyar szabadságharcosok, és beálltak a Rákóczi út felől, hogy végiglőjék ezeket az utcákat. Attila korábban már három tankot mozgásképtelenné tett, de sötétben; november 7-én viszont világosban is megakarta ezt csinálni. Kidugta a fejét a rejtkehelyről, csakhogy a tankból észrevették a mozgolódást, és hiába mondtuk neki, hogy ne menjen, fél óra múlva úgyis sötét lesz, csak annyit válaszolt, hogy ne féltsük, tud ő gyorsan futni. Aztán már indult is, de csak félútig jutott, s ott kapott egy sorozatot. A lendület még átvitte a túloldalra, ott esett össze, valakik gyorsan behúzkodták a kapu alá, aztán besötétedett, és én is át tudtam menni, de már nem tudtam beszélni vele. Lehet, hogy a kezem között halt meg, lehet, hogy már nem volt benne akkor élet, de a teste még meleg volt. Elszedtem tőle az iratait, benne volt a címe is, volt, aki vállalta, hogy elmegy az édesanyjához. Jött is az édesanyja meg a menyasszonya, ott temették el először a Klauzál téren. Összeszékabáltak egy keresztet, ráírták a nevét, és csak később lett tisztességesen eltemetve.

– *Akkorra már tudatosult benned, hogy ez a harc elveszett, csakis menekülnöd lehet? Mikor és hogyan hagytad el az országot?*

– A házmester szólt, hogy hivatalos kinézetű bőrkabátosok ke-restek már, én meg tudtam, hogy vagy felakasztanak, vagy mehetnek évtizedekre vissza a síttre. Egy-két napig megbújtam ismerősöknél, aztán november 14-én, amikor már újraindult a vonatközlekedés, apám kivitt motorral a Kelenföldi

pályaudvarra, ő is azt mondta, hogy vigyázz magadra, kisfiam, de muszáj menned. A mosonmagyaróvári vonatra felszállva, egy régi haverral találkoztam, a fradista vízipólós Kakas Gusztival, ő ismerte a dörgést, mert fülest kapott, hogy a pályaudvaron a régi ávosok már kapdossák el az embereket, nem szabad bemenni, előbb kell kiugrani, úgyhogy amikor lassított a vonat, leugrottunk, ahogy a villamosról szoktunk. Gusztinak voltak rokonai a városban, ott megfürödtünk, megvacsoráztunk, egy éjszakát megaludtunk, reggel pedig megmutatták, hol tudunk átmenni anélkül, hogy észrevennének, mert tíz kilométerrel odébb a határőrök meg az oroszok már legéppisztolyozták vagy elkapták, aki a zöldhatáron próbálkozott.

– *És innentől elkezdődtek az emigráns éveid, évtizedeid. Hogyan alakult tovább a sorsod?*

– Ausztriában a bécsújhelyi táborba kerültünk, amit kizárólag a magyar menekülteknek hoztak létre. Különböző követségeken lehetett jelentkezni, hogy hová akarunk menni. Addigra több régi uszodai haver is összejött, és azt hallottuk, hogy Los Angeles a világ úszófővárosa, ezért úgy gondoltuk, hogy ha már versenyezni nem is, de edzősködni, a tudásunkat felhasználni ott lehet a legjobban. Az amerikai transzport az érkezésünk előtt elrepült, de katonai hajók még indultak, s végül az NSZK-n keresztül, a kielitől vittek át az óceánon. New Yorkban kötöttünk ki, s a Camp Kilmerbe, egy régi laktanyából kialakított lágerbe vittek minden magyar menekültet. Ott munkára jelentkeztem, áruházakban szatyrokba pakoltam az árut a vevők-

nek, és kivittem a kocsijukba, de nem tetszett, többre tartottam magam. Bejárt egy presbiteriánus lelkész, én meg kicsit beszéltem angolul, mert rövid ideig tanultam a gimnáziumban, elpanaszoltam ezt neki, meg elmondtam, hogy úszó voltam, és fémüzemi tapasztalatom is van. Ő bemutatott egy Klára nevű magyar hölgynek, aki még 1945-ben menekült családosul Brazíliába Németországon át, mert a háború alatt a németeknek kialakított Damjanich utcai birodalmi iskolába járt protekcióval. 1956. október elején már a nővérehez jött látogatóba, aki nem ment Brazíliába, mert még a németeknél beleszeretett egy amerikai tisztbe, kiköltözött vele New Yorkba, és ekkor a presbiteriánusok tisztségviselőjeként dolgozott a lágerben a magyarok mellett. Klára is bejárt a táborba a magyarokhoz, beszélt németül, angolul, spanyolul, portugálul, franciául, ezért gondolta a lelkész, hogy esetleg segíthet nekem Los Angelesbe kerülni. Ennek az lett a vége, hogy megtetszettünk egymásnak, később feleségül is vettem, de előbb még valóban talált nekem helyet Los Angelesben. Akkor sokan segítettek a magyar menekülteken, s a Bell Gardens nevű elővárosban felvállalt egy presbiteriánus templom, illetve a közelben lakó hívőjük, Mrs. J. B. Trambly, egy idős hölgy, aki anyám helyett is anyám lett. Odaköltözésemkor a férje már nagybeteg volt, pár hónap múlva meg is halt, a gyerekük az Államok távoli részén lakott, így nem maradt neki más, csak én. A házuk mögött volt egy szoba-konyhás helyiség végével, mosdóval, ezt vettem ki heti nyolc dollárért, és lettem tagja az ottani presbiteriánus egyháznak.

– *Tudtad-e az úszómúltadat a terveid szerint hasznosítani Los Angelesben, vagy teljesen civil életet éltél?*

– Bár az egyház és a szállásadó a szárnya alá vett, a versenysporthoz nem tudtak hozzászólni, így az úszósportban nem tudtam elhelyezkedni, de a lelkész útján bejuthattam a Bethlehem Steel nevű vasüzembe, ami az ország második fémipari gyára volt. Ide kerestek embert, először söprögetni, na bumm, nincs abban semmi, nem rosszabb, mint szemet lapátolni. Eközben tartottam a kapcsolatot Klarával is New Yorkban, mert ő továbbította a leveleimet, amit a szüleim a Camp Kilmerbe küldtek nekem. Volt azonban egy régi iskolatársa is Los Angelesben, és eljött meglátogatni őt, meg persze engem is.

– *A szüleid mikor és hogyan értesültek a hollétedről, ha a Camp Kilmerben már leveleztetek? Mennyi idő után tudtátok felvenni a kapcsolatot? Őket nem figyelték meg, nem vették elő miattad?*

– Én már a megérkezésemkor megírtam nekik, hogy hol vagyok, még telefonáltam is, így tartani tudtuk a kapcsolatot. A leveleinket és a szüleimet biztosan megfigyelték, de szerencsére retorzió nem érte őket, engem sem ítéltek el a távollétemben, s amúgy is csak személyes dolgokról írtunk, nem politizáltunk.

– *Akkor így csak a Los Angeles-i életre kellett koncentrálni, bár nyilván az se volt kevés. Nem kínzott a honvágy?*

– Eleinte kissé, de nagy magyar közösség, nagy élet volt ott akkoriban, ötvenezer magyar élt Kaliforniában a népszámlálás szerint, én meg fiatal voltam, hát csináltam, amit kellett, és amit tudtam,

nem ijedtem meg semmitől. Aztán a fémüzemben kitört egy sztrájk, nem volt fizetés, nem volt pénzem, de hallottam, hogy a városban két magyar padlószőnyeget készít és forgalmaz, ez akkor új volt, én meg betanultam, és nekiálltam dolgozni náluk. Két hét múlva már én voltam két ember vezetője. Közben eltanultam a szőnyegtisztítást is, amihez egy barátom talált ki egy hatékony gépet, én meg továbbfejlesztettem úgy, hogy a használt szőnyeget újrafesem, és fel is újítam. Ezzel még többet kerestünk. Az embernek használnia kell a fejét, találgatónak kell lennie. A börtönben megtanultam, milyen félni és éhezni, odakint pedig azt, hogy pénz nélkül semmire sincs esélyünk. Hát ez irányított a munkában meg az életemben.

– Ekkorra már megházasodtál? Hol éltetek?

– Klára végül Los Angelesben maradt, munkát is talált, összeházasodtunk. Elköltöztem a nénitől, előbb egy lakást béreltünk, majd részletre venni is tudtunk egyet El Monte-ban, egy másik elővárosban. 1962-ben ide született az egyetlen lányunk. Közben a feleségem szülei is odaköltöztek Braziliából, de az édesanyja sokszor beleszólt az életünkbe, s ez nem tett jót a házasságunknak. Közben viszont találkoztam egy távoli rokonnal, akinek finommechanikai műhelye volt, engem pedig addigra a szőnyegezés, a térden csúszás-mászás megviselt fizikailag, így beálltam mellé. Remekül felszerelt műhelye volt, esztergagépekkel, marógéppel, köszörügéppel, szerszámokat gyártottunk, később a NASA-nak is dolgoztunk. Az úrkutatással együtt áldozott le a vállalkozásunknak is, utána együtt

vágtunk bele egy közös ismerősön keresztül a függőnyszakmába, apartmanházak lakásaiba varrattunk függőnyt, mi szereltük fel a karnist, egyebeket, mígnem ez a rokon lelépett a felvett előleggel, de én jóvátettem, amit lehetett. Utána a nyugdíjig, vagyis a hazaköltözésemig én vezettem a céget, akkor aztán eladtam.

– Mikor települtél vissza, illetve előtte mikor látogattál először haza?

– 1990-ben jöttem először haza, az amnesztia után, miután papírt kaptam a rehabilitálásomról, mivel addig törvénytelenységnek számított, hogy a belügyes bizottság kihozott a forradalom alatt a börtönből, így tulajdonképpen szökevény voltam. Ezek után a rendszerváltás érhetően jó érzés volt. Úgyhogy korábban nem kockáztattam, nem is volt miért, odakint megvolt már mindenem, a családdal a kapcsolat is megmaradt, sőt, kétszer ki tudtam utaztatni apámat, egyszer-egyszer az öcsémet meg a húgomat is, csak szegény anyámat nem, mert a lányom születése után meghalt, pedig készült az első unokájához. '90-től már minden évben jöttem, és 1995-ben szólt a húgom, hogy árulják a szomszéd lakást, ezt itt, ahol ülünk, a Magyar jakobinusok terén. Ez volt a természettudós Herman Ottó utolsó lakhelye, csak szétválasztották három lakásra, ebből az egyik rész a húgomé itt, mellettem a gangon. Szóval eljöttem, megnéztem a lakást, aztán megvettem, és hazaköltöztem. De egyedül jöttem haza, mert az anyósom miatt a feleségemmel addigra megromlott a kapcsolatunk, s bár odakint még együtt maradtunk, hazaköltözve már szétmentünk, ő kint maradt, és azóta sajnos meg is halt. Akkor már a lányom is férj-

hez ment, de ő mindig is kint élt. Két unokám született, már déd-unokáim is vannak, járnak hozzám minden évben, magyarul azonban csak a lányommal tudok beszélni.

– S hogyan látod utólag, vagy a kinti évek alatt gondoltál-e rá, hogy másképp is alakulhatott volna az életed? Vagy mindennek így kellett történnie, s te elégedetten nézel vissza?

– Nem bánok semmit, a hazámért harcoltam, és most is így tennék. Utólag meg úgyse változtathattam már semmin, új életet kellett kezdeni, előre kellett nézni. Az életem felét idegenben éltem, de jó életem volt, és még haza is térhettem. Miért ne lennék elégedett?

– Végezetül hadd térjek vissza Gérecz Attilához: mikor találkoztál a verseivel, s a hősi halála után a nevével, utóéletével és emlékezetével?

– Amíg élt, nem tudtam róla, hogy írni kezdett. Korábbi rabtársától, a német emigrációban élő Tollas Tibor költőtől kaptam meg Attila verseit, amikor az Államokban járt. Az amerikai magyarok viszont tudtak Gérecz Attiláról, sőt, mivel részt vettem a kinti magyar cserkészéletben, az én javaslatomra vette fel a nevét egy új cserkészcsapat, a hazatérésem után pedig az ünnepélyes újratevésén is ott voltam a Fiumei úti temetőben. Látom, hogy ápolják és őrzik az emléket, tudom, hogy irodalmi díjat is neveztek el róla, és jó megtapasztalni, hogy fennmarad a hősiessége, még ha nem is ezért csinálta, hanem azért, mert belevaló, vagány srác volt, remek sportember és költő, egy hazafi, akinek ez a dolga.

Luzsiczka István

CSILLAG TAMÁS

Nekem

*elég a hely, ahol ültél,
egy hajszál, kifosztott matrac.*

*Mintha
tartoznék az életemmel:
mellettem mindig maradhatsz.*

*Rám már
a varjak se vigyáznak, a
nagy, októberi esők se.*

*Ólmos
esővíz folyik hajamra,
elárvult szemöldökömre.*

*Üres
bogárpáncél mindkét szemem:
maradj kicsit, azt szeretném.*

*Ölelj
át! Az ősz háborús halott,
egy keresztüllőtt krizantém.*

Míg más százfelé

*Míg más százfelé futott, én itt maradtam,
kit érdekel, a reményről mire szokom át?
Ahogy telik a sorsom, egyre ritkábban
röptetem szemöldököm barna madarát.*

*Ha meghallom, hogy a lepkék kiáltanak,
s a hajnal tűzrakásába indulnak égni,
keresem a szavakat, mert belül tudom:
a fiamnak ezt csak én tudom elmesélni.*

SZALAY KÁROLY
A rue Cujas sarkán...

Eljött annak is az ideje, hogy találkozzam régi, '56 előtti barátaimmal, akik a szabadságharc után vándoroltak ki nyugatra. Most már azt sem tudom, hogyan verbuváltam össze a társaságot. Nevükre sem emlékszem, csak rémlik, hogy még egyetemista koromban a Törpe utcában lakván, lejártam a földszintre egy „szovjet–magyar” baráti társaság klubjába, aminek semmi köze nem volt semmiféle társasághoz, sem barátságához, csak ott találkoztunk hozzám hasonló fiatalokkal, emberszabású körülmények között. Mert a klub vezetője mindent elkövetett a kedvünkért. Ugyanis a fene sem akart odajárni, azt az intézményt „földről” erőszakolták, afféle patyomkin „vonalaskodva”, de politikai foglalkozás nélkül. Egy velem egykorú, rendkívül csinos, sportos lány miatt jártam le; szerette fölcsúsztatni kihívóan a szoknyáját, amit én is szerettem, mert gusztusos, izmos, kreol combját mutogatta. Kacérkodott velem, de még egy csókra sem volt hajlandó. (A combját is megcsókoltam volna.) Hol kedves, hol tüskés viselkedése vonzott. Ám utólag hálát adhattam az Istennek, hogy visszautasított. Mert mint később hallottam, súlyos idegbetegség tört rá, és pokollá tette „párja” életét.

Ebben a körben egy nálam fiatalabb fickóval barátkoztam, s nem kizárt, leveleztem is vele, disszidálása után. Ő verbuválhatta össze a hozzá hasonló menekültek társaságát.

Egyetlen névre emlékszem közülük. Keszei István költőére. Rá is csak azért, mert a hetvenes évek vége felé, amikor Párizsban jártam hitvesemmel, barátnőjénél, Charmet Anikónál találkoztunk. Szegény Keszei akkor már katasztrofális körülmények között élt, mindennap más honfitársunknál ebédelt, mert annyi keresete sem volt, hogy étkezni tudjon rendszeren. Keszei sorsát különlegesen tragikusnak tartom. Egyetemista volt, szép jövő várt rá. Kiváló középosztálybeli családból származott, klasszika-filológus apja még a Rákosi-időkben is biztos háttérű családi életet teremtett a számukra. Október 26. után azonban a székesfehérvári fölkelés vezetői közé sodródott, s öccsével menekülnie kellett. A szabadságharc tragédiája nemcsak kivégzésekben, bebörtönzésekben,

Szovjetbe hurcolásokban, hanem az efféle sorsokban is végzetessé vált a magyarság számára, mert máig tartó fogyásunkat az akkor keletkezett 200 000-es emberveszteség és a tömeglélektani kihatású kudarcélmény alapozta meg. A szabadságharc baljós jövőjét már október 23-án este gyanítottuk Koczkás Sándorral, amikor a Parlamenttől a Rádióhoz mentünk át. Tele voltunk rossz előérzetekkel, mert tudtuk, sem a hazai, sem a moszkvai kommunisták ebbe a vereségbe nem nyugodnak bele, s nemtelen eszközökkel visszaszerzik hatalmukat.

Ugyan mi okból küldött nekem Keszei egy verseskönyvet halála után? Rokonszenvesnek talált? Talán általában a hazai halhatatlanságban reménykedhett? Mert az emigránsok nem tudtak elszakadni hazájuktól. Hazalátogattak, vagy haza is települtek, amint lehetőségük nyílt rá.

A Szent Mihály útján találkoztunk egy kávéházban. Voltunk nyolcan vagy tízen. Többségüket nem ismertem. Kíváncsiságuk nem nekem, hanem az otthonról érkezettnek szólt. A „baráti társaság”-beli ismerősöm azonnal rákérdezett a leányzóra. Kiderült, hajdan mindenki őmiatta járt a klubba. A memória kegyetlen játéka: ő még tudta a nevét, én már az övére sem emlékszem.

A meglehetősen nagy társaság feszülten várta a híreket. Kivégzésekről, börtönbüntetésekről tudtak, ezek igazolták önmaguk előtt kivándorlásuk helyességét. Ők azonban azt szerették volna hallani, hogy megváltoztak a viszonyok, s hazatérhetnek. Gondolom, az a társaság gyülekezhetett ott össze, akiknek nem sikerült megtalálniuk nyugat-európai számításait. Istenem! Nem tudom, mi lett velük. Jóraivaló, egészséges fiatalemberek voltak mind.

Forró csokoládét ittunk – emigráns racionalitásból. Ugyanis nem engedhettek meg maguknak kávé vagy teát. A csokoládé laktató, tápláló, és annyiba kerül, mint a kávé – fejtette ki az egyik fiatalember. Tizenegy óra magasságában találkozhattunk, és egy óra körül fölkerelkedett a társaság. Azt mondták titokzatosan: most elviszünk valahová!

Mentünk a Szent Mihály útján, aztán megálltunk egy utcasarkon, a Sorbonne közelében. Megálltunk, és kérdően rám néztek.

– Na, hol vagyunk?

Megrántottam a vállam.

– Nem tudod? Nézz a lábad elé!

Máig szégyellem, de nem jutott eszembe a varázsszó.

És akkor kórusban mondták:

Részletek a szerző *Múltó idők* című memoárregényéből.

„A Boulevard St Michel s a Rue
Cujas sarkán egy kissé lejt a járda.
Nem hagytalak el gyönyörű
vad ifjúságom, hangod mintha tárna
visszhangzana, szivemben szól ma még.”

Még ma is megrendülök, ha erre a pillanatra gondolok.

A rue Cujas és a „Bulszenmis” sarkán – talán száz éve az állandóság jeleként – a járda valóban lejtett. És ezek a szomorú legények nyilván kijártak oda, mint valami kegyhelyre, és Radnóti szavaival „gyönyörű ifjúságokra” gondolhattak, ami örökre elveszett számukra. És talán magukban továbbgon-

dolhatták Radnótit, a *Nem tudhatom* című versével együtt, mert az volt a benyomásom, ők tudhatták csak igazán, nekik mit jelent „ez a tájék”, vagyis az elhagyott ország, az elveszett haza.

Jellemző módon minderre nem gondoltam akkor, csak saját magam kudarcát szégyelltem, mert nem jutott eszembe Radnóti! A rue Cujas-t azóta sem feledem. Elő-előveszem Radnóti kötetét, kéznél van mindig, és újra meg újra elolvasom ezt a verset. A *Párist* is, a halála után megjelent posztumusz *Tajtékos* égben.

És ilyenkor mindig ezekre a fiatalokra gondolok, akikkel többit nem találkoztam, mert önző mód hajtott a kalandkeresés.

Gyarmathy és Gara

Meglepett, hogy a fiúk nem ismerték Gara Lászlót. Ugyanakkor Gyarmathyról tudtak. Mondták, hogy nyugodtan keressem meg, évtizedek óta él Párizsban, a Vörös Malom után a leghíresebb mulatószerűség, inkább revüszínház az övé. Minden magyart szeretettel fogad, s ha tud, segít. Ingyen beenged valamelyik előadására. Utánam néhány évvel később Pest legzseniálisabb széltolója járt Párizsban – irodalmár –, fölkereste Gyarmathyt, aki megetette, beengedte egy előadásra ingyér, ám amikor a fickó hazajött, egy Gyarmathyt gyalázó cikkentyűt rikkantott, azt hiszem, a Népszabadságba, a kapitalizmus fertőjéről.

A Folies Bergère a rue Richeren volt a Montmartreon, s előtte tizenhárom nappal már jegyet kellett foglalni, 8.25-től 40 új frankig összegben.

Gyarmathy a látványosságra törekedett. A műfajban New Yorkot is verte azok szerint, akik ismerték mindkét város varietéit. Amikor ott jártam – én marha a nyolcfrankos jegyet vettem meg, mert rühelltem kunyerbálni, de hát ez születési hiba. Valóban káprázatos volt az előadás. Az úgynevezett *30 Blue Girls*-re emlékszem legjobban, a mértékeim szerint csudálatos, százkilencven centis, szebbnél szebb nők revüjére, óriás tollú, tornyos kalapokkal, mellbimbóikon csillogó tapaszakkal. Kijöttek a közönség közé, karnyújtásnyira láthattuk testük és bőrük tökélyét. Több képből állt a műsor. Amire emlékszem, „történelmi” jelenet, fölvonulás, Rómát idézve, aztán japán élet-

kép, „panorama noir”, cigány látványosság, de a legfeledhetlenebbek a nagy, üveg úszómedencében meztelenül úszkáló lányok voltak, ami mellett eltörpült az óriási tüzeső, és a tűzzel művészkedés látványa.

A mai olvasó nyilván nem érti, hogy egy harminchárom éves, immáron férfiúnak miért volt olyan maradandó élmény a meztelenkedés? Mert a kádári érat még jobban jellemezte a központilag irányított álszemérmesség, mint a Rákosi-korszakot. A Fülel című heti rejtvénylap szerkesztője szép nőket tett a címlapjára. Színesben. A hatvanas évek első felében történetelt, hogy a „Szép Juhászné”-nak becézett, New York házban dolgozó szerkesztőségi titkárnőt fürdőruhában tették a címlapra. A nő valóban gyönyörű volt, de amikor vasárnap reggel Kádár kezébe vette a lapot, azonnal letiltatta, bezúzatta, és csak a hölgy arcképével jelentették meg újra. A Kádár-rezsim sem volt azonban homogén. 1983-ban a Ludas Matyi évkönyvében a hátsó borítón már megjelenhetett Várnai György aktrajza. Sőt, belül már egy aktfotó is, azzal a megjegyzéssel, hogy optimista jóslatok 1984-re, ami egy nudista strand megnyitását ígerte. (Volt ilyen korábban is, illegális és rejtett. Győrök közelében egy nekem megközelíthető öbölben.) Szász Imre *Ménesi út* című regényében addig el nem képzelhető módon, csicsmogva irt le szeretkezéseket, valamint az én évek óta fekvő ötvenhatos regényem, a *Szerelmes éveink* is, akkor még ugyancsak szokatlan erotikus jelenetekkel. Megjegyzem: Imre könyvének én voltam a szerkesztője, abban a reményben, hogy az enyém is megjelenhet végre. És úgy lett. Kardos olyan nagyvonalú volt, hogy az enyémet adta ki két héttel ha-

marébb, lévén, hogy az már évek óta a fiókjában hevert.

Tehát ettől 1962-ben még messze voltunk. A Folies Bergère vagy a Moulin Rouge látványosságaitól is.

Kétnapi ebédembe került a valóban páratlan látványosság, amit kávéházi asztaltársaságom még ingyen látott Gyarmathy jóvoltából, aki szabadságharcpárti volt. De ők sem jártak vissza hozzá kunyerbálni.

Gara László. Normálisnak tartottam, hogy őt nem ismerik, hiszen nála legföljebb könyvet kaphattak volna, nem revülátványt. Gara 1924-ben került ki Párizsba sporttudósítóként, és kint maradt. A Sorbonne-on franciatanárokat képző tanfolyamra járt, majd újságírója lett két hetilapnak is. És olyan kiválóan tudott franciául, hogy megkezdte páratlan műfordítói munkásságát is, Móricz kis remekművével, a *Hét krajcárral*. 1945 után megjelent egy regénye is, a náci internálótáborokról, 1948-ban az MTI párizsi tudósítójaként alkalmazta, majd hazarendelték, de nem engedték ki újra, és itthon dolgozott tovább. Gyanús személyként kezelték, ezért 1956-ban ő is disszidált. A magyar irodalom szemszögéből páratlanul értékes tevékenysége ekkortól bontakozott ki, szinte az egész huszadik századi magyar irodalmat lefordította a legjobb francia költőkkel. *A Magyar Költészet*

antológiája a XII. századtól napjainkig című munkája akkor jelent meg, amikor kint voltam, meg is ajánlkozott velem, viszonzásul Karinthy-monográfiámért.

A lakcímét elfelejtettem, csak arra emlékszem, hogy szűk, sötét szobában lakott, a padlótól a mennyezetig fölhalmozott könyvektől nehezen lehetett mozogni, ülni is alig. Nem volt barátságos, inkább gyanakvó, ezért aztán föl sem kerestem többet. Azt azért első blikkre is megállapíthattam, hogy nyomoruságos szegénységben élhet, nem vethette föl a magyar irodalom lefordításából kapott honorárium. Itthonról nem támogatták. Négy évvel látogatásom után, 1966-ban meghalt, s a képmutató magyar hivatalosság Szabolcsi cikkével siratta el. És Illyés Gyula egy versével. Ő is azok közé tartozott, akik áldatlan körülmények között tettek sokat a magyarságért külföldön. Jellemző a magyarokra sajnos, hogy nem mindig annak hálásak, akik őket valóban értékelhetően népszerűsítették, jó híret keltették, értéket teremtettek a magyarságnak. Erre nem mentség az sem, hogy azokban az évtizedekben kommunista uralom bénította az országot. Nem kell ahhoz kommunista uralom, hogy a magyar ember háládatlanul viselkedjék értékes tagjaival, s talmi alakocskákat nevezzen ki nagyfiának.

Erős Apolka: Emlékezet, Dunakeszi, 2017

GÁL SÁNDOR

Égő csillagok

1

*lehet hogy visszakapok
egy eltékozolt pillanatot
lehet hogy megáll s lepihen
majd a szél is velem
nem tudom hogy mi látható
abból ami itt ma való
vagy ami annak tűnik
s felsuhog a magas úrig
s enyém lesz újra az enyém
e kiterített költemény*

2

*madár-rajok
repülnek
az időtlenségben
némán
egyszer aztán
szétrebbenek
mert megéheztek
a felettem égő
csillagokra*

3

*amikor senki se jön haza
amikor bezárul az otthon ablaka
nincs semmi nesz szívbéli zaj
és tető feletted ami betakar
a suhogás is megszűnik – az is
s benne már te magad is
szertehull a létezés csendje
mintha már ember se lenne
távolság ami végleg elveszett
a lehetből hull ki a nem-lehet*

JEZSÓ ÁKOS Fogságban

Tompa puffanással csukódott a tábornok dácáján dolgozó brigád sarka mögött a vastag, vasalt tölgyfaajtó. Egy nagy cellában találták magukat.

A falakról csurgott a víz.

Hideg volt, s a cella nyirkos lehelete egy pillanat alatt megülte a rabok lelkét. Senki sem beszélt.

A régi rabok között valaki megmozdult.

– Nem akarsz gyónni, fiam? – kérdezte az ajtó mellett bizonytalan lábon álló Ferencről, s megfogta a kezét.

Váratlanul érte a kérdés. Csodálkozva nézett az ismeretlenre. Az elmosolyodott.

– Pap vagyok – mondta.

– Furcsa ez az egész, atyám – válaszolta Ferenc szomorú arccal. – Egy pap áldásával mentem ki Oroszországba, még nyolc évvel ezelőtt. És most, amikor végre hazaérhetek, vagy nem is tudom már, hogy Máramarost minek nevezzem, itt újra egy pap fogad. De milyen más mégis minden! Akkor dicsőségben, zászlókat lobogtatva vittek, most meg rabként hoznak.

– Egyedül Istené a dicsőség, ezt ne feledd, fiam! De Isten a börtönben is jelen van. Itt van köztünk, a szenvedők között. Velünk szenved. És itt is szeret téged! Ha gyónni akarsz, csak szólj! – mondta mosolyogva a pap, aztán Kútor Jóskához lépett. Megfogta a kezét, és neki is felajánlotta a gyónás lehetőségét. Aztán tovább lépett, és a tábornok dácáját felépítő brigád összes tagját kézen fogta. A hangulat oldódott. A régi rabok összéből bújtak, s helyet szorítottak maguk között az újonnan érkezőknek. Befogadták őket. Így már mindenki le tudott ülni a falak mellé tolt priccsek egyikére. Szűkös volt a cella, nem ennyi emberre méretezték, de még a felére sem. Mégis elfértek. Még úgy is, hogy az emeletes ágynak csak a földszintjére ültek, mert hát a börtönzabállyal mindenki tisztában volt, hogy napközben az emeletre nem lehet feltehenkedni!

Lassan múlt az idő.

A percek óráknak, az órák napoknak tüntek.

S a napok csak nem akartak múlni.

Egyik a másik után.

Az élelmezéssel nem volt gond. Minden nap tésztát adtak, de az adag bőségesnek volt mondható. A szibériai konyhához képest pedig egyenesen fejdelminek tűnt.

A harmadik nap az örök egyenként mindenkit kihívtak a cellából, először orvosi vizsgálatra, aztán fertőtlenítésre, végül kihallgatásra.

Az ajtóban mindegyik katona kezére bilincset rakott a román fegyőr. Anélkül senki sem mehetett ki a folyosóra. Előírászerűen, a foglyok kezét a hátuk mögött kulcsolták össze a bilincsel. Mint a rablókét. Vagy az anyagyilkosokét.

Ference is sor került.

A vizsgálószoba az épület másik végében volt. Rácsok mögé zárt, csendes folyosókon mentek végig. Léptüket hosszasan visszhangozták a falak.

Az egyik ajtó előtt egy pillanatra megtorpant az eleddig határozott és katonás keménységgel mozgó fegyőr. Épp olyan volt ez az ajtó, mint a többi. Akár cellaajtó is lehetett volna. A fegyőr mégis bátortalanul, szemlátomást alázatos testtartással nyitotta ki.

Odabent félhomály volt. Csak két asztali lámpa adott némi világot. Az egyik lámpa egy lovas szekér méretű íróasztal közepén világított, a másik pedig a szoba túlvégében, egy kisebb asztalon. Furcsa kontrasztot mutatott ez a két lámpa. A valóság teljes elmentését. Mindkettő sárgaréz talpakon álló, selyemburás, míves kidolgozású asztali olvasólámpa volt. Erdély bármelyik kastélyában méltó helyük lett volna. Itt azonban, a rideg börtönben, élesen kiríttak a környezetükből. Egy múltó világ emlékét őrizték, s fényét sugározták. De ez a fény nem érte el a falakat, nem világította be a kihallgatósobát. Az ragaszkodott a sötétséghez.

A vizsgálatot vezető szovjet tiszt fel sem nézett, amikor a fegyőr beteretelte Ferencet. Egy hatalmas bajonettel* piszkálta a körmeit az íróasztala mellett. Egy kényelmes karszékben ült. Mögötte, a falon Sztálin elvtárs mosolygós és jövőbe tekintő képe. Szemben vele, a szoba túlvégében, egy írógép mögött szép arcú katonalány ült, és csendesen cigarettázott a másik lámpa fényében.

A szoba közepén volt egy szék. Ferencet arra ültették. A fegyőr az íróasztalhoz lépett, s Ferenc felé fordította az asztali lámpa fényét. Ferenc erre össze-rezzent. Becsukta a szemét. A fegyőr megkerülte őt,

* Rohamkés. A puskák csövére szokták felhelyezni, hogy a fegyver szúrásra is alkalmas legyen.

Részlet a szerző *Kóter* című regényéből.

s a háta mögé állt. Közben a tiszt végig a bajonettel bajlódott.

Percek teltek el.

Hangosan ketyegett egy falióra.

Végül a tiszt megszólalt.

– Ölt szovjet katonát? – kérdezte tört magyarsággal. Még csak fel sem nézett. A bajonett felsértette a bőrét. Felszisszent, és a fegyvert bosszúsán az íróasztalra dobta.

Ferenc megvonta a vállát.

– Háború volt. Nem tudom.

A tiszt most először nézett fel. Lassú mozdulattal felállt, megkerülte az íróasztalt, és egy irgalmatlanul nagy pofont kevert le Ferencnek. Csak úgy poroztak a csillagok a pofon nyomában. Aztán ugyanolyan lassúsággal, ahogyan jött, visszaballagott a helyére. Ferenc levegőt is alig tudott venni a pofontól. Megszédült, egy pillanatra még a világ is elhomályosult előtte. Aztán szép lassan kitisztult a feje.

Megrázta magát, hogy a pofon ereje kifusson belőle. A fegyőr erre lekapta a vállán hordott puskáját, és a tussal rásújtott Ferenc vállára.

Az ütés a székre nyomorította.

– Újra kérem, hátha az előbb valamit nem értett pontosan. Nem beszélek tisztán magyarul, lehet, hogy ez okozta a gondot – mondta atyáskodó hangon a vizsgálótiszt. – Ölt orosz katonát?

Ferenc mélyen és dacosan a tiszt szemébe nézett.

– És maga? Maga ölt magyar katonát?

Keményen koppant a tiszt csizmája a szoba kövezetén. Lassú mozdulattal megkerülte az íróasztalt, és még az előbbinél is nagyobb pofont kevert le Ferencnek. Miközben ballagott visszafelé, bal mutatóujjával ráütött az íróasztalra, s csak ennyit mondott:

– Ezt csak a miheztartás kedvéért. Mert itt egyedül én kérdezek. És itt egyedül csakis maga felel. Ha nem, akkor újabb pofont kap. Ezt is játszhatjuk. Én ráérek, nekem van időm. Mi még sokáig itt fogunk maradni. Ha felel, akkor sokkal hamarabb

végzünk. Már egészen elfáradt a kezem. De ezerszer is lepofozom magát, ha kell. Szóval... ölt szovjet katonát?

Ferenc szédült a pofonoktól. Nem szerette volna véresre veretni magát. Láta, hogy a katona nem tréfál. És még humorérzéke sincs.

– Nem – válaszolta tömören.

A tiszt elégedetten mosolygott. Az írógép kattozott, s papírra vetette a tényállást.

– A Szovjetunióbéli tartózkodása alatt átélt felvilágosító kampány hatására meggyőződött-e az

igazságról? – kérdezte a katona meglepően tiszta magyarsággal. Ferenc már tudta, hogy mit kell az ilyesféle kérdésekre válaszolni. Tudta, hogy milyen választ várnak tőle. Mint ahogy azt is, hogy ha őszinte választ ad, akkor újabb pofont kap.

– Meg – mondta, s bólintott.

– Harasó – válaszolta a tiszt.

– Akkor nyilván hajlandó belépni a Pártba! Itt, most, rögtön, önkéntes alapon! – mondta.

Ferenc erre nem volt hajlandó.

Megrázta a fejét.

A tiszt csizmája minden eddigieknél keményebben koppant a kövön. Lassú mozdulattal megkerülte az íróasztalt, és most az eddigi szokásaival

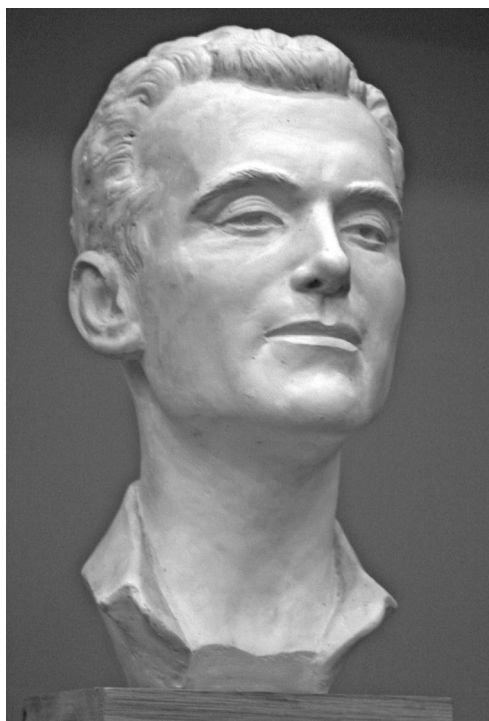
ellentétben nem szemből, hanem visszakézből adott egy akkora pofont, hogy Ferencnek eleredt az orra vére.

– Szóval hajlandó lesz önként belépni a Pártba? – kérdezte szikrázó szemmel.

Ferenc nem várta be a következő pofont.

Bólintott.

– Harasó – válaszolta a tiszt. – Akkor most innen, mitőlünk szépen hazamehet, hogy Magyarországon építse a szocializmust! De mindarról, amit a Szovjetunióban látott, hallgatnia kell, mert különben államellenes izgatás bűncselekményét követi el, ami tizenöt év Szibériát jelent! Az elvtársnőnél aláírhatja a titoktartási nyilatkozatát. Tőle kapja meg a szabaduló igazolványát is, amit majd a magyar hatóságoknak kell leadnia.

Oláh Katalin Kinga: Angyal István, 2017

MURÁNYI ZITA

tériszony

*nézd a színes leveleket
is befonta a hajnali dér
minden ezüstös roppanásból
az ég felé száll egy-egy csöndes üdvözlég*

*mintha a földön törött máriaüveg heverne
megannyi piros-sárga szilánk
az elmúlás tompa zörejeiből bontja ki
magát föllapozhatatlan októberi bibliánk*

*mint a gyökerek mélyen a föld alatt
sötétséget iszom hogy mikor tágul
végtelenné mint az isteni univerzum
két évgyűrű között az a milliméteres tériszony*

*ott lakik az úr abban a megfoghatatlan
résben a fény még megkoppan
az avarhálón istenét szórja el a lélek
és meztelenebb akár az őszi falomb.*

őstörténet

*valahányszor este lesz
arra gondolok isten az égre ejtett
egy megkövesült könnycseppet
én így látom a fogyó holdat
és hogy reggel a csillagtalan égen
a mennyei kötés is fölbomolhat
hogy szép szép a világosság
de éjjel szebben ragyognak fénymorzsák
hogy isten is jobban szerette a sötétséget
és minden éjszaka egy megváltás előtti őstörténet.*

CSABAI LÁSZLÓ
Szövetkezés

Az erősen retusált fényképen lévő arcokat nem lehet összepárosítani a nagyszoba asztalánál ülő emberrel és asszonnyal. Pedig ők vannak a fotókon. Mégsem a kép természetellenessége ingerli Szűcs Misót, vagyis immár Szűcs Mihályt, a frissen alakult téesz állattenyésztési ágazatvezetőjét, hanem az ünnepi ancug, amit a háziak magukra kaptak. „Lelkész, presbiter, keresztkoma látogatásakor kell kiöltözni. Munkások és parasztemberek nem szégyellik egymás előtt a viseltes holmit.” Szűcs tehát feszültnek érzi magát Kollárék kiöltözése miatt is, pedig van már éppen elég feszültség a világban. Az ember szinte látja, ahogy remeg és lúdbőrzik a levegő.

– Hol a malac, hol a vágásérett hízó, hol a zsír, hol a kolbász, hol a füstölt szalonna, hol meg a sonka hozza a sok pénzt – folytatja a fejtegetését Kollár Antal. – Készen kell állni a körülmények változására. Lehet korai vagy sokáig tartó hideg, lehet járvány, lehet rossz tengertermés, kiszáradhatnak a legelők, a dagonyázók. De bármi történik, húsrá mindig lesz szükség. Valamilyen formájában.

– Formában?

– Én most a malacra tettem. És fialt is Kati tizenkettőt. Az Isten áldja meg érte!

– Kati?

– Ő a kocám. Több hasznot hajt ennél a háznál, mint a feleségem! – mondja nevetve, és rácsap az asszony hátára, aki cseppet sem sértődik meg, sőt, buzgón helyesel:

– Úgy, úgy! Feleannyit nem keresek a fehérneművarrással, mint amennyi a malacokból fog bejönni.

„Tehát Kollárné háziipart üz. Ezt nem tudtam. Vajon van engedélye? Biztos nincs” – fut át az ágazatvezető fején, és bevési elméjébe az értesülést.

– Csak nyolcat adok el a tizenkét malacból – folytatja a férj –, mert még a hízónak is lehet remek ára. A vágásérettekből meg kettőt fogok leadni a forgalmazónak. A többiből hurka, kolbász lesz. Meg füstölt holmi. Azon is lehet nagy haszon, mert ha nincs jó ára, akkor megesszük mi, s így nem kell pénzt kiadni érte, ami a legnagyobb haszon. De ha jó ára lesz, akkor mehet mind a piacra, és mi eszünk tengerikását, azon is el lehet élni. Még úgy! – És nevet a gazda, mint aki már a bankókat számolja. Vele nevet a feleség is:

– Jó a tengeridara sertésnek, embernek! A legjobb! Legalább nem viszket tőle a fülem.

Az utolsó mondatot nem érti Szűcs Mihály:

– Nem viszket? Hát a disznóhústól viszket?

– Igen. Nem bírom megvakarni sem. Ha piszkálom, oldalra megy a viszketés.

– Biztos, hogy a disznóhústól van?

– Anyám szerint igen. Vagy a póktól. Bebújik éjjel az ember fülébe, nappal meg mászkál. Ez okozza a viszketést.

– Látta már orvos?

– Minek? Csak nem halok bele!

– Nézzük meg azt a híres kocát, Antal bátyám! – vet véget a sületlenség áradásának Szűcs Mihály.

– Menjünk, Misó fiam!

Katinak külön ólja van. A karámig elér a melege. És nem áraszt magából csípős sertésbűzt, csak egészséges tejillatot. A csecseken csüngő malackák egészen emberformájúak. Az ágazatvezetőnek kedve támad ölbe venni, becézni őket. És meg is teszi. Átugrik a korláton, kiválaszt egyet, majd a száját befogva kiadja a gazdának. Aki ellenkezés nélkül segít neki visszamászni. A koca viszont rossz szemmel nézi porontya eltulajdonítását. Feláll, mire csöppsegei fájdalommal, mohó visításba kezdenek. Az anyaállat elfekszik megint.

– Ennek mi a neve? – kérdi Szűcs újra az ölébe véve a malacot.

– Ennek még nincs.

– Meg tudja őket különböztetni egymástól?

– Meg ám!

– Lehetetlen. Mind egyforma.

– Nem az. Egyik egy kicsit kisebb, a másinak van egy folt a hasán, a harmadiknak furcsán áll a füle, annak ott ne!, a negyediknek pattanások vannak a fülén, az ötödiknek is vannak, de máshogy...

– Rengeteg az adó, a beszolgáltatni való a jószágok után – vált óvatosan témát és hangszínt Szűcs.

– Az van.

– Sokan nem bírják.

– Nem bírják.

– És maga, bátyám?

– Én még bírom, hisz tudod, jó gazda vagyok.

– Jó gazda. De megszabadulhatna a gondoktól, ha úgy döntene, belép...

– A gondoktól sosem lehet megszabadulni. Elmúlnak gondok, jönnek helyette másfajta. Én megélek a munkámból meg az eszemből. A saját munkámból,

a saját eszemből. Nem kérem a másét. Más se kérje az enyémet!

– Az embernek mégis be kell fektetnie a jövőbe. A jövő...

– Ezek a malackák az én befektetésem. Nagy kamatot hoznak.

– Azt mondja? Nézze, már nyújtózik is!

A kis jószág tényleg pompásan érzi magát az ágazatvezető ölében. Élvezettel nyújtja mellső lábait, elégedetten rőfög.

Szücs Mihály ringatni kezdi. Aztán, mint ahogy az anya szokta ringatás közben, táncolni kezd. Forog az állatkával. És ez a forgás egyre gyorsabb. A lapockájánál megtartott malacot kinyújtja a centrifugális erő. Visítani kezd. Felkapja fejét az anyja, és a kölykök is.

És a forgás tetőpontján Szücs Mihály elengedi az állatot, amely egyenes vonalban a ház falának csapódik.

A reccsenésre Kollár és a felesége a nyakához kap, mintha ők szenvedték volna el a bestiális aktust.

A malacka még feláll. Kóvályogva elindul, de fejét nem tudja felemelni. Szájából, orrából ömlik a vér.

Szücs belerúg egy nagyot. A kis állat ezúttal a kút betonkavájának csapódik. Utána már nem moccan. Csak a farka remeg. Az ágazatvezető elégedetten fordul vendéglátója felé:

– Na, bátya, ez már nem fog magának hasznot hasznítani.

– Ez már nem, fiam.

A gazda hangja nem haragos, csak végtelenül ernyedő. A halálos beteg fogadhatja így a hírt a műtétje sikertelenségéről.

– Hozzon már ki még egy malackát!

Kollár elindul a kocához, de félúton megáll.

– Nem hoz, gazda?

– Ne-em...

– Jól van. De akkor értjük egymást?

– Értjük, fiam.

– Holnap tízkor jó lesz?

– Jó lesz.

– Várom magukat a téeszirodán. Iszunk a dolog előtt egy kis pálinkát. Az bátorságot ad.

Simon Endre árpát szór a tyúkoknak a baromfiudvaron. Kézre való a gyékénykosár, mégis csálén tartja a gazda, mert két ujjá rendellenesen kifordulva áll. Szücs Mihály ott volt, amikor ezek az ujjak megrokkantak. Sajnálja az öreget, de tudja, ha kell, határozott eszközöket alkalmazhat a népi demokratikus

proletárdiktatúra. Simonnál célt értek. Aláírni még nem írt, de rábólintott.

– Látom, a szárnyasjószág jól van. És a kocák? – kérdi az ágazatvezető köszönésképpen. A másik megáll az etetésben. Leteszi a kosarat. Aztán mégis felveszi, és biztonságos helyre, a körtefa lelógó ágára akasztja föl.

– Menjünk, nézzük meg őket, Szücs elvtárs.

A három hatalmas mangalica-anya nyugodtan fekszik. A csecsükön malackák csüngnek. Elalélva az élvezettől. Az anyaállatok felvetik fejüket, mintha legyet zavarnának el, pedig korán van még a rovarok megjelenéséhez.

A gazda megsimogatja a legközelebbi homlokát.

– Még az enyéme.

– Még igen. De hamarosan bővítjük a sertésólat.

– Én addig nagyon jól tartom őket, hogy megmutassam...

– Úgy is kell. És meg fogja mutatni, ha már benn lesz, akkor is. Mert én magából brigádvezetőt csinállok.

– Brigádvezetőt? Az olyan, mint a számadó?

– Olyasmi. Felelős ember. Az állatokért. És a munkásaiért.

– Kosztot is ő ad nekik?

– Nem. Azt először mindenki visz magával. Aztán megépítjük a téeszkonyhát, és a brigádjainknak onnan fogunk háromfogásos ebédet szállítani.

– Háromfogásost? Hétköznap?

– Igen.

– Olyan csak az uraknál volt.

– Most már nekünk is lesz. Megérdemeljük. Szenvetünk érte eleget.

– Az igaz... – mondja sóhajtva a gazda, és nem a földdel meg az állatokkal való sok küszködésre gondol, hanem szép szál fiára, aki a Donnál maradt.

– És a legszegényebbeknek is joguk van, hogy ne maradjanak a legszegényebbek.

– Hát igen.

– A szövetkezet lesz a megoldás. Mindenkinek. Az olyan középparasztnak is, mint maga. De legfőképp a volt cselédeknek, mert öt vagy hat juttatott holdon nem lehet megélni tisztességesen.

– Hát nem.

– Az már rosszabb, mint az uradalmi cselédkedés, mert akkor legalább a sovány kommenció biztos volt.

– Hát igen.

– A téesz ad majd mindenkinek munkát. A jövő a téeszé.

– Sok okos ember mondja, lehet benne valami.
– Itt van nálam a belépési nyilatkozat. Írja gyorsan alá, ennyi hiányzik még.

– Aláírni? Már most?

– Mire várnánk? Szóban már megegyeztünk.

– Igaz. Én... hiszen alá is írnám... – S ekkor váratlanul lobban egyet Endre gazda szeme. Harag és elszántság van benne. Szűcs Mihály már nem számított erre.

– Akkor írja hát!

– Csak... Úgy van az...

– Micsoda? Hogy?

– Mondom már! Szóval, úgy van az, mióta világ a világ, legyen fejudálizmus, kapitálizmus, proletár... izé, mindig úgy volt, hogy... szóval „valami valamiért”. Ha adok valamit, kapnom is kell valamit.

– Biztosíthatom, az új gazdasági rendszernek ez az alapja. Ezt mi úgy nevezzük: „egyéni érdekesség”.

– Mit fogok én kapni a földemért és az állataimért?

– A megszerzett munkaegységek alapján pénz. És megszabadul az adóktól. A padláslesöpréstől. A bevitt vagyont arányában meg év végén még természetjáradékot is kap. Tengerit. Abból baromfit nevelhet. Tucatszám. Viheti a nyárligeti piacra, pénzeltet belőle. Gazdagabb lesz, mint...

– Na, igen. De azt a kukoricát megtermelhetném magamnak is.

– Mit akar hát? Ki vele! – kiált idegesen az ágazatvezető, mert túl akar lenni az egészen.

Endre gazda hátrébb lép, nehogy a másik keze ügyében legyen, ha az felháborodásában ütni akarna.

– Ne zsarolásnak vegye, amit mondok... De én... Ragaszkodom... Ha nem kapom meg, én nem bánom, bármi történik is velem...

– Mondja már, mit akar!

– A lányom, Erzsike tizennyolc éves. Elvégezte Nyárligeten a tanítóképzőt. A reformátust.

– Ne féljen, részt vesz egy átképzésen, és fog kapni állást.

– Hát ez az! Hogy ő a városban akar állást. Csakis ott! – És látszik az öreg, egyszerre mérges magára, amiért megalázkodik, Szűcsre, aki előtt megalázkodik, és talán legfőképp a lányára, aki miatt meg kell alázkodnia, akit nem tudott megnevelni.

– Mért nem jó neki valamelyik bokortanyán?

– Nem tudom. Nem jó. Megszokta a várost.

– És a bokortanyai gyerekeket ki tanítsa?

Zavart csend. Szűcs Mihály tudja, ezen áll vagy bukik a beszerzés. Ezek itt éjjeleken át rágták magukat az asszonnyal, és ebből nem engednek.

– Én, az ágazatvezető, nem vagyok illetékes ilyen ügyben intézkedni. Pláne nem ígéreteket tenni.

– No de tagja a Pártnak.

– Igen, egy kicsi tagja. De ez nem a Párt, hanem a tanács hatáskörébe tartozik.

Simon Endre legyint, ami azt jelenti: „ugyanaz”. Régen is így ment ez. Parlament, választások, minisztériumok, pártok, kormányok: „urakdóga”. Most is. A Párt, tanácsok, szakszervezetek, rendőrség, ÁVH, politika: a fentiek dolga. Vagyis urakdóga. Az új uraké.

Kiss Béni, a bokortanyák párttitkára a Liskánybokor közepén álló terményraktár irodájába költözött be a Párt hatalomátvétele után. Innen járt ki agitálni, „téríteni”, ahogy a helyiek mondják. Újabban keveset mozdul ki. A feleségét is elküldi, ha hívná haza.

Most sietve eszik. Nem szeli, hanem darabolja a veknit, és kanállal keni rá a zsírt. Bár a bokortanyákon nem cifrázzák az étkezés körülményeit, Szűcs Mihályt émelyíti a látvány. Azért elmondja, miért jött. Simon Endre kérését. A párttitkár megrántja a vállát.

– Nem érdekel a dolog? Pedig komoly ügy. Simont másképp nem lehet megnyerni. Ha viszont ő belép, jönnek utána többen. Tekintélye van a gazdák között.

Kiss Béni köhögni kezd, félrenyelt, de azért eszik tovább. Harsány csámcsogás kíséri választát:

– Nem tudom elintézni, amit kértél. Menj feljebb! A városhoz. Ott osztják a tanítói állásokat.

– Tudom. De neked jobb kapcsolataid lehetnek a tanácsházán.

– Nem megyek sehova. Telefonom meg nincs.

Az ágazatvezetőnek nincs kedve meg ereje felháborodni, inkább megszanja a másikat.

– Meg fogsz fulladni.

– Az lenne a legjobb.

– Beszélj hülyeségeket!

– Ha elpatkolok, legalább nem élem meg a lázadást.

– Miféle lázadást?

– Lázadást. A nép nem bírja már ezt a sarcolást. Meg a nyomort. Fellázadnak, és visszahozzák Horthyt meg az embereit. Azok meg bosszút állnak, mint a tanácsköztársaság után tették. Megölik a vörösöket, vagyis minket. Ezért tömöm tele magam. Legalább utoljára egyek még egy jót. Vagy az is lehet, hogy börtönbe zárnak minket. Akkor is ennem kell, hogy

zsírt gyűjtsek magamra. Úgy lehet kibírni a börtönt. Tudom, milyen az. Ültem nyolc évet Horthy alatt.

– De hát ott van mögöttünk a Szovjet. Az engedné, hogy a magyarok rekcia... reakcia... reakcióskodjanak?

– A Szovjetben is felkelés lesz. Ott még nagyobb a nyomor. Sztálint és a kommunistákat megölik. Visszahívják a cárt. Az nem véd meg minket. Még segíteni is fog Horthynak. Sereget küld neki, mint tették az oroszok '49-ben.

– 1949-ben?

– 1849-ben.

Szücs tör magának egy darabka kenyeret, megkeni, és a szájában morzsolgatni kezdi. Jó íze van. A titkár egy kék alapon fehér pöttyös bödönből meri a zsírt. A begyűjtőknek van ilyen.

– Te, Béni. Honnan szerezted a zsírt?

– Vajon honnan?

– Csak nem a... Amit a magángazdálkodók beszolgáltattak?

– Abból. Egy bödönt elcsakliztam.

Szücs iszonyodva köpi ki a falatot.

– Börtönbe kerülünk... börtönbe kerülsz, ha kiderül!

– Oda hát. Mindenképp leültetnek. Horthyék, vagy az elvtársaim. Vagy megölnék. Horthyék, vagy az elvtársaim.

A vicinális személyvagonjának vaskályháját még befűtik. A kályha rossz, engedi a füstöt, mintha a gőzmozdony kéménye lenne a vagonba bevezetve. Az utasok minden ablakot lehúznak, hogy távozhasson a fullasztó anyag. Így viszont bekúszik a hideg, március eleji levegő. A vaskályha tehát tulajdonképpen nem fűt, hanem hűt. Szücs Mihály látja, az új rendszer a sok áldás mellett a józan emberi ésszel ellentétes dolgokat is bőven hozott. Ha ezeket megemlíti az elvtársainak, azok nyomban lepisszegik, majd azzal nyugtatgatják, hogy ami számára érthetetlen, az a Párt számára nem az, és a Párt amúgy is mindent jobban tud, meg lehet hát, és meg is kell bízni benne.

Öreg néni ül vele szemben. Nagy kosárban befőttek. Nyilván a koplaló városi rokonaihoz tart.

– Jól vagy, fiam? – kérdi tőle az öregasszony.

– Megvagyok, köszönöm.

– Olyan sápadtnak nézel ki.

– Biztos a hosszú tél miatt. Nem szeretem a telet.

Oláh Máttyás László: 1956-os emlékmű, Gyöngyössolymos, 2017

– Hová valósi vagy?

– Orgovánbokorba. Az Nyárliget része, de messze van a várostól.

– Én Balsárol jöttem. Nálunk nagyon kutyavilág van most. Hát tifeletek?

– Nálunk sem könnyű az élet.

– Téeszcsé?

– Az. Vagyis téesz.

– Szegényke – És sajnálkozva néz rá a néni. Sőt, a vagon többi utasa is. És az ágazatvezető rájön, a többiek őt nem beszerzőnek, hanem bekényszerített áldozatnak gondolják. De hát tulajdonképpen igazuk van. Mert az ő juttatott nyolc holdja is a szövetkezetben kötött ki. És éppen azért vállalta el az állattenyésztés megszervezőjének tisztségét, s vele azt, hogy berángatja a közösbe a jószággal rendelkező gazdákat, hogy ha már neki szenvednie kell, szenvedjen más is. Szervedje meg az új rendszert. Ami persze majd egyszer meghozza a gyümölcsseit. Remélhetőleg. Majd egyszer.

– Ne félj, fiam, nem tart már soká a keservünk. Érkezik a segítség.

– Valóban? Visszatér Horthy? Vagy jönnek az angolok meg az amerikaiak?

– Ugyan! Nagyobb dolgok készülnek. Olvasod a Bibliát?

– Régen olvastam. Az iskolában kellett.

– Abban írva vagyon: a végső napok hírnökei az Antikrisztus és a hamis próféta.

– És hol vannak ezek? Nem látom őket.

– Nem a fenét! Mindennap látod. Sztálin az Antikrisztus, Tito a hamis próféta. Rákosi, Gerő, Révai és Farkas pedig az apokalipszis négy lovasa. Minél vadabbak, annál jobb nekünk, mert ellenük már...

Az ágazatvezető felpattan, és az ajtóhoz szalad. Kirántja. A szerelvény lassul, de még nem látni a sóstói megállót. Szűcs kiugrik a vonatból. Hármat bucskázik a töltésen. „Provokáció! Provokáció!” – ezt dadogja.

Foltos József, a városi tanács mezőgazdasági osztályának vezetője a városháza frissen festett folyosóján haladva mutatja Szűcs Mihálynak a megye neves szülőtteit ábrázoló festményeket.

– Móricz és Krúdy jó írók voltak, semmi kétség, megérdemlik, hogy továbbra is emlékezzünk rájuk, de a múltban elhallgatták Esze Tamás, Zalka Máté vagy a Budai Nagy Antallal szövetséges parasztvezér, Nyíri Márton nevét. Szamuely Tibort pedig váltig mocskolták. Pedig nála tisztább és békésebb szándékú forradalmárt még nem hordott hátán a föld. Most mindőjükről festmény készült. Persze, nem életnagyságban hivalkodók ezek a képek, mint amilyenek korábban itt lógtak panamázó polgármesterekről, szolgabírókról, főispánokról, meg arról a fickóról – és Foltos József egy fejjel lefelé a lépcsőfordulóba állított monumentális festményre mutat. – Megismered, ki van rajta?

– A miniszterelnök?

– A volt miniszterelnök. Szerencsére csak volt. A kegyelmes, tekintetes, nagyságos, ördögtudjamilyen nagykállói Kállay Miklós. A háború után néhány Auschwitzból visszatért védte, mert ő nem engedte deportálni a zsidókat. Lehet, igazuk volt. De a magyar munkást meg parasztot bezzeg engedte a Don-kanyarba vinni. Azoknak sem volt jobb dolguk. Megérdemli, hogy fejjel lefelé lógjon. Kár, hogy csak a képe.

Az irodájában az osztályvezető átfutja a Szűcs által hozott kimutatásokat. Közben húzza a száját. Ennyi és ennyi tag. Ennyi és ennyi föld. Ennyi és ennyi jószág. A bokortanyák tévesze sem lassabban, sem gyorsabban nem halad, mint az országos átlag. Ami azt jelenti, hogy lassan halad.

– Hogy álltok a sertéshizlaldával, Szűcs elvtárs? – Hamarosan hozzátunk a bővítéshez. A tervek már...

– Az kótyfitty!

– Még nincs is elég állatunk, nem lenne tele.

– Hány sertés van?

– Huszonhét. Négyszáz a terv. Egyelőre.

– A meglévőből mennyi a saját nevelés?

– A harmada. A többi a tagság által beadott...

– Hát akkor igyekezzetek minél több egyéni gazdálkodót beszervezni! Meggyőzéssel. Esetleg mással is. – Igyekszünk.

Az osztályvezető rágyújt. Őt is kínálja. Elveszi a cigarettaszálat, de tüzet nem kér. Az ujjai között morzsolja.

– Ki vele, Szűcs elvtárs! Miért kerestél fel?

– Igen, kérni akartam valamit.

– Mondjad már, nincs sok időm!

– Egy ismerősömnem... egy bokortanyai derék embernek, Simon Endrének a lánya... Tanítónő a lánya.

– Szép hivatás. Az ifjúságot osztályharcos, internacionalista szellemben fogja nevelni remélhetőleg.

– Bizonyosan. Okos lány. Itt szeretne állást kapni, a városban. Ha ezt el tudnád intézni...

Foltos nagyot pöffent. Aztán pöfékelni kezd. Sok apró füstkarika kezd szállni a helyiségben.

– Mondd, Szűcs elvtárs, látsz rajtam paszományos, zsinóros dolmányt?

– Mit? Nem.

– Hát akkor miért nézel engem vicispánnak? Azok csinálták az ilyen dzsentrivircsaftot. Az urambátyámozást. Ferenc Jóska meg Horthy alatt. Te elintézed nekem ezt, én elintézem neked azt. Ha te állást kérsz tőlem, én, mondjuk, azt kérem, hogy egy szép füstölt csülköt hozz be nekem karácsonyra. Hogy néznék ki akkor?

– Egy füstölt csülköt? Éppen megoldható...

– Hogy néznék ki akkor? Így kell építeni a nép államát?

– Értem én, de mindenképp meg kell nyernünk Simon gazdát. Utána igazodik a többi. Ha ő belép...

– Hát beszélj vele! Járj a nyakára! Biztasd! Fenyegesd!

– Már próbáltam.

– Akkor csak tovább. Most pedig bocsáss meg, de el kell mennem. A kapuig kikísérlek.

A falon lévő neves szülöttek mintha kárörvendő mosollyal figyelnék a csüggedten lépegető ágazatvezetőt. Foltos annál élénkebb:

– A téesszervezés sorsdöntő ügy. Olyan, mint a széncsata vagy a jugoszláv agresszió elleni felkészülés. Ezen múlik az ország, a béketábor sorsa. Nem gyengülhetünk... nem gyengülhetsz el. Tudod, mit mondanak a Szovjetben arra, aki nem végzi el azt, amivel megbízta a Párt? „Ez is felkerül a tréne!” – ezt mondják rá. Tudod, hová mennek azok a trének? Ezért nem szabad lazítanod! Na, meg ne ijedj! Nem azért mondtam.

A kapuban megveregeti a hátát, mielőtt elbocsátaná:

– Munkára fel, barátom! Annak az állásnak meg utánanézek. Meglátjuk, mit lehet tenni.

– Igazán leköteleznél...

– Amit a füstölt combról mondtam...

– Nem csülökről?

– Csülök, comb, nem mindegy? Bár szerintem combról volt szó. Tehát az csak vicc volt, nehogy komolyan vedd!

– Értem.

– Persze, ha jó gazdasági évet zártok, ha igazán jó évet... De ezt rád bízom.

Szűcs a puliszkát kanalazva adja elő az asszonynak a nap történéseit. Kényszerű kegyetlenkedését Kolláréknál, kényszerű ígéretét Simonnak és a látogatását Foltosnál, aminek még nem tudja, lesz-e eredménye. Az asszony haragosan csapkod az edényekkel és az eccájggal. Némán mozgatja a száját.

– Simonhoz azért még holnap kiküldöm Pogány Ferit is. Odacsap neki. Hátha nem köti utána annyira az ebet a karóhoz.

– Mit érsz vele? Belép a téesszbe, de dolgozni nem fog. Inkább hagyja megdöglenni az állatot.

– Akkor nem kap bért.

– Na és? A bosszú fontosabb neki, mint a megélhetés.

– Ha ő nem fog dolgozni, fog majd Kollár. Az nyugodtabb fajta.

– Nem az. Csak mutatja. Aztán az első alkalommal vasvillát vág a hátadba, majd figyeld meg.

– Ohó, ott még nem tartunk. Van párttagságunk, rendőrségünk, megvédenek.

– Magukat védik meg. Ha tudják. Meglásd, fognak még kommunisták lógni a lámpavasakon, úgy, mint '19-ben.

– Jókat mondasz. Az ember hazajön, biztatást várna, vagy legalább megértést, erre te is ilyenekkel jössz.

– Miket mondjak? Hazudjak neked én is? Nem elég az a sok hazugság, ami a rádióból jön?

– Hazudnak. De mondanak igazat is. Vannak eredmények...

– Vannak bizony: szegénység meg elnyomás.

– Kikkel vagy te egyáltalán? Velünk, vagy pedig a...

– Nem vagyok én senkivel! Azokkal vagyok, akik majd megcsinálják, hogy legyen bors meg paprika a boltban. Meg cérna, hogy a koszos gatyádat meg tudjam varrni.

– Mi bajod van neked a gatyámmal? Munkásember holmija. Nem lehet patyolattiszta.

És Szűcs Mihálynak a gatyáról eszébe jut felesége bugyogója, arról felesége meztelen fara, arról meg, hogy már régóta nem részesült az asszonyban.

– Gyere ide, Julis! Hadd ölelgesselek meg!

– Ölelgesd a téessed anyakocáit!

– A téeszt ne bánts! Neked is hasznod lesz belőle.

– Mikor végre? Naaa, ne rángass!

– Gyere már, ne kellesd magad. Nincs itthon a gyerekek, most lehet...

– Neked is csak ezen jár az eszed!

– Ne mondj már ilyet! Igazán nem sokat abajgatlak!

– Hagyjál, ha mondom, te disznó!

– Én disznó?

És ezt két csattanás követi. Az első, amikor az ágazatvezető tenyerével arcon csapja a feleségét. A második, amikor a Szűcsné kezéből kihulló tányér összetörik a konyhakövön.

Az asszony kirohan az udvarra. Férje követi. Megsuhogtat egy kezébe akadó mogyorófa nyársat. A nőt a kocsiszínbe szorítja. Az a falhoz hányt szalmához menekül. Dobálja a szalmát, aminek persze semmi haszna. Belátja, és inkább elfordul, hogy ne lássa, amikor a férje elveri. Szokás errefelé elverni az asszonyt. Azért, hogy jól viselje magát. Meg hogy úrnak lássa mindenki a férjet. Meg azért, mert mindig is így csinálták. De Szűcs Mihály most, a nő ki-domborodó farát meglátva, mégis lemond az ütlegetésről. Inkább magáévá teszi az asszonyt. Négy nagy rándulással. Aztán mond neki egy-két engesztelő szót, és visszamegy a konyhába.

A puliszka még meleg. Folytatja a kanalazgatást. De nem ízlik neki.

– Kéne hozzá egy kis sült mangalicaszalonna. Az ég szakadjon erre a világra, hogy még a sertés-tenyésztőnek sem jut szalonna! – morogja, de azért eszik tovább.

GYÖRY DOMONKOS
Számok könyve

– Ezzel ölték meg a nagyapámat – mondta táncoló arcizommal, és Bihari biztosra vette, hogy sírva fakad.

– Egy telefonkönyvvel? – kérdezett vissza az eladási tréningen szerzett rutinnal.

Utálta a másodosztályú szerelvényt, korábban a létezéséről se tudott, majd feszengett a zsírosan forró műbőrszagban, kapaszkodva a reménybe, hogy más nem ül be a fülkéjébe. Aztán jöttek, közöttük nehézlégzésű pályamunkás, fecsegő vigéc, kövér nő rafiaszattyorral. Az ablakot szürke fátyol borította, a fűtés ezerrel ment, úgy tűnt, mindez csak őt zavarja.

Valaki kövesztett szalonnát falatozott, más naranccsot. Átkozta a főnökét, amiért nem engedélyezte a gépkocsi-használatot. Kényelemben, zenét hallgatva, méltósággal és jó érzések között utazna, ahelyett hogy izzadtan zötykölődne.

Azt mondták, likviditási nehézségei vannak a cégének, de akárhogyan számolta, nem került volna többbe, mint a vonatjegy. Arra jutott, ha tényleg veszteségesek mostanában, akkor az lehet a cél, hogy végkielégítés nélkül szabaduljanak meg tőle. Eldöntötte, ezt a szívességet nem teszi meg nekik, nézzenek a szemébe, tegyék elé a papírokat, adják meg azt, ami jár, még ha nem is olyan sok az.

Szerette volna azt gondolni magáról, hogy karakán, ám önismerete vékony hangja gunyorosan cincogta, ez inkább félelem. Az álláskeresőstől, számlájának lenullázódásától, attól, hogy kiteszik az albérletéből, költözhet az anyjához, aki majd azon lovagol, miért vesztette el a munkáját, hogyhogya nincs felesége és gyermeke...

Csendben ringott, zökkent jobbra és balra. Megéhezett, érezni vélte a szalonna füstszagát, becsukta a szemét, ropogós nosztalgiafifiről ábrándozott. Ijedt, verejtékes eszmélésakor a fülkében már csak ketten ültek. A másik magas volt, vele egykorú, csontos térde majd kibökte galambszürke nadrágját. Arcát kráterhegek borították, szemöldöke összeért, haja zsírosan lapult a fejére.

Tekintetét mániásnak ítélte, és az volt az érzése, egy ideje vadul bámulhatta, várva, hogy felébredjen. Köszönt, mire a srác rávillantotta lapátfogát, majd a lába közé szorított piszkosfehér nejlontásából előhúzott egy Budapest telefonkönyvet. Legalábbis az

egyik kötetet. Vastag volt, imitt-amott szakadt. Combjára fektette, simogatta, felütötte, belelapozott, aztán megint becsukta.

Ütődött – gondolta Bihari, eszébe jutott, milyen régen látott telefonkönyvet; talán egy nyilvános fülkében, nikkal sín páron lógva. Telefonfülkével se találkozott évek óta, pedig kezdő mobilhasználóként elbújt egyikbe-másikba.

A férfi nézése apránként követelőzővé változott, azonban esze ágában se volt szóba elegyedni vele, mivel türelmét, ó dehogya a türelmét, hiszen olyannal nem rendelkezett, inkább a tűrőképességét a közeli kisvárosban váró eladási feladatra tartogatta. Kinézett az ablakon, majd a kézfejét tanulmányozta. Érezte, hogy egyre feszültebb a levegő, nem bánta volna, ha újabb utasok szállnak fel, legyenek bármilyenek. De nem jött senki, és félt is egy kicsit, így a másik szemébe nézett.

A férfi szempillája megrebbent, végigsimított a telefonkönyvön, úgy lehelte:

– Nem kellett a múzeumnak. Szabadnapot kértem emiatt, de nem kellett nekik. Azt mondták, nincsen benne a gyűjtőkörükben.

Bihariban felötlött, hogy a másik elmebeteg, és ez óvatosságra intette:

– Én is nagyon régen láttam telefonkönyvet. Tényleg érdemes lenne megőrizni ezekből egy-két példányt – felelte.

Amaz megrázta a fejét, némi nyál csordult a szája szélén, láthatóan tépelődött, aztán megeredt a nyelve.

– Azt mondta a nagyapám, hogy a csehszlovákok hatvannyolcban úgy jártak, mint mi ötvenhatban. Beköpték, bevitték. Telefonkönyvvel ütötték fejbe. Hátulról. Elgömbült a szék lába. Neki meg kitört a nyaka. A telefonkönyveket korábban az emberük hátára, hasára tették, és azt verték gumibottal. Nem maradt nyoma. De őt egy kezdő nyomozó hallgatta ki, még nem volt gyakorlata, később fegyelmet kapott emiatt. Egyik falubelink a kapitányságon dolgozott, tőle kaptuk a telefonkönyvet. Nem azt, amivel megölték a nagyapámat, mert azt elvitték a pestiek a vizsgálatkor, de ugyanabból a csomagból egy másikat.

– Ó – nyögte Bihari. Kíváncsi lett volna, az ő telefonszámuk benne van-e abban a telefonkönyvben? Visszapörgette az emlékeit, eszébe jutott a régi bakelit készülék. Tárcsás volt, tíz év várakozás után szerelték be. Legszívesebben elkérte volna a telefonkönyvet, hogy ellenőrizze, szerepelnek-e benne, de aztán elvetette az ötletet, mert biztos volt abban,

valamelyik lapon ott virít az édesapja neve utcával és házszámmal. Ettől cinkosnak érezte magát a történetekben. Találgatni kezdte, mennyi telefonszám lehet abban a könyvben? Tízezer? Húszezer? Ötvenezer? Ennyivel osztódna a felelősségük? Ha nincs telefonkönyv, vagy jelentősen vékonyabb, akkor talán másként alakulnak a dolgok. Aztán lehülyézte magát. Ebben a halálban a telefon-előfizetőknek nem volt szerepük.

Olyan gyorsan szállt le a vonatról, hogy köszönni is elfelejtett. Álldogált egy ideig a peronon, élvezte a friss levegőt, aztán fájni kezdett. Felfigyelt a resti bejáratára, nézte egy ideig, majd úgy döntött, erre nem költ, inkább autóbusz helyett taxival utazik. Ahogy áthaladt az állomás épületén, észrevette, hogy onnét is van bejárata az étteremnek.

– Basznátok meg – mormolta, aztán megismételte ugyanezt az első vodka után, némileg szelídebben.

Halassy Csilla: 1956-os szabadságharcos fiú, Balatonfüred, 2006

KOVÁCS ISTVÁN

Töredék az árvaságról

*Imádkozni nagymamám tanított
befektetve „a testi koporsóba”.
Féltem. Ő halt meg. S mindazok, kiket
Családi képén láttam egy csokorban.*

*Reméltem, hogy nincs közöttük anyám...
A hasadt tükör áttetszett a leplen –
Összetörtem, hogy ne lássam meg őt,
Kit félelmemben önzőn megszerettem.*

*Féltem, mi lesz, ha ő is eltűnik,
Mint annyian, kik értem lehajoltak.
Mondják, őket is elnyelte a köd...
Így édesgetnek magukhoz a holtak.*

augusztusi bódulat délibábja a verssorok rendjének bármely változatában

*el-elbóbiskolva
annyi virág vesz körül
mintha ravatalon feküdnék
kegze illatok között
tudom hogy élek
talán
lám-lám
talán
tudom hogy élek
kegze illatok között
mintha ravatalon feküdnék
annyi virág vesz körül
el-elbóbiskolva*

a verssorok rendjének bármely változatában augusztusi bódulat délibábja

JÁNOSI ZOLTÁN
Szegek és nyílhegyek
 Búcsú Nagy Andrásról

Tisztelt Nagy András, drága Barátunk!

A kezed közül immár sötét lapokra rajzolt szavakkal érkező augusztusban, augusztus 16-án kondultak meg benned a harangok, s emeltek fel a nagyobb láthatárra, Budapest, Iszkáz és Magyarország fölé. A tihanyi Magyar Nyelv Hete országos rendezvényének megnyitója – Nagy László nevében –, azután Pestszentlőrincen Szécsi Margit kilencvenedik születésnapjának ünnepe, majd Iszkázon a Nagy László-emléknap: ezek voltak életed utolsó szolgálatos, ringató ünnepei. Gyermekeként újra a régi családod körében – de férjként, apaként és nagyapaként már magad is. Három családban is egyszerre égő, mindenütt egyformán erős küldetésben.

Miközben a legigazabb művész voltál: hol szarvasok, hol fekete mének, hol griffmadarak hátán lovagolva emeled dárdád, kihegyezett ceruzáidat, mítosz-építő, univerzum-karcoló tollaidat, mágikus tüidet a Gonoszra. Rajzokkal ékesítve és értelmezve a történelmet, a tűzgyújtó ember korától a lelkedre firtogó – magyar és európai – mindenkori udvari bolondok koráig. Tüskék, szegek, nyílhegyek álltak ki ezekből a rajzokból, ahogyan a sorsodból is, felsértve és bevérezve a rájuk pillantók tekintetét, mert nemzeded, Európád és a magad állapotát vetítetted egymásra minden alkotó pillanatodban. S mert a tüskék, szegek és nyílhegyek itt meredeznek most is körülötünk. De itt vonulnak az ellenük indított, bár sokszor csupa seb jelképeid is: a csodatáltosok, a tarsoly-lemezdzsiek, a lovak táncába rejtett győzelmek: kezded áradó mosolyai a lélekzúzó fagyokban.

Ezért volt minden kiadott könyved: műremek. A kitűnően illusztrált lemezekkel, hangkazettákkal, CD-kkel együtt. Egy-egy darab Mindenség, amely a keserűbb napokban a kozmosz támasza is lehet. Könyvcímlapjaidra, logóidra, rajzaidra egy egész nemzet sémákkal, idegen-utánzásokkal, béklyókkal s csapdákkal szembeni lázadásának dacát kottáztad

A Farkasréti temetőben, 2018. szeptember 13-án elhangzott búcsúztató beszéd szerkesztett változata.

rá. Dacból építetted fel önmagad számos arcvonását is. Ez a dac 1953. január 25-től 2018. augusztus 16-ig egyre világosabban, keményebben rajzolta rá a küldetést vonásaidra. Ez a dac tüntetett ki számos díjjal is (a Szép Magyar Könyv versenyek díjai, IBA-díj – Nemzetközi Könyvművészeti díj –, Fitz-díj, miniszterelnöki és főpolgármesteri díj, a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesületének díja, Teleki Pál emlékérem, a Magyar Érdemrend Lovagkeresztje elismerés). De legnagyobb kitüntetésed a sorstól a küldetést szolgáló türelem szigorúsága és következetesége volt. Ezt az erőt érezhette mindenki a kézszerításon.

S e műremek könyvek vigyázzban állnak most a könyvtárak és magángyűjtemények polcain, gyönyörű mentéjükben, mint a megmaradt honvédtisztek, felsorakozva a branyiszkói, a kápolnai rohamok után. Mint a hazatért huszárok Sára Sándor filmjében, szökve a szürke lelkű ármádiából. Távol Világostól, az aradi vártól, Szálasi, Rákosi pribékjeitől, Kádár rendőreitől és minden léleknyomasztó kortól. Mert ők az illyési magasba emelt szabadságeszmék: a könyvek arcvonalaiba tömörített, a címlapművészetben újraalkotott hazafogalmak, jövőkép-foglalatok. Nemesak tartalmuknak, de magyarságunknak is díszei. Fénylő könyvek hadserege a közöny, az elnémulás, a nemzeti sors történelmi kisémmizése és önbizalomhiánya ellen. Illyés, Nagy László, Szécsi Margit, Kondor Béla, Németh László, Kodály, Bartók, László Gyula csapatai ők, és velük halhatatlanok. Példát adnak az időnek, hogyan lehet Branyiszkó-időkben is élni, örökké a völgyből felfelé induló, a halált is megtámadó ostromokban. Egy kicsike nemzet kultúrájáért, irodalmáért, művészetéért: egyetlen könyvcímlapon vagy illusztrációban. Miközben gyöngylelkű énekekre is fakad ez a sereg, még a lovak, a szarvasok, a kakasok is énekelnek, s a népdalaikban a szabadság és a szépség indulóit zengik.

Most már csak őket nézhetjük s hallgathatjuk, pedig de jó lenne még – mint annyiszor – énekelni, fűjni a dalokat András-napon, a népdalokat, amelyeket annyira szerettél, a szívedbe ültettél már a bölcsődben, majd a Kodály-tanítvány tanárnőktől, azután Gyimesbe, Moldvába, Székre, Ördöngösfüzesbe is elfutva értük: a héjszáért, a széki négyesért, a hejgetésért. Magyarul dalolva oda a világnak, hogy: „Zúgjál, erdő, sejhaj, csendülj mező, falevél”, és hogy „Úgy búsulok, majd meghalok, mégis jókedvet mutatok.” „Könnyű volt szeretni a tiszta forrást

Nagy András (1953. január 25. – 2018. augusztus 16.) az iszkázi Nagy László-emlékház kertjében (fotó: Török Máté)

– vallottad mindig. – A bartóki modell él... Ez a sarkcsillagom.”

Nemcsak feleséged, leányod, unokád, rokonaid és barátaid, munkatársaid búcsúznak, és köszönik meg most a nekik adott időt és szereteted, hanem szüleid hangja is ide visszhangzik, megköszönve, hogy a történelem helyett is gyakran te voltál az eleven és röptető táltosa életművüknek. Hogy újra és újra helyrezerőkkentsd körülöttük a kitérített, az elgörbített időt.

Iszkáz, Zugló, Pestszentlőrinc, Buda, a Hitel szerkesztősége és a munkaszobád: már mozdulatlan. Kiköltöztél szeretteid tekintetéből, Szécsi Margit és Nagy László halálodig hűen mondott verseiből, s ott ülsz újra a lombok hintáin az iszkázi parasztudvaron vagy a szentlőrinci kicsi ház kertjében. A földműves ősök, a proletárelődők, a kézműves ükők, a honfoglalók és az űzöttek, magyarok, svábok, cigányok között. Szüleid ott keresnek és találnak meg végérvényesen e házak udvarán, s ölükbe kapva: annyi évtized után most megint ők ringatnak újra. Téged, aki őket becézve fújtad évtizedeken át csontjaikról a felejtés hamuját, s fújtad varázsos furulyádon a verseik dallamát is. Most Nagy László szájával mi is közösen mondjuk el veled: „Nem félek a rohamos kicsinyedéstől, nem félek a semmisüléstől. Mert fény vagyok immár, ózon, a villám szaga a kövön. Egy csillag távoli tekintete, a Hold babonája, dagálya. Ragyogok apám borában, lakom az anyai kenyérben. [...] Megrendül a föld és mennydörög a világ

a húsban.” Menjünk hát. „Menjünk, menjünk a harangszóval, ballagjunk haza a levegőben” (*Jönnek a harangok értem*).

„Harangok, harangok.” Számon tartottak téged is. Eljöttek a harangok érted. Mi pedig egyszerre látunk és nélkülözünk téged, miközben töprengő éjszakáinkban toporzékolva hullatják agancsaikat az égbolt csodafíú-szarvasainak csillagképei.

Legyen a föld számodra könnyű, az emléked pedig nehéz, szikrázó kőként maradjon meg bennünk. Kiss Benedek hozzád írt köszöntőjének erejével lépj majd újra és újra közénk, és:

melegíts minket jó örömré,
ne váljék sólepárlóvá szemünk,
Andrásra poharat emeljük:

ÉTESSEN E SZÉP FÖLD
SÓVAL, POGÁCSÁVAL,
ITASSON A MENNYÉG
JÓ REMÉNY BORÁVAL
.....
DE SOHA ÁRTÁSSAL,
RONGGYÁ SZAKADÁSSAL!

E gyümölcsseit rontó világban Édesapád *Gyümölcsoltójának* záró sorával engedjük hát utadra – és zárunk örökké magunkba:

„Tisztának a tisztát őrizzük meg, s oltalmazzuk az időben. Ámen”

KISS GY. CSABA

A magyar forradalom – lengyel szemmel

A lengyel emigráció egyik jelentős irodalmi-politikai folyóirata évtizedeken át Párizsban jelent meg *Kultura* címmel. A XIX. században Adam Jerzy Czartoryski herceg a Szent Lajos szigetén, az Hotel Lambert-ben rendezte be a nem létező Lengyelország politikai központját. A XX. században – mutatis mutandis – hasonló szerepet töltött be a kommunizmus alatt egy szerényebb ház a francia főváros agglomerációjában, ahol Jerzy Giedroyc (szintén herceg) szerkesztette 2000-ben bekövetkezett haláláig az említett folyóiratot. A lengyel szellemi élet egyik szemléletformáló, meghatározó orgánusáról van szó, amelyet ugyanakkor nem mindig lehetett könnyen eljuttatni a lengyelországi olvasókhoz. Nálunk az Akadémiai Könyvtárban volt hozzáférhető a '70-es évek végétől.

A második világháború után a Nyugaton maradt lengyelek jó ideig nehezen találták meg az új helyzetben a politikai és eszmei iránytűt. A *Kultura* csapata abból indult ki, hogy rövid távon nem fog megváltozni a nemzetközi helyzet, s ennek tudatában kell kitűzni a lengyel célokat, számolva a hódoltsági körülményekkel. Programjuknak egyik fontos pontja volt a közép-európai tájékozódás. Úgy is, mint az egész – szovjet birodalmi övezetbe került – térség közös sorsára való reflektálás, és úgy is, mint a történelmi Lengyelországhoz tartozott országokkal (Ukrajna, Fehér-Oroszország, Litvánia) való új típusú együttműködés szükségességének fölismerése.

Ennek fényében érthető, hogy a folyóirat 1956. decemberi számát Magyarországnak szentelték. Itt jelent meg Czesław Miłosz 1949-ben elkezdett híres műve, az *Antigoné töredék*, amelyet a magyar munkásoknak, egyetemistáknak és katonáknak ajánlott; Fejtő Ferenc elemzése a forradalomról, továbbá François Bondy neves svájci író és újságíró budapesti beszélgetései, amelyeket magyar írókkal (Déry Tiborral, Veres Péterrel, Háty Gyulával, Zelk Zoltánnal) folytatott október 31. és november 2. között.

A Londonban élő Juliusz Mieroszewski (1906–1976) volt a párizsi *Kultura* egyik meghatározó politikai elemzője. A háború kitörése előtt Krakkóban újságíróként kereste a kenyerét; a német kérdés szakértőjeként tartották számon. 1939-ben a német, majd szovjet támadás után Romániába menekült, s ott, amíg lehetett, a lengyel követségen dolgozott, azután Isztanbulon keresztül jutott el a Közel-Keletre, ahol a lengyel hadseregben sajtósként szolgált. 1945 után Londonban újságíróként dolgozott, számos művet fordított angolról lengyelre. A párizsi folyóirattal 1950-től működött együtt. Arra a nézetre jutott, hogy kívülről nem változtatható meg a térség országainak helyzete; csak a Szovjetunióban bekövetkező pozitív változások jelenthetnek valamifajta esélyt az előrelépésre. Nagy jelentőséget tulajdonított a lengyelek és kelet-közép-európai szomszédaiak történelmi megbékélésének. A Sztálin halála utáni időkben a „rendszer” lassú fölpuhulásában bízott. Így 1956 októberének lengyel kompromisszumát (ami lényeges engedményekkel járt a kommunista hatalom részéről) megőrzendő eredménynek tartotta. Akkor született a szólás az emlékezetes októberéről: most a magyarok viselkedtek úgy, mint a lengyelek, a lengyelek pedig úgy, mint a magyarok (értve ezalatt a kiegyezést).

Mieroszewski a budapesti események elemzése kapcsán óvatosságra inti a lengyeleket. A publicista szerint nem szabad fejvel rohanni a falnak, mert nincs realitása a történelmi adottságok megváltoztatásának. Persze érdemes hozzátenni, hogy Moszkvát többek között éppen a magyar forradalom szorította jelentős engedmények (a kollektivizáció megszüntetése, autonómia a katolikus egyháznak, szabadabb sajtó) elfogadására Lengyelországban. Mieroszewski reálpolitikusként nyilvánított véleményt. Bár ma Lengyelországban sokan nem fogadják el az '56-os kompromisszum pozitív értékelését, de úgy tetszik – éppen Magyarország útjával összehasonlítva –, hosszabb távon mégis sokat nyertek az egyezséggel. Megmaradt a lengyel társadalomtörténet kontinuitása.

A korabeli lengyel közérzetet így fejezte ki *Magyarokhoz* című versében Zbigniew Herbert: „állunk a határon / józannak elnevezetten / s nézünk a tűzbe / és a halált csodáljuk” (Nagy László fordítása).

JULIUSZ MIEROSZEWSKI

A magyar lecke

(részletek)

Emigrációban állandóan a következő mondatot szokás hajtogatni cikkekben, beszédekben, ünnepségeken: „Amikor majd Lengyelország újra szabad lesz...” Vajon mit kell érteni ezalatt? Állami önrendelkezést, demokratikus rendszert vagy pedig mindkettőt?

Lengyelország akkor is visszanyerheti önrendelkezését és függetlenségét, ha nem a nyugati demokráciákra jellemző rendszer van ott életben.

A következőkben a szabadságtörekvést fogjuk összevetni a politikai rendszer kérdéskörével. Személyes meggyőződésem: ha ma – 1956 novemberének első tíz napjában – a legbecsületesebb körülmények között titkos és nyílt választásokra kerülne sor, akkor a szavazatok 50, sőt talán 60%-a is Gomułka-ra esne.

A lengyelek mindig emberre szavaznak, nem pedig listára. Képzeljük bele magunkat a lengyel választó helyébe! Vajon kire is szavazna? Valódi népszerűségnek jelen pillanatban csupán két ember örvend Lengyelországban: Wyszyński bíboros és Władysław Gomułka.

Az emigrációban élő olvasó azt mondhatja erre: „Nem valódi választások lennének azok, és ezt szabadságnak sem lehetne nevezni.” S ezzel el is jutottunk egy alapvető dologhoz. Szabadságon emigrációs összefüggésben nem csupán a demokratikus rendszer visszaállítását kell értenünk, hanem mindezelőtt a kommunizmus felszámolását.

Biztosan állíthatjuk, hogy Oroszországgal szemben teljesen magunkra vagyunk utalva. Egy nemzetközi intézmény – mint ahogy azt Magyarország példáján is láttuk – nem fog egy kicsi vagy közepes állam segítségére sietni. Lengyelország és Oroszország háborús esélyei között olyan hatalmas a különbség, hogy akármilyen felkelés bukással végződne.

Az otthonról idejövő lengyelekkel beszélgetve azonnal kiviláglik, hogy Lengyelországban az emberek nagyon is tisztában vannak mindezzel.

A szabad választásokat említve megkockáztattam, hogy ma Gomułka-ra esne a szavazatok 50, sőt talán 60%-a is. Miért? Többek között azért is, mert a jelenlegi helyzetben senki sem adná a szavazatát egy kimondottan oroszellenes politikusra vagy tábornokra, aki azt kiabálná, hogy nem hagyja magát, ezzel ugyanis holnap orosz beavatkozást idézne elő, holnap-

után pedig el is menekülne valamilyen új *Zaliscsikin*¹ keresztül. Abban a hitben szavaznának Gomułka-ra, hogy ő gondoskodik arról, hogy megmaradjon az a hiányos önrendelkezés, amelyre tíz esztendőn keresztül oly keservesen vártak.

Természetesen nem ilyen eredménnyel végződne a választások, ha a politikai helyzet másképpen alakulna. Ha mondjuk Lengyelország semleges tömbbe kerülne, vagy ha számunkra elképzelhetetlen körülmények következtében Oroszország helyzete végzetesen megrendülne. A választások szélesebb összefüggésben zajlanak. Különösen olyan országokban, mint Lengyelország, a nemzetközi helyzetnek döntő szerepe lehet még a legtisztességesebben lezajlott választások eredményét illetően is. Nyilvánvaló, hogy Gomułka és pártja fő politikai tőkéje a lengyelek jelenlegi sajátos helyzetéből származik. A kommunisták mindig elmondhatják: „kisebbségben vagyunk, de csakis nekünk van esélyünk kiegyezni Moszkvával, valamint kialkudni Lengyelország számára egy olyan státuszt, amelyre rajtunk kívül senki más nem volna képes”.

Teljes képtelenség és valódi nonszensz lenne Gomułka-t politikai programjának az oroszokkal kapcsolatos pontja miatt támadni. Ha ma a kormány élén egy párton kívüli politikus állna – amennyiben észszerű gondolkodású és felelősségtudatos volna –, ugyanolyan politikát folytatna Oroszországgal szemben, mint Gomułka.

Akárki is lenne kormányon Lengyelországban, olyan politikát kellene folytatnia, amelynek alapja a lehető legjobb viszony kialakítása Moszkvával. Ez azonban semmit sem változtat azon, hogy a jelenlegi politikai helyzetet a lengyel kommunisták a saját hasznukra igyekeznek fordítani. Egyszóval próbálják majd meggyőzni a népet arról, hogy a jelenlegi körülmények között az önrendelkezés és a függetlenség csakis az ő elképzeléseiknek megfelelően valósítható meg.

Zárójelben érdemes megemlíteni, hogy Gomułka számára már túl késő van ahhoz, hogy változtasson a politikáján. Vagy megmarad független vezetőnek, vagy pedig odébbáll. Ha Lengyelország mostani hely-

¹ Zaliscsiki: kisváros Ukrajnában. Lengyel neve: Zaleszczyki. A két világháború között a Lengyel Köztársaság része volt; a korábbi lengyel–román határ mellett helyezkedett el. 1939 szeptemberében, nem sokkal a második világháború kitörése után elfoglalták a szovjet csapatok. A „zaleszczyki országutat”, amelyen keresztül ekkor nagyszámú lengyel politikus és köztisztviselő távozott Romániába, sokáig ironikusan emlegették mint a lengyel elit dicstelenné tartott menekülésének szimbólumát.

zete teljes csatlósztáuszra változna, akkor ez Gomułka-nak és minden követőjének a könyörtelen likvidálását vonná magával. Biztosra vehetjük, hogy a politikus és az emberei sem vonják ezt kétségbe. Ez magyarázza a hadsereg gyors újrалengyelesítését, s a kulcsbeosztásokat betöltő emberek körében végbement sebes „örségváltást”.

Az emigrációban kétféle nézet alakult ki e kérdésekkel kapcsolatban. Az első elvet vallók az állam és a nép érdeke fölé helyezik a világeszmét. Ők a nemzetközi antikommunizmus követői, akiket korábban a „sztálinisták *à rebours*”² kifejezéssel illettem. Ahogy a sztálinista kommunisták a Moszkvával való szolidaritást a nemzeti, illetve állami érdekek és érzelmek fölé helyezték, úgy a nemzetközi antikommunisták a bolsevikellenes hadjárat eszméjével való szolidaritást helyezik az állami, illetve nemzeti érdekek fölé.

A fent említett nézet követői azt vallják, hogy a függetlenség és önrendelkezés nem egyeztethető össze a kommunizmussal. Az első vélemény szerint tehát – amelynek elvileg minden más véleményt alá kellene vetni –, meg kell szüntetni a kommunizmust Lengyelországban is és mindenütt máshol. [...]

A Kultura viszont nem azt az álláspontot képviseli, hogy Lengyelország érdekeit alá kell vetni a nemzetközi antikommunizmusénak. Folyóiratunk előző oldalain már rámutattunk arra, hogy egyik jelenlegi nagyhatalom sem folytat világeszme-politikát. Az Egyesült Államok – jöllehet, kimondottan kommunizmusellenes – egyáltalán nem hadjárat-politikát folytat, hanem az állami érdekeken alapuló, hideg politikát. Mindig is úgy véltük, és továbbra is azt tartjuk, hogy az állam és a nemzet érdekei a lengyel politika egyedüli szempontjai. [...]

*

Nagy Imre miniszterelnök az első kommunista nemzeti hős. Aki hallotta a rádióban megrázó felhívását november 3-ról 4-re virradó éjszaka, élete végéig sohasem fogja elfelejteni azt a hangot.

Nagy Imre nem szakított a kommunizmussal. Ugyanakkor mégis megmaradt magyarnak. A magyar felkelők egyik rádióállomásán az hangzott el teljes igazsággal, hogy a szovjet tankok eltemetik a magyar kommunizmust. Mert ha csak azon az áron lehet kommunistának lenni, hogy valaki elárulja hazáját, vajon ki akarhatna az lenni? Kádár József [nem

tudni, hogy Kádár János mi okból szerepel az eredeti szövegben Józef Kádárként – *a fordító*] áruló, aki erőszakkal foglalta el a „miniszterelnöki” széket. Ha a nyugati nagyhatalmak Magyarország törvényes kormányának ismerik el az övét, akkor az komoly kérdéseket fog felvetni az emberben.

Mi történt Magyarországon? „...egy olyan állam hadserege, amely harminckilenc esztendővel ezelőtt első ízben vívott ki győztes forradalmat, most a demokratikus törekvések mihamarabbi megvalósítását követelő néphe lött.” Így ír erről a Po Prostu című varsoói hetilap.

A magyarok hőstörténete példátlan, halált megvető bátorságnak és hősiességnek az ötvözete. Sajnos ezen erények nem pótolták a politikai terv és a megfontoltság hiányát. Tizenegynéhány nap leforgása alatt Magyarország kommunista államból demokratikus, koalíciós és semleges kormányral rendelkező állammá alakult. Ha ez a program két évre lett volna szétosztva, lehetséges, hogy sikerült volna megvalósítani. Talán az oroszok belementek volna komolyabb engedelményekbe, de akármelyik pártatlan megfigyelő számára egyértelmű volt, hogy nem fognak beleegyezni egy demokratikus kormány létrehozásába és a szabad választások lehetővé tételébe. Ha ugyanis beleegyezének abba, hogy szabad választások legyenek Magyarországon, akkor azt is hagyniuk kellene, hogy lehessenek szabad választások Lengyelországban is. Az Oroszországtól való függetlenedés politikájának fokozatosan kell megvalósulnia, és az első lépés az ügy érdekében nem a szabad választások engedélyezése, hanem a hadsereg kivonása az országból.

Nagy Imre engedett a tömegek nyomásának, és a szabadságtörekvések drámai licitálásába fogott, miközben a szovjet hadsereg szép lassan és szervezett módon elárasztotta Magyarországot. Az előrenyomuló szovjet erővel szemben eleinte nem történt fellépés, hogy ne hergeljék Moszkvát. A szovjet tankok oszlopokba rendeződve elfoglalták helyüket Budapest körül, s akkor került sor az ultimátumra, valamint Nagy Imre küldöttjeinek a letartóztatására.

Vajon így kellett ennek történnie?

Nagy Imre miniszterelnök kormánya nem volt ura a belső helyzetnek, mint ahogy a feldühödött tömegeknek sem. Ez az a pillanat, amikor véget ér a politika, és a teljes kiszámíthatatlanságé lesz a szó.

A magyar tragédia egy éles vonalat húzott: egyrészt ott van a sztálinizmuspártiak válasza, másrészt pedig a nemzeti kommunista pártoké.

2 *à rebours*: francia szó; jelentése: ellenkezőképpen.

Sztálinizmusellenes álláspontot Lengyelország, Olaszország, Kína, Belgium és Jugoszlávia kommunista pártja képviselt Magyarországgal szemben.

Sztálinizmuspárti nézeteket pedig a Pravda, Izvesztija és a Komszomolszkaja Pravda című szovjet lapok hirdettek a magyarok drámáját illetően; valamint a francia kommunista párt sajtószervei, élükön a L'Humanité című újsággal; továbbá a keletnémet kommunista sajtó.

Nyugtalanító ebben a felállásban az, hogy a keletnémet sztálinisták egyetértettek a moszkvaiakkal. Zsukov marsall hagyományos sztálinista stílusban megfogalmazott beszéde, amelyet Moszkvában, a Vörös téren tartott az októberi forradalom ünnepe alkalmából, nagy lelkesedést váltott ki a keletnémet kommunista sajtóban. Nincs eltérés aközött, hogyan ítélte meg a magyar felkelést Zsukov marsall (aki a „reakciók és fasiszták” szavakkal illette a lázadás résztvevőit) és a Neues Deutschland keletnémet napilap. A magyar felkelők elítélésében a rekordot a L'Humanité és a Neues Deutschland érte el. Még egy lépés, és a Neues Deutschland így fog nyilatkozni: igazunk volt, hogy nem engedünk teret „olvadásoknak” nálunk. Az „olvadáspárti” országoknak most súlyos büntetésben van részük azért az eretnokségért, amit elkövettek. Nem Gomulának, hanem az öreg Ulbrichtnek volt igaza!

A sztálinista orosz–német szolidaritás már magában is halálos veszedelmet rejthet a sztálinizmusellenes Lengyelországra nézve. [...]

Most, mikor e szavakat írom, nem rendelkezünk elegendő adattal ahhoz, hogy azt állíthassuk, hogy a magyar felkelés fordulópontot jelentene Moszkva politikájában. Azzal viszont tisztában kell lennünk, hogy az SZKP XX. kongresszusa előtti politikai vonalhoz és módszerekhez való visszatérés csakis a tankokra való hagyatkozás által lehetséges.

Cikkem vége felé közeledve szeretnék néhány pontot kiemelni.

Minden szempontból nézve szerencse, hogy Gomulka nem kényszerült arra, hogy Nagy Imre sorsára jusson. Egy esetleges felkelés a jelenlegi helyzetben csakis bukást hozott volna nekünk. Le kell szögeznünk, hogy a valóságban a jogos követelések, ha nem a megfelelő pillanatban harcolják ki azokat, végzetes demagógiává lehetnek. A nyílt, szabad választások Lengyelországban vitathatatlanul jogos törekvések. De ha ma a sajtóval, rádióval és minden rendelkezésünkre álló eszközzel arra buzdítanánk az otthoni lengyeleket, hogy sztrájkoljanak, tüntessenek, tömegesen fel-

lépjenek, arra kényszerítve Gomulát, hogy legyenek szabad választások, valójában nem szabad választásokat érünk el vele, hanem csupán eltemetnénk azt az amúgy is korlátozott politikai szabadságot, amelyet tíz esztendő után sikerült megszereznünk.

Nagy Imre miniszterelnök olyan kormányt hozott létre Magyarországon, amely a nem-kommunistákat képviselte. Mégis tiszta uszítás lenne e pillanatban hasonló lépést követelni Gomulától. Kétségtelen ugyanis, hogy jelen helyzetben Moszkva ezt hergelésként könyvelné el.

A kockázat elengedhetetlen velejárója a politikának, azonban sohasem kellene átlépnie a siker valószínűségének a határát. Apátiáról és közönyről szó sem lehet. Minél szilárdabban lesz a nyeregben Gomulka, s minél jobban fog nőni a társadalom bizalma az újralengyelesztett hadseregben és az állami függetlenségben, annál több teret fognak nyerni a széles tömegek is. Gomulka nem menekülhet el a sorsa elől. Minél közelebb lesz Lengyelország a valódi függetlenséghez, annál erőteljesebben fognak növekedni a szabadságkövetelések, valamint az igények egy tisztességes, demokratikus irányítású népképviselő létrehozására.

Ugyanakkor mindig is észben kell tartanunk, hogy a lengyelországi demokráciát célzó minden lépést olyan cselekedetként fognak értelmezni Moszkvában, amely... veszélyt jelent a Szovjetunióra nézve. Éppen ezért, amikor rendszerváltozást követelünk, sohasem szabad azt oroszellenesen tennünk. Ha demokratikus reformokat kívánunk, mindig hangsúlyoznunk kell, hogy a jószomszédi viszony elveire akarjuk alapozni a lengyel–orosz kapcsolatokat.

Rossz lenne, ha a lengyel társadalom arra a következtetésre jutna, hogy Magyarország sorsának elkerülése céljából le kell mondani az ellenállásról, és be kell érni azzal, ami van. Még rosszabb lenne, ha figyelmen kívül hagyná a véres magyar leckét. Az egyedüli valódi út a kettő között húzódik. Amennyiben a reformkövetelések fokozatosan fognak végbe-menni, s ezekhez Lengyelország függetlenségének megerősödése és gazdasági előrelépése is társul, s ha a demokráciát célzó heves indulatok hajlandóak mellőzni szovjetellenes fullánkjukat, akkor komoly esély van arra, hogy mindezt siker fogja koronázni.

Népünk jelenleg nem könnyű politikai helyzettel áll szemben. Csak Oroszország és Amerika engedheti meg magának, hogy hibázzon, Lengyelország vagy Magyarország nem.

(1956. november)

Fodor Áron Szabolcs fordítása

KOVÁCS ISTVÁN

„...a hamuban csillaglik-e majd gyémánt”

Tisztelgés a függetlenségét száz évvel ezelőtt visszaszerzett Lengyelország előtt

1948 augusztusában rendezték meg Wrocławban az első békevilágkongresszust, amelyen 46 ország 400 küldötte vett részt. A találkozón az utazástól egyébként ódzkodó Pablo Picasso, a Francia Kommunista Párt tagja is részt vett. Lengyel különgép vitte Wrocławba. A Monopol szálló éttermében szalvétára rajzolta ismert kedvenc motívumát, a békegalambot, amely aztán propagandaszárnyakon körbeszállta a békétáboron túli világot is. A művész jutalmul Leninrendet kapott érte.

1956 októberében Franciszek Starowieyski, a varsói Képzőművészeti Akadémia frissen végzett növendéke, a modern lengyel plakátművészet megteremtője Picasso galambját leemelte a hazugság égboltjáról, hogy megmentse – a sztálinista diktatúra ellen felkelt magyar nép melletti lengyel kiállítás szimbólumává formálva azt. A béke 1956 őszén leütött, röpködni képtelen jelképének szeméből kigördült egy könnycsepp. Könny, amely 1956 őszének Magyarországon a vérrrel együtt oly bőven ömlött.

A magyar művészek jelen kiállítása tisztelgés Lengyelország száz évvel ezelőtti újjászületése előtt. Művészi kiállítás Lengyelország mellett. Az újjászületés persze 1918 lengyel őszt megidézve talán a lényegyet elmaszatoló fogalom. A lengyelek fegyverrel küzdöttek ki az Ausztria, Poroszország és Oroszország által a XVIII. század utolsó harmadában háromszor felosztott Lengyelország helyreállítását. Százhuszonhárom éven át felfoghatatlan konoksággal, önfeláldozó hősiességgel és legkülönfélébb eszközökkel harcoltak az országabló hatalmak ellen. Összeesküvésekkel, merényletekkel, felkelésekkel, szabadságharcokkal, s légiókba tömörülve idegen zászlók alatt is, ha lehetőség nyílt a felosztó hatalmak gyengítésére, térdre kényszerítésére. Ahogy ez 1848-ban, 1849-ben Magyarországon történt, amikor – az itt Petőfivel ikerportréban megörökített Bemen

kívül – honvédként, légionistaként több mint négyezer lengyel küzdött a közös szabadságért – az Aba Béla címerállataival is díszített zászlók alatt. Találóa idézi meg a lengyel–magyar kapcsolatok e fontos fejezetét Prutkay Péter – rámutatva, hogy az I. világháború a szabadságharc vérbefojtásának következménye is volt. Ugyanezt vallotta a Párizsban élt orosz emigráns történész, Mihail Heller is: magyarul is olvasható könyvének feltételezése szerint, ha I. Miklós cár nem veri le a magyar szabadságharcot, akkor talán nincs I. világháború.

A levert XVIII. század végi és XIX. századi lengyel szabadságküzdelmek megtorlásául százezreket telepítettek át Oroszország belsejébe, és kényszerosztottak be katonának, tízezreket száműztek Szibériába, és börtönöztek be Poroszországban és Galíciában is. És százakat végeztek ki a három felosztó ország területén. A haza iránt érzett viszonzatlan szerelem jegyében folytatott személyes küzdelem a kultúra területén bizonyult a leghatásosabbnak. Fryderyk Chopin maga volt a lengyel nemzet „örökmozgó” képviselője. Ahol megfordult, személyében a lengyel sorsot jelenítette meg. A számkivetésre ítélt lengyel költő, Adam Mickiewicz *Ősök* című drámája a romantika irodalmának csúcsteljesítménye, amelyben korának élő orosz zarnokait is tollhegyére tűzte. Időszerűségének száz esztendőn túli bizonyítékaként 1968 küszöbén történt színpadi betiltása robbantotta ki a márciusi lengyel diákmegmozdulásokat. Az Egyesült Államokat is megjárta Henryk Dmochowski, korának legkiemelkedőbb lengyel szobrása, feltehetően az első Kossuthszobor alkotója, 1863 elején a vilnai székesegyház egyik kápolnája számára elkészítette a magyar Szent László király egészalakos szobrát, majd néhány hét múlva a kirobbant szabadságharc egyik lengyel–litván osztagának élén elesett egy oroszok ellen vívott ütközetben. Az 1870-es, 1880-as években a kiváló festő, Jan Matejko gigantikus vásznaiba göngyölve hurcolta körbe Európában a lengyel történelem kiemelkedő eseményeit a grünwaldi csatától a Báthory István előtt hódoló pszkovi bojárokig. Több munkáját Budapesten is bemutatták. Nem véletlenül tisztelte Magyarországot; egyik bátyja, Zygmunt – Görgey Ármin őrnagy alatt szolgálva – tizennyolc éves diákként Turócszentmártonnál esett el 1849 júniusában. Széchy Bea e kiállítás részére elkészített Báthoryportréja mintha Matejkót is ebbe a galériába varázsolná. Személyében Báthory tekinthető az utolsó magyar királynak, akkor is, ha lengyel trónon ült.

Elhangzott 2018. augusztus 18-án, a dörgicsei Ólgalériában rendezett lengyel tematikájú képzőművészeti kiállítás megnyitóján.

A megnyitó (balról: a képet tartó férfi Lelkes Mihály, Kovács István, Jerzy Snopek és Veszely Ferenc)

Uralkodása idején, de az azt megelőző évtizedekben is Bécs mellett Krakkó volt Magyarország kulturális fővárosa, ahol több mint 180 magyar könyvet nyomtattak ki, mint erre Székács Zoltán munkája is utal.

A lengyelek a XIX. században szinte végig a nagy háború kitörését várták, amely javukra átrajzolhatja Európa térképét. És mint a középkori alvó lovagokról szóló legendában, azt követően, hogy József Pilsudski 1918. november 11-én Varsóban bejelentette a független lengyel állam létrejöttét, rövid időn belül 900.000 fős hadsereg állt fegyverben, hogy kivívja Lengyelország tartós létezésének jogát. Ugyanebben az időben Magyarország olyan állapotba került, mint a lengyel–litván állam az 1793-as második felosztás után, amikor területének kétharmadát elveszítette. Kérdessé vált, hogy képes-e így létezni...

A jelen kiállítással tehát a lengyelek példamutató történelmi érettségére, politikai, diplomáciai, katonai felkészültségére is emlékezünk. A lengyelekre, akik a nagy háború végkifejletét, bárhogyan is alakuljon az, a maguk javára tudták fordítani, szemben a győzteseknek magukat zokszó nélkül kiszolgáltató engedő, s így a hadsereget is feloszlató magyar politikusok tehetetlenségével. Megjegyzendő, hogy a fegyverek közt Lengyelországban 1918 után mennyire nem hallgattak el a műsák. Amikor a fiatal államot leginkább szorongatta a proletárforradalmat Nyugat-Európába exportálni akaró, Visztuláig eljutó bolsevik sereg, a hadi helyzet mellett a plakátművészet is rendkívül izgalmas volt. Az akkor készült képi falragaszok bizonyossága szerint a lengyelek Trockijt tartották a főgonosznak (Lenin csak a második volt e sor-

ban, míg Sztálinról még mit sem tudtak). Jegyezzük meg azt is: az időben érkezett magyar lőszerszállítmányok hathatósan hozzájárultak ahhoz, hogy a lengyelek 1920-ban a bolsevikok ellen viselt háborúban döntő győzelmet tudjanak aratni. Ennek a hosszú évtizedeken át elfelejtett, elhallgatott, bár az utóbbi időben mind nagyobb fénycsóvával megvilágított ténynek legalább akkora jelentősége volt az adott helyzetben, mint a lengyel menekültek befogadásának 1939 őszén. Ez utóbbi tényre itt több alkotás is emlékeztet, így Kéry Bence *Baló Zoltán emlékeztét* megörökítő kompozíciója, vagy Henryk Sławik és idősebb Antall József

véraláfutásos ikerportréja, Veszely Ferenc alkotása, aki e Nemessuri Zoltán által kezdeményezett kiállításnak a dörgicsei Ógalériájában helyet biztosított.

A legújabb kori lengyel történelmet – a lengyel–magyar barátság aktív részeseként – már mi magunk is megéltük 1945 után. Az itt kiállított művek ennek az élettől lüktető, valóságos emberi és közösségi kapcsolatnak szellemi, érzelmi, lelki dokumentumai Szyszknian Wanda triptichonjától kezdve Kéry Mihály, Aknay János, Jakus Fercsy, ifjú Durkó Zsolt és mások lengyel színmotívumokat használó munkáin át Rozsnyai Béla összetartozás-szobraírig, Wrobel Péter két képet „összepasszító” *Kapcsolatáig* és a Segesdi Bori által megörökített *Kézfogásig*. E korszak versbe foglalt visszatérő hívómondatát olvashatjuk Jurasits Zsolt *Kard és Kupa* című színes ceruzarajzán: „Magyar, lengyel két jóbarát...” Ez keletkezése korában, tehát a XIX. század elején így hangzott magyarul: „Egytestvér a magyar és a lengyel”.

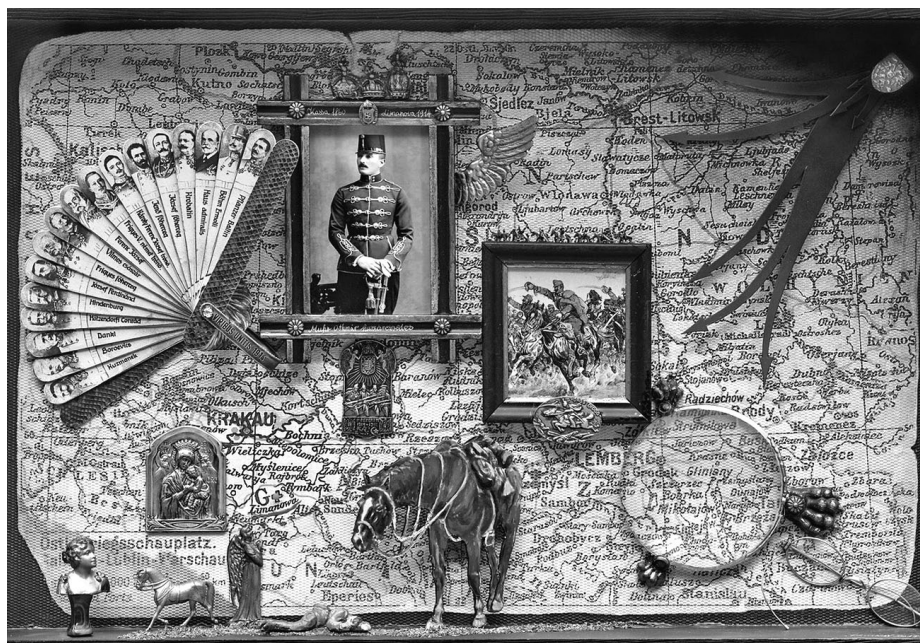
Az 1956 utáni letaglózottság koravén nemzedékének tagjai és a közvetlen elődök és utódok az 1960-as évek – még az 1970-es évek eleje is ideértendő – autóstopos útjaik során szerezték vissza emberi méltóságukat és nemzeti önbecsülésüket – elsősorban a lengyeleknek a magyar 1956 iránti, már-már kultikus tiszteletének köszönhetően. Erre emlékeztet Zsemlye Ildikó *Úton* című miniatűr kompozíciója, Luzsicza Lajos *Stopposok* című „kivágott” festményrészlete és Lelkes Mihály *Sopot* című festménye. Lengyelországot Puha Ferenc *XX. századának* árnyékában is Nyugatra nyíló ablakként érzékeltük, mi több, Európa előszobájaként tartottuk számon. Annak

az Európának az előszobájaként, amelyért 1956-ban meg akartunk halni. Varsóban szabadtéri avantgárd kiállítást és Magyarországon nem forgalmazott filmeket láthattunk, Wrocławban betekinthettünk Grotowski színházi kísérleteinek boszorkánykonyhájába, a nagyvárosokban megnyíltak előttünk a nálunk sokáig nem létező diákklubok, Varsóban és Wrocławban hallhattunk dzsesszt, s megtapasztalhattuk az 1944-es varsói felkelés, az angliai légcsata és a Monte Cassinó-i bencés kolostor elleni rohamok éppen meg-

tűrt lengyel hőseinek lépten-nyomon demonstrált tiszteletét. Ezt jeleníti meg Berend Iván *Hommage à Wajda* című alkotása. Ennek kapcsán eszünkbe juthatnak a *Hamu és gyémánt* című film romos tempombejáratánál Cyprian Kamil Norwidnak a főhős, Maciej által mondott verssorai: „Miként egyre több kátrányos forgács, ha ég, / zsarátnok parázsló rongyok kavarnak, / lángolsz, s nem tudod, szabad lehetsz-e még, / s tiéd-e az, mit birtokodnak mondhatsz. // Vagy csak hamu, s zűrzavar maradhat, / mit kavarszélvész, szakadék mélye vár, / s mint örök győzelmek pirkadatja, / a hamuban csillaglik-e majd gyémánt.”

Ezekért az élményekért keltek útra Lengyelországba az 1960-as években a Kalef tagjai – Berta Zsolt regényének hősei – is, mint erre több itt látható alkotás is emlékeztet.

Akik érzékeny lélekkel s némi történelmi rálátással követték a politika alakulását, azt is megérezhették, hogy a lengyelek miként készülnek fel az 1970-es évekbeli kisebb-nagyobb politikai földindulásokra, amelyeknek sora az 1970-es véres tengerparti tüntetésekkel kezdődött, s tíz évvel később a Szolidaritás győzelmével csúcsosodott ki. Persze, az események alakulásához, a Szolidaritás szakszervezeti mozgalom létrejöttéhez a lengyel pápa, II. János Pál folyamatos lelki jelenlétére és nagy visszhangot kiváltó biztatására is szükség volt: „Ne féljete!” E korszakot több kép is megidézi különféle művészi

Prutkay Péter: A limanovai hős, Muhr Ottmár huszárezredes emlékére, 1914

eszközökkel – felhasználva a korabeli lengyel és svéd sajtó híreit is.

1989. január végén Wojciech Jaruzelski tábornok, aki nyolc évvel azelőtt bevezette a lengyel nemzetet megalázó és a Szolidaritást történelmi pályájáról kisziklató hadiállapotot, kénytelen volt bejelenteni, hogy az újabb és mélyebb válság elhárítása érdekében tárgyalni kell a legalizált Szolidaritás vezetőivel. Majdhogynem ugyanezen a napon Pozsgay Imre szögezte le nyilvánosan, hogy 1956-ban Magyarországon nem ellenforradalom, hanem népfelkelés tört ki. Ezzel kezdetét vette az úgynevezett rendszerváltozás korszaka. A művész ehhez másképpen viszonyult, mint a politikus. Krzysztof Kiesłowski-tól, aki a *Tízparancsolatra* rimelő filmjeivel rövid idő alatt világhírnévre tett szert, származik az az aforizma, hogy számára akkor válna a nemegyszer hamisan kongó *rendszerváltozás* szó bizonyossággá, valósággá, ha mindenki kipucolná a cipőjét. A cipő kapcsán nem a bokánk alá sülylyedt lelkünkre gondolt-e?

Mindenesetre most harminckét festőművész, szobrász, grafikus tiszteleg a XX. század legmeghatározóbb lengyel rendszerváltozása előtt. Az előtt a nagy véráldozatot követelő átalakulás előtt, amely a mai Lengyelország létét is megalapozta, noha azt Hitler Sztálinnal közösen hetvenkilenc esztendővel ezelőtt megsemmisítésre ítélte. A két totalitárius birodalom azóta összeomlott. Lengyelország él.

D. MOLNÁR ISTVÁN

Költő, drámaíró, egyházfő és rendszerváltó

40 éve választottak lengyel pápát

„Viszály van, az Úr Isten megkondítja / A hatalmas harangot, / Íme, szláv pápa számára / Emelt most trónust. / [...] / Imájára s parancsára / Nem csak a nép, / Ha parancsolja, a nap megáll, / Mert az erő csoda! / [...] / Épséget hoz, szeretetet lobbant, / S megváltja a világot” – olvasható Juliusz Słowacki (1809–1849) *Slowiański papież*, azaz *Szláv pápa* című versében, amely a nagy lengyel romantikus költő és drámaíró magyar nyelvű köteteiben mindeddig nem jelent meg. A mű 1848-ban, az európai forradalmi hullám időszakában a porosz állam által megszállt, szintén forrongó lengyel területen keletkezett. 170 évvel később, 1978-ban választották pápává Karol Wojtylát. A versből később maga az egyházfő is többször idézett. Az ő életére és munkásságára emlékezünk a következő tanulmányban.

Karol Wojtyła útja a pápasághoz

Mit érdemes tudni Wojtyła életéről, lelkészi és tanári munkájáról? Egy Krakóhoz közeli kisvárosban, Wadowicében, 1920. május 18-án látta meg a napvilágot. Apja 1918-at megelőzően – az akkor még nem létező lengyel állam területén – az Osztrák–Magyar Monarchia katonatisztje, anyja tanítónő volt. (A Karol keresztnévet édesapja adta neki a volt osztrák császár és magyar király, IV. Károly iránt érzett tiszteletből.) Szüleit fiatalon elvesztette. Már gimnazistaként színjátszó kör tagja lett. Színészként szerepelt nemzete számára fontos drámákban 1938 után is, amikor a krakkói Jagelló Egyetemen lengyel szakos hallgatóként tanult. Volt egy szerelme, aki 1939-ben, hazája német (és szovjet) megszállásakor családjával együtt az ő szülővárosába menekült. Mire fegyvert foghatott volna, a lengyel hadsereg megadta magát a túlérőnek. Nehezen élte meg nemzete tragédiáját; spanyol misztikus gondolkodók hatása alá került. Miután a németek bezáratták a Jagelló Egyetemet, kőbányában, majd vegyi üzemben dolgozott. Két évvel később már illegálisan működő papi szemináriumba járt, illetve filozófiai tanulmányokat folytatott.

Pappá 1946-ban szentelték, és azért is, mert a Népi Lengyelországban megszüntették az egyetemi teológiai

kart, Rómában folytatta tanulmányait. Sok tapasztalatot szerzett Franciaországban, Belgiumban és Hollandiában is. 1948-ban lett a teológia doktora. Krakóban egyetemisták lelkipásztora volt, de maradt ideje arra is, hogy a hegyekben túrázzon, kajakozzon és síeljen velük. Ez utóbbi sportágot annyira szerette, hogy még pápaként, Olaszországban is megpróbálkozott vele. 1953-ban Krakóban etikai témájú előadásokat tartott. Már a habilitáció birtokában a következő esztendőől a Lublini Katolikus Egyetemen filozófiát és etikát tanított. 1956-tól egyházfővé választásáig az Etika Tanszékét vezette. (E sorok papírra vetője sajnálja, hogy amikor az 1960-as évek közepén a lublini állami tudományegyetem hallgatójaként az 1918-ban alapított katolikus intézmény gazdagabb könyvtárába és Wojtyła egyetemének templomába is eljutott, nem ismerkedett meg vele.)

1958-ban lett krakkói püspök. 1962–65 között részt vett a katolikus egyházat modernizáló II. Vatikáni Zsinat munkájában. 1964-től Krakó érseke, 1967-től bíboros volt. Primássá később sem nevezték ki; ezt a funkciót az általa rendkívüli módon tisztelt Stefan Wyszyński (1901–1981) töltötte be, aki – akárcsak Mindszenty József primás – a kommunista rendszerrel való szembenállása miatt hosszabb időre börtönbe, illetve házi őrizetbe került (1953–1956), és aki még pápává választása után is segítette Wojtylát.

Wojtyła érsekként nyíltan bírálta a kommunista hatalmat, amely igyekezett őt szembeállítani Stefan Wyszyńskivel. 1968-ban megdöbbenetette a zsidók, az egyetemisták és általában az értelmiség elleni kegyetlen hivatalos fellépés, majd két évvel később az, hogy az állampárt lövetett a rossz életkörülményeik miatt sztrájkoló tengerparti munkásokra. Támogatta követeléseiket, védelmébe vette a fiatalokat, az értelmiségieket, a tanárokat, akiknek megtiltották a templomba járást – abban az országban, amelyben a katolikus egyház a háború alatt a nemzeti egység megőrzésének támasza volt. Bírálta a cenzúrát, a '70-es évek második felében tiltakozott a sztrájkok elfojtása ellen, segítette az üldözötteket védelmező értelmiségi ellenzéket. Több éves küzdelem után 1977-re sikerült felépíttetnie egy templomot Krakó nagy, „szocialista városnak” épített, munkáslakta negyedében. Mivel az érseki palotába lehallgatókészülékeket szereltek, néha szándékosan hangosan beszélt, hogy meghallják véleményét, a külföldi főpappal pedig a Tátrában tárgyalt, ahová síelni is járt. Meggyőződése volt, hogy Lengyelország és a világ

jövőjét nem a marxisták fogják meghatározni, mert az idő előrehaladtával egyre több emberben ébred fel a szabadság, a demokrácia és a szolidaritás utáni vágy. Elégedetlen volt a Vatikán közép- és kelet-európai politikájával, attól tartva, hogy a világegyház vezetése nem az egyes országok püspöki karaival, hanem a szocialista tábor kormányaival szándékozik megállapodni. 1978 nyarán az egyik Mária-kegyhelyen „új” Lengyelországról beszélt.

Szélesebb körű külföldi ismertsége 1973-ra datálható, amikor Melbourne-ben részt vett a katolikus egyház legjelentősebb nemzetközi rendezvényén, az Eucharisztikus Kongresszuson. Ez megisméltődött három esztendő múlva Philadelphiában. Patrick Vaughan amerikai elemzőt idézzük: „Brzeziński kíséretében Wojtyła a marxizmus és a kapitalizmus materialista jellegéről tartott előadást, és kijelentette, hogy csak a keresztény lelkiség tud szembeszállni a modern világban tapasztalható elidegenedéssel. Az előadást követő fogadáson Brzeziński rövid beszélgetést folytatott Wojtylával, és a politikust egészen lenyűgözte a bíboros intelligenciája és csendes ereje.”¹ Vaughan-tól tudjuk, hogy a lengyel származású amerikai nemzetbiztonsági tanácsadó készítette elő Jimmy Carter 1977. december végi lengyelországi látogatását, amikor „egyértelműen kiderült, hogy a lengyelek fiatalabb generációja az emberi jogok jelképének tekinti az amerikai elnököt”.²

A látogatás idején „Brzeziński saját maga számára találkozót szervezett Stefan Wyszyński rezidenciájára [...], aki a háború után a lengyel nemzeti öntudat és a szovjet imperializmussal szembeni ellenállás szimbóluma lett” – írja az amerikai kutató.³ Az elnöki tanácsadó megismerkedett a „repülő egyetemekkel”, amelyeken a hivatalos tantervből kitiltott problémákról, köztük a lengyeleknek az orosz uralom elleni múltbeli küzdelmeiről és a II. világháborút követő szovjet megszállással szembeni törekvésekről is hangzottak el előadások. 1978 januárjában Brzeziński mindezekről beszámolt az elnöknek. Szorgalmazta, hogy a kelet-közép-európai országokban növeljék a Szabad Európa Rádió sugárzásának erejét. Vaughan

úgy tudja, hogy a bíboros évekig rendszeresen hallgatta annak adásait.

A szovjet vezetés Brzezińskinek tulajdonította Wojtyła pápává választását. Brzeziński később – ironikus stílusban – a következőképpen kommentálta ezt a feltételezést: „A szovjet politbúrót tájékoztatták arról a javaslatról, amelyet állítólag én tettem a philadelphiai Krol bíborosnak [a lengyel származású John Krolnak, más néven Jan Królnak (1910–1996) – D. M. I.], hogy ugyanis szervezkedjen az amerikai bíborosok között. Aztán az amerikai bíborosok a német bíborosokkal létrehozták az amerikai–német bíboros-koalíciót, és így végső soron rajtam múlt a pápaválasztás.”⁴

Wojtyła 1978 augusztusában pápaválasztó enkláva utazott a Vatikánba – turistáknak járó dokumentummal, mert diplomata útlevelét bevonták. Dziwisz bíboros, Wojtyła titkára és állandó kísérője egy pártfunkcionárius véleményét idézi: „Menjen csak, menjen. Majd elszámolunk, ha visszajön.”⁵ Joseph Ratzinger német bíborossal, a későbbi XVI. Benedek pápával, azon gondolkodhattak, milyennek kell lennie a katolikus egyháznak az új évezredhez közeledve. Wojtyła I. János Pál egyházfő váratlan halála miatt októberben is a Vatikánban tartózkodott. Franz König (1905–2004) bécsi bíboros a jelenlévő főpapokkal folytatott beszélgetésekben az ő jelölését ajánlotta. 15 bíboros egyetértett azzal, hogy olyan egyházfőre van szükség, aki feltétlen híve a Vatikánnak, és elutasítja a baloldaliságot. Pápává választásában Dziwisz szerint König játszotta a fő szerepet,⁶ aki diszkrétan adta tudtára a részletekbe be nem avatott idős Wyszyńskinek, hogy 455 év után először nem olasz, hanem lengyel lehet az új pápa, a „szovjet blokk” katolikus egyházi vezetője. Október 16-án 111 bíboros közül 99 szavazott Wojtylára, aki egyébként félt elvállalni a legnehezebb egyházi megbízatást. Wyszyński idézte emlékezetébe a Nobel-díjas Henryk Sienkiewicz *Quo vadis* című regényét, amelyben Jézus próbálja visszaküldeni Rómába az onnan menekülő Szent Pétert.

1978. október 16-án vagy másnap – nem egészen egy esztendővel az amerikai elnök és nemzetbiztonsági tanácsadója lengyelországi látogatása után – Brze-

1 VAUGHAN, Patrick: *Brzeziński, a pápa és az „összeesküvés” Lengyelország felszabadítására* = GATI, Charles (szerk.): *Zbigniew Brzeziński, a stratégia*, ford. DUDIK Annamária Éva és NAGY Mónika Zsuzsanna, Noran Libro (Kiadó), Budapest, 2014, 193.

2 *Uo.*, 191.

3 *Uo.*

4 *Önértékelés. Zbigniew Brzezińskivel Charles Gati beszélgetett* = GATI, Charles (szerk.): *i. m.*, 319.

5 DZIWIŚ, Stanisław: *Egy élet Karol Wojtyła mellett*, ford. KONCZ Éva, Új Ember Kiadó, Budapest, 2007, 68.

6 DZIWIŚ: *i. m.*, 63.

ziński megbízható amerikai titkárnője a következő szavakkal fordult főnökéhez: „Hallottad? Új pápát választottak! Egy lengyelt!”⁷

Wojtyła 1978. október 17-én – a bíborosok előtt – sajnálkozását fejezte ki amiatt, hogy nincs egység a keresztények között: „De ebben a percben kezünket nyújtjuk minden népnek és minden embernek, [...] akiket igazságtalanság vagy bármiféle megkülönböztetés gyötör, akár gazdasági vagy társadalmi, akár politikai vagy lelkiismereti téren vagy a vallásszabadság területén.” 22-én a Szent Péter téren nagy tömeg előtt mondta: „Nyissátok meg, sőt tárjátok ki Krisztus előtt a kapukat! Nyissátok meg az ő üdvözítő hatalma előtt az államhatárokat, a gazdasági és politikai rendszerek határait, a kultúra, a fejlődés és a civilizáció széles mezőinek korlátait! Ne féljete!” Az egyházfő beiktatásán részt vevő amerikai küldöttség tagja volt Brzeziński is. A vatikáni külpolitikát irányító bíborossal megtárgyalta a pápaválasztás várható következményeit. A létrehozott „forró dróton” a következő két évben Carter amerikai elnök és II. János Pál az emberi jogok védelméről is eszmét cserélt.

Vaughan szerint Jurij Andropov, a szovjet állambiztonsági bizottság irányítója dühöngve kérdezte: hogy engedhették meg, hogy egy szocialista ország állampolgárát pápává válasszák?⁸ A testület tagjai összeesküvésre gyanakodtak: azt feltételezték, hogy Brzeziński és Krol bíboros a Vatikán segítségével akarják destabilizálni Lengyelországot és a Varsói Szerződés tagállamait. Nem tévedtek nagyot.

Lengyel (és magyar) vonatkozásban figyelemreméltó Mitrovits Miklós megállapítása is: „A lengyel vezetés viselkedését jól jellemzi egy a magyar Állami Egyházügyi Hivatalban készült dokumentum, amikor azt írja, hogy »még az a kissé abszurd következtetés is kiolvasható – a lengyel párt tevékenységéből –, hogy a bíborosi kollégium a lengyelországi szocializmus sikereit kívánta jutalmazni Wojtyła megválasztásával.«⁹ Józef Czyrek külügyminiszter úgy gondolta: jobb, ha Wojtyła – egyházfőként – Rómában van, mintha primásként tevékenykedik – saját hazájában.

II. János Pál és Lengyelország

II. János Pál, lengyel állampolgár lévén, 1979 júniusában hazájába szándékozott látogatni. A hírt Edward Gierek pártfőtökár igyekezett kíméletesen közölni Leonyid Brezsnyevvel, aki azt követelte a lengyel politikustól, hogy ne fogadja az egyházfőt: „Mondja meg a pápának, elvégre bölcs ember, hogy adjon ki nyilatkozatot arról, hogy betegsége miatt nem tud Lengyelországba utazni.” Gierek – aki a hatalom 1956 utáni lengyel vezetőihez hasonlóan elsősorban lengyelnek tartotta magát, és csak másodsorban volt a szocializmus híve – elmondta neki, hogy a következmények miatt lehetetlent kíván. A szovjet vezető így reagált: „Csak nehogy később megbánja!”

A pápa első lengyelországi látogatása idején a hatalom igyekezett úgy tenni, mintha nem a katolikus egyház, hanem egy idegen állam vezetője járt volna ott, de ezt nem sikerült a tömegek előtt demonstrálnia. János Pál nyolc – többségükben vallási és nemzeti szempontból egyaránt fontos – nagy- és kisvárosban, köztük zarándokhelyeken járt. Dziwisz idézi, amit repülőgépük varsói leszállása közben a pápától hallott: „Meg kell erősítenem a lengyel népet!”¹⁰ A bíboros joggal állítja, hogy az egyházfő varsói miséjén, milliós tömeg előtt elhangzott ima az akkori helyzetben az elnyomott Lengyelország fohásza lett: „Szálljon le ránk a Te Lelked! És újítsa meg a földet! Ezt a földet!” A pápa varsói miséjén mondta a következőket is: „Krisztust a föld egyetlen helyén sem lehet kirekeszteni az emberiség történetéből. [...] Krisztus nélkül nem lehet megérteni Lengyelország történelmét.” Gniezno-ban, a már keresztény lengyel állam első fővárosában az emberek és nemzetek jogairól és az emberek közötti szolidaritásról beszélt. (Mint ismeretes, a Szolidaritás szakszervezet a következő év augusztusában jött létre.) 1979-es látogatásának utolsó állomásán, egy Krakkó melletti mezőn, a Szent Szaniszló vértanúra való emlékezéseket lezáró misére – Gian Franco Svidercoschi lengyel származású olasz újságíró szerint – csaknem kétmillió ember gyűlt össze.¹¹ A látogatásnak az országban milliókra gyakorolt hatását Dziwisz így értékelte: „Lehullottak róluk a félelem béklyói. Nemcsak Lengyelországban, de más országokban is, [...] az emberek megértették, hogy a pápa pusztja jelenléte

7 VAUGHAN: *i. m.*, 193.

8 *Uo.*, 194.

9 MITROVITS Miklós: *II. János Pál első lengyelországi látogatása – a lengyel pápa a lengyel és szovjet dokumentumok tükrében*, Kút, 2007/1–2., 152.

10 DZIWISZ: *i. m.*, 115.

11 DZIWISZ: *i. m.*, 120.

a szabadság légkörét sugározza.”¹² Svidercoschi megállapítja: „A pápalátogatást követően a lengyelországi közhangulat megváltozott. A nép körében egyre erősebb lett az erkölcsi és a társadalmi megújulás iránti vágy. Az ellenzék is megerősödött. A munkások sikra szálltak a sztrájkjog kivívásáért. [...] Az egész társadalom összefogott a rendszer megdöntése érdekében.”¹³ A Wałęsa vezette gdański sztrájkolók a Lenin Hajógyár főkapujára kitették a pápa fotóját és a Czesztochowai Fekete Madonna képét, amely előtt egyik miséjét tartotta. Kapronczay véleménye hasonló: „Az 1979. június 2. és 10. közötti pápalátogatás valóságos diadalút volt: burkolt formában buzdított ellenállásra mindenkit.”¹⁴

Az egyházfő szeptemberben már egy washingtoni parkban prédikált kétszáz ezer ember előtt. Az amerikai elnök által a Fehér Házban adott fogadás után meghívta a Brzeziński családot a nuncius rezidenciájára – írja Vaughan.¹⁵ A nemzetbiztonsági tanácsadóval négy szemközt is tárgyalt a Szovjetunióról és a politikai helyzet lengyelországi alakulásáról. Búcsúzóul elmondta, hogy a Vatikánban bármikor szívesen látja a családot. Az amerikai szerző így idézte fel a találkozást: „A szovjet összeesküvés-elmélet bennfentes viccé vált közöttük: Ha már megválasztattott – mosolygott –, akkor látogasson is meg.”¹⁶ Brzeziński később úgy emlékezett e találkozásra, mint egy államférfivel folytatott eszmecsere: „Úgy beszélt, hogy a száz évvel későbbi kilátásokat vette figyelembe. [...] Még a kommunizmusról is. Amikor én azon tűnődtem, hogyan lehetne minél hamarabb aláásni [mármint a rendszert], ő a hosszú távú tendenciákról beszélt. Váltig bizonygatta, hogy végül minden jól fog alakulni.”¹⁷

1980-ban, ismét júniusban, a drasztikus áremelések miatt sztrájkhullám árasztotta el Lengyelországot. Vaughan leírja: Romuald Spasowski amerikai lengyel nagykövet azért találkozott Brzezińskivel, hogy elmondja neki: az amerikai kommunista párt terhelő bizonyítékokat szeretne gyűjteni ellene.¹⁸ Óvatosságra intette, mert Varsóban tudtak a Vatikánnal folytatott telefonbeszélgetéseiről. A nagykövet politi-

kai nézetei feltehetően az egyházfő megválasztásának hatására változtak meg, hamarosan lemondott, és az USA-ban maradt. A Lech Wałęsa vezette Szolidaritás még abban az évben a lengyel többség szervezetévé vált, de ezt a hatalom nem akarta tudomásul venni. Brzeziński megtudta a Vatikántól, hogy Lengyelországot szovjet beavatkozás fenyegeti.

1980 decemberében II. János Pál levelet írt Leonid Brezsnyev szovjet elnökhöz, amelyben a pápa elfogadhatatlannak nevezte a lengyel belügyekbe való szovjet beavatkozást, és kifejtette, hogy Európa és az egész világ aggódik a megelőző hónapokban Lengyelországban kialakult feszült helyzet miatt. (A levélre Brezsnyev nem válaszolt.) 1981 tavaszán az egyházfő kiállt a Szolidaritás mellett, a Vatikánban fogadta Wałęsát, és gyakran találkozott a lengyel bíborossal.

1981. december 13-án a lengyel vezetés katonai szükségállapotot vezetett be, és internálta nemcsak a Szolidaritás fő vezetőit, hanem több ezer tagját, ellenzékieket is. A veszélyről Brzeziński néhány nappal korábban tájékoztatta az egyház vezetőit, de a történetekre a pápa sem számított. Amikor értesült a fejleményekről, azonnal levelet írt az új lengyel kommunista vezetőnek, Wojciech Jaruzelski-nek, amelyben kérte őt, vessen véget a vérontásnak, és folytassa az 1980-ban elkezdett társadalmi megújulást célzó tárgyalásokat.

János Pál előtt tartott beszédében hatszor használta a *szolidaritás* szót – tudjuk meg Gian Franco Svidercoschitól.¹⁹ Közvetítő útján kapcsolatot tartott Wałęsával. A betiltott tömegszervezet sok segítséget kapott külföldről. Egyes újságírók emiatt az egyházfőt bírálták, pedig ő – állítja Dziwisz – csak erkölcsi támogatást nyújtott a mozgalomnak.²⁰

1983-ban, amikor Wałęsa és hívei már szabadlábban voltak, II. János Pál ismét hazájába utazott. A Jaruzelski-vezetés engedékenyebb lett, a pápa – ismét tömegek előtt – diplomatikusan fogalmazott. A legnagyobb varsói stadionban a lengyelek 1939–45 közötti érdemeire emlékeztetett, és kérést intézett a nagyhatalmakhoz, hogy ne maradjanak közömbösek Lengyelország sorsa iránt. Találkozott ellenzékiekkel, tudósokkal, művészekkel. A legismertebb zarándokhelyen, Czesztochowában talán kétmillióan is voltak, de elérte, hogy ne kezdődjön politikai tüntetés. Néhány nagyvárosban elhangzott a *szolidaritás*

12 DZIWIŚZ: *i. m.*, 121.

13 DZIWIŚZ: *i. m.*, 123.

14 KAPRONCZAY Károly: *Út a lengyel rendszerváltozáshoz*, Valóság, 2007/1., 62.

15 VAUGHAN: *i. m.*, 196.

16 *Uo.*, 197.

17 *Uo.*

18 VAUGHAN: *i. m.*, 198.

19 DZIWIŚZ: *i. m.*, 143.

20 *Uo.*, 146.

Rieger Tibor: Mindszenty József bíboros, Budapest, 2017

szó, sőt, a Krakkó melletti mezőn feltűntek a szervezet zászlói is. Egy Zakopane közelében lévő turistaházat jelöltek ki Wałęsával való találkozájának színhelyül, de az egyházfő ügyelt arra, hogy beszélgetésüket ne lehessen lehallgatni. Ezután – írja Kapronczay Károly – „Glemp bíboros és a lengyel papság közvetítő szerepre vállalkozott a kormány és az ellenzék között”.²¹

21 KAPRONCZAY Károly: *i. m.*, 65.

Harmadik lengyelországi látogatására 1987-ben került sor. Ekkor már az államelnök, Jaruzelski is beszédet mondott. II. János Pál hangsúlyozta, hogy az emberi jogok megsértése a béke megőrzését fenyegeti. Elhangzott az ellenzékiek követelése: „minden népnek – így a lengyeleknek is – joguk van a függetlenséghez”. A Lublini Katolikus Egyetemen elmondott üzenete így summázható: „Ha az Igazságot szolgálod, a Szabadságnak, az Embernek és a Nemzetnek szolgálsz.” A Szolidaritás Országos Végrehajtó Bizottsága már „kicsit az ellenkormány szerepét töltötte be” – állapítja meg Kapronczay.²² A gazdaság 1988-ban mélyponton volt, a drasztikus áremelések miatt országos sztrájk tört ki, ezért a kormány a következő esztendőben kénytelen volt megegyezni az ellenzékkel, amely az országgyűlési választásokon az alsóházban csak a szavazatok egyharmadát szerezhette meg, a szenátusban viszont nem maradt ellenfele.

1989-ben, egy hónappal a berlini fal ledöntését követően, a Vatikánba látogatott Mihail Gorbacsov (elsőként a Szovjetunió vezetői közül). A szovjet pártfőtitkár, akivel II. János Pál már korábban váltott levelet, így nyilatkozott: „Mindaz, ami az utóbbi években Kelet-Európában történt, nem történhetett volna meg e nélkül a pápa nélkül, az ő nemzetközi és politikai viszonylatban is kiemelkedő szerepe nélkül.”

A pápa 1991 júniusában látogatott ismét Lengyelországba. Wałęsa mint államelnök fogadta. Nem lett tovább küzdenie az emberi és nemzeti jogokért. Kijelentette: „Az egyház a társadalom életében csak mint az Evangélium tanúja kíván részt venni, és ma idegenek tőle a közélet bármely területének uralására irányuló törekvések, amelyek nem rá tartoznak.”

(Folytatjuk)

22 *Uo.*, 66.

SALAMON KONRÁD

A lengyel–magyar múltról mindenkinek

Gondolatok Konrad Sutarski *Lengyelország történelme magyar vonatkozásokkal* című könyvéről

Konrad Sutarski *Lengyelország történelme magyar vonatkozásokkal* című kötete a legjobb ismeretterjesztő munkák közé tartozik. Az ilyen, a tényeket olvasmányosan bemutató könyvekre nagyon nagy szükségünk van, mert talán ellensúlyozhatják azoknak a történelmi témákról írt „meséknek és mesekönyveknek” a kártékony hatását, amelyek tömegével mérgezik a közgondolkodást. A kitalált, vágyott múlt „mesés” ábrázolása ugyanis soha nem létezett álmvilágba ringat bennünket, s emiatt képtelenné válunk valóságos történelmi múltunk megértésére. Tanulni csak akkor tudunk a múltunkból, ha hitelesen igyekszünk feltárni az okok és következmények bonyolult láncolatát, és nem maradunk meg azoknál a leegyszerűsítő magyarázatoknál, amelyek tagadhatatlan vereségeink okát kizárólag a külső ellenségben és a belső árulásban látják.

Sutarski könyvének másik nagy érdeme, hogy egy sokat emlegetett, de kevésbé ismert témát, a lengyel történelmet és a lengyel–magyar kapcsolatokat mutatja be. Nagyon fontos lenne hasonló könyveket írni más kelet-közép-európai népek egymás közti kapcsolatairól, amelyek megpróbálnának szakítani a mindenütt kitalált „mesékkel”, az egymás iránti gyűlölet állandó gerjesztőivel és ébren tartóival.

Külön is ki kell emelni Sutarski szép könyvének az egyes politikusokat és eseményeket ábrázoló képeit, s mindenekelőtt a térképeit. Mindannyian tudjuk, hogy a történelem időben és térben játszódik, tehát el kell igazodnunk mindkettőben. Ez viszont már kissé lehangoló, mert évszámok és földrajzi ismeretek megtanulását jelenti. Azonban a tények ismeretének hiánya szintén csak a mesék birodalmába visz bennünket. A legkézenfekvőbb példa I. (Nagy) Lajos királyságával, az első lengyel–magyar perszónálunióval kapcsolatos. Erről az került be a magyar köztudatba, hogy Nagy Lajos birodalmának határait – más változatban: Magyarország határait – három tenger mosta. Gondoljunk csak arra, hogy Arany János *Toldi estéje* című művében Lajos király így válaszol a ma-

gyarságot féltő, haldokló Toldinak: „...a magyart, a népet, mikor nem szerettem? / Birodalmát három tengerig vettem.” Ha viszont rátekintünk a két ország korabeli határait ábrázoló térképre, mind a Balti-tenger, mind a Fekete-tenger jóval a határokon túl van. Egyébként nálunk az sem közismert, hogy a lengyel anya (Łokietek Erzsébet) szülte Nagy Lajos nem volt népszerű király Lengyelországban, mert nem sokat törődött a lengyel ügyekkel (helyette idős édesanyja kormányzott), s az emiatti elégedetlenség végül nyílt lázadásba torkollott. Annál népszerűbb viszont a lánya, Szent Hedvig királynő.

Mivel a két ország történetét végigkísérik az analóg jelenségek, kezdve a kereszténység felvételével és a két királyság létrehozásával, a lengyel és magyar történelem párhuzamos bemutatása nem erőszakolt. I. (Szent) István és I. (Vitéz) Boleszláv (lengyel fejedelem, majd király) szinte egyszerre kértek koronát a pápától, és II. Szilveszter – álmlátásra hivatkozva – először a magyarok kérését teljesítette. Ekkor jöttek létre az első családi kapcsolatok a két uralkodóház, az Árpád-ház és a Piast-ház között: Géza fejedelem lánya, Judit lett Boleszláv második felesége, bár ez a házasság hamar felbomlott. Nem sokkal később, az 1030-as években Vazul Magyarországról elmenekült fiai, András, Béla és Levente Csehországban találkoztak az ugyancsak odamenekült II. Meskóval, aki rövidesen visszaszerezte trónját. Vazul fiai követték Lengyelországba, de András és Levente továbbmentek a Kijevi Nagyfejedelemségbe. Béla viszont Lengyelországban maradt, s a pomerániaiakkal folytatott küzdelmek során nagy hírnevet szerzett magának, ezért feleségül kapta II. Meskó lányát, Rycheza hercegnőt, aki nem más, mint a későbbi két magyar király, I. Géza és I. (Szent) László édesanyja.

Sutarski könyve kiemeli a két országnak a keresztény Európa védelmében játszott szerepét, hiszen Lengyelország és Magyarország állította meg a Nyugat-Európába betörni akaró mongolok, majd törökök hadjáratait. A török hódítással szembeni sikeres fellépést alapozta meg a második lengyel–magyar perszónálunió, amikor 1440-ben a 16 éves lengyel királyt, Ulászlót választották magyar királlyá. 1444-ben meg is indult a török elleni hadjárat, de a várnai csata kudarccal végződött, s a 20 éves király is életét vesztette.

A harmadik lengyel–magyar perszónálunió Báthory István 1576-os lengyel trónra lépésével jött létre. A könyv itt is pontosítja tudásunkat. Ugyanis

Kiss Adél: Losonczy Géza, 2017

1572-ben meghalt II. Zsigmond Ágost király, a Jagelló-ház utolsó férfi tagja, akit rövid időre Valois Henrik követett a trónon, majd az ő lemondása után interregnum következett. Ekkor hívták meg a trónra Zsigmond Ágost húgát, Jagelló Annát és férjét, Báthory István erdélyi fejedelmet. Ez természetesen mit sem von le annak értékéből, hogy Báthory Lengyelország nagy királya lett. 1579-ben, '80-ban és '81-ben három sikeres hadjáratot vezetett az oroszok ellen, s visszaverte a lengyel királyság területére támadó Rettegett Iván csapatait. Tízéves sikeres uralkodása végén egy török elleni felszabadító hadjáratra készült, de 1586-ban, 53 éves korában váratlanul meghalt.

Tovább haladva Sutarski könyvében olvashatunk a Rákóczi-szabadságharc lengyel és az 1830–31-es lengyel felkelés magyar támogatásáról, majd az 1848–49-es magyar szabadságharcban való lengyel részvételről. Ez utóbbi jelen van a megbecsülő magyar emlékezetben, sőt, a lengyel hősokeket – Bem „apóval” az élen – saját szabadsághőseinknek tekintjük. Ugyanakkor kevésbé ismert, hogy az orosz elnyomás ellen kitört 1863. januári lengyel nemzeti felkelésben mintegy 400 magyar katona is részt vett Esterházy Ottó és Nyáry Edvárd vezetésével.

A januári felkelés leverése után nem volt remény a függetlenségi harcok folytatására, de a három részre osztott területeken a lengyel patrióták nagy erővel munkálkodtak a társadalom minél erősebbé és szervezettebbé tételén. A nagy lehetőség az első világháború végén jött el: lehetővé vált Lengyelország 123 éves felosztottságának megszüntetése. 1918. november 11-én az Ideiglenes Lengyel Kormányzat a börtönéből előző nap kiszabadult Józef Piłsudskit a hadsereg

főparancsnokává nyilvánította, majd – három nap elteltével – teljhatalommal ruházta fel. November 11-ét később a lengyel függetlenség visszaszerzésének napjává nyilvánították.

1918-ban vált nyilvánvalóvá, hogy az 1867-es kiegyezés után a magyarok és a lengyelek sorsa más-más pályákra került. Ebben az időszakban ugyanis a három részre osztott Lengyelország egy része az Osztrák–Magyar Monarchia fennhatósága alá tartozott. A világháború végén a lengyelek megszabadultak három elnyomójuktól (az oroszoktól, a németektől és az osztrákoktól), a magyarság viszont – mint a Monarchia egyik „uralkodó” nemzete – vesztesként kellett, hogy elviselje az ország feldarabolását. Meg kell jegyezni, hogy a

magyar tragédia oka nem a kiegyezésben keresendő, hanem abban a későbbi magyar kormányzati politikában, amely a kiegyezést – Deák Ferencsel ellentétben – nem csupán az első lépésnek tekintette, amin alkalomadtán újabb és újabb módosításokat kell végrehajtani, hanem „örökérvényű”, változtathatatlan alkotásnak.

Bár a lengyelek a győztesek, a magyarok pedig a vesztesek oldalán fejezték be az első világháborút, a két ország baráti kapcsolata továbbra is megmaradt. A trianoni békét Lengyelország nem ratifikálta. Magyarország pedig – s ezt Sutarski könyve erőteljesen hangsúlyozza – 1920 augusztusában fegyvert és nagy mennyiségű lőszert juttatott el a lengyel haderő számára, amely így meg tudta állítani a Varsó ostromára készülő Vörös Hadsereget, sőt, visszaszorította azt Ukrajna és Belorusszia hatáira. Ez egyben azt is jelentette, hogy a vörös haderő nem tudott eljutni Németországba, hogy az ottani kommunisták segítségével újabb hatalomátvételt kíséreljen meg.

Az új Lengyelország megteremtése kapcsán ki kell emelni Piłsudski személyét, aki a legtekintélyesebb lengyel államférfiként semmilyen főhatalomra nem törekedett: csak akkor vállalt szerepet, ha az országnak szüksége volt rá. 1922 után visszavonult, s az országot az 1921-es alkotmány alapján megválasztott országgyűlés, illetve a neki felelős kormány irányította. Az újraegyesített lengyel területek előtt álló bonyolult feladatok azonban gyakori kormányválságokhoz, s a belső ellentétek kieleződéséhez vezettek. Piłsudski mindennek véget akart vetni, és 1926-ban a hozzá hűséges fegyveres erőkkel katonai államcsínyt hajtott végre. Ez azonban nem tekinthető

ellenforradalomnak, a tábornok ugyanis nem számolta fel a köztársaságot; nem törölte el, csak módosította – azaz a korabeli körülményekhez igazította – az alkotmányt, s így a kormányzást működőképessé tette. Ekkor átmenetileg vállalt két rövid miniszterelnökséget. 1935-ben bekövetkezett halála előtt pedig újabb alkotmánymódosítást hajtott végre.

A második világháború idején Lengyelország és Magyarország ismét az ellentétes oldalon állt, de amint ezt Sutarski könyve részletesen tárgyalja, Magyarország a lehetőségeihez képest minden segítséget megadott a Hitler és Sztálin által megtámadott lengyeleknek.

A második világháború utáni kommunista térhódítás a két baráti országot ismét egy oldalra sodorta, mondhatni egy lágerbe zárta. Így e két történelmi nemzet a kommunizmus elleni küzdelem meghatározójává vált. A poznań-i felkelés, majd a magyar forradalom és szabadságharc – és ennek nagyarányú támogatottsága a lengyel társadalom körében – ismét felerősítette a két nemzet sorsközösségen alapuló barátságát. Ezt az 1956-os csúcspontot Sutarski a lengyel nemzet kulturális felszabadulásának nevezi. Az ekkor lezajló szellemi-lelki megújulás a magyar társadalmat is átjárta, és úgy tűnt, hogy a két világháború súlyos vereségétől és az országa megcsönkítésétől meggyötört magyarság a néhány forradalmi nap alatt talpra állt. Sajnos a Kádár-rendszer „korbács és mézesmadzag”-politikája az emelkedő magyar nemzetet hanyatló nemzetté külszította.

Konrád Sutarski könyvének utolsó fejezete a következő címet kapta: *Lengyelország és Magyarország a mai világhelyzet tükrében – veszélyek és perspektívák*. Ebben a szerző bírálóan szól a globalizmus szellemében központosítást erőltető Európai Unióról, amely törekvéssel elsősorban Lengyelország és Magyarország szállt szembe, továbbá arról a nemzetközi pénzvilág által támogatott és a radikális islamizmussal is összefüggésbe hozható, Európát veszélyeztető migrációs folyamatról, amellyel szemben a keresztény alapú civilizációt képviselő országoknak hosszabb távon is fel kell lépniük. Ennek megvalósításában pedig ugyancsak Lengyelországnak és Magyarországnak kell meghatározó szerepet vállalnia.

In memoriam 1956. október 25., Budapest, 2014

Végezetül szeretném hangsúlyozni, hogy Konrad Sutarski könyve nemcsak az események pontos ismertetője, de élvezetes olvasmány is. Megismerhetjük belőle a lengyel nemzetnek a miénkkel párhuzamos történetét, valamint a két nép különleges kapcsolatait. Ebből a szempontból kiemelten fontosnak tartom, hogy elgondolkodjunk a két ország XX. századi történetén, a vereségekre, tragédiákra adott válaszainkon. Érdemes tanulnunk a lengyelek példáiból, akik a legnagyobb vereségeikből is talpra tudtak állni. Ők a múltjukat faggatva nem az árulókat keresték, hanem azt, ami összeköti őket, és ez a büszke múlt tudat adott nekik erőt a legnehezebb helyzetekben is a túlélésre és a felemelkedésre.

KONRAD SUTARSKI

Lengyelország és Magyarország történelmi szerepe a keresztény Európa védelmében

(részletek)

A nyugati rítusú kereszténység valódi (egymást kölcsönösen kiegészítő és támogató) védelmezőjének feladatát hosszú évszázadokon át – jelentős mértékben – két ország, Lengyelország és Magyarország töltötte be, szemben számos más európai országgal, amelyek – hozzájuk mérten – soha nem kerültek ilyen hosszú ideig e szerepkörbe, vagy egyáltalán részt sem vállaltak belőle. A keresztény Európa védelmezése a középkorban és a kora újkorban – a mongol, majd az oszmán-török hódítások időszakában – kezdődött, és a XX. századi totalitárius rendszerek (náciizmus, kommunizmus) bukásával sem ért véget. E küzdelem jelenleg is tart, ezúttal a globalizmussal és egyidejűleg a harcos iszlámmal szemben. Európa vallási, valamint kulturális és etnikai önazonosságának megmaradása vagy elvesztése a tét.

A történelmi pontosság kedvéért meg kell jegyezni, hogy Lengyelország és Magyarország különös szerepe gyakran nem annyira a mások, a többi európai ország kereszténysége és szuverenitása védelmében folytatott tényleges harcban nyert kifejezést, hanem a helyzetek és célok olyan meglátásában, valamint értelmezésében, amelynek köszönhetően a két ország önvédelmi cselekvései számos alkalommal egész Közép- és Nyugat-Európának az érdekeit is szolgálták.

Lengyelország és Magyarország a múltban a legnagyobb fenyegetettségük idején is csak ritkán kapott valamilyen elismerést Európa más országaitól az ő védelmükben is tett erőfeszítéséért. Jelenleg sincs ez másképp.

*

Magyarországnak és Lengyelországnak a kereszténységet védő szerepe első alkalommal az úgynevezett „tatárdúlás” időszakában – 1241–1242-ben – mutatkozott meg. Az ezt megelőző három év (1238–1240) során az Arany Horda leigázta és meghódította a Rusz országait, amelyek ettől kezdve az elkövetkező 240 éven át függő viszonyba kerültek a – pontatlanul tatároknak nevezett – mongoloktól (egyedül a Rusz nyugati és déli területei kerültek – már a XIII. században – litván és lengyel uralom alá). Ám sem a fejedelem-

ségekre felosztott Lengyelország, sem Magyarország nem hódolt be nekik – dacára annak, hogy mindkét ország hatalmas pusztítások áldozatává vált. (A pontosság kedvéért tegyük hozzá: míg a magyarok 1241. április 11–12-én Muhinál döntő katonai vereséget szenvedtek Batu kán csapataitól, a lengyelek a néhány nappal korábban, április 9-én lezajlott legnicai csatában, amelyben II. (Ájtatos) Henrik senior-fejedelm is életét veszttette, jóllehet győzni nem tudtak, mégis visszafordulásra készítették a mongol hadakat.) A mongol seregek 1242-ben végül kivonultak a két keresztény állam területéről. Így Közép- és Nyugat-Európa megmenekült a mongol hódoltatási kísérletek veszedelmétől. A későbbi, még évszázadokon át ismétlődő mongol betöréseket a politikailag és katonailag megerősödő Lengyelország egyre hatékonyabban verte vissza.

A következő keresztényellenes expanzió a XIV. században vette kezdetét Kis-Ázsia irányából. Létrejött az Oszmán-török Birodalom, amely ázsiai és afrikai terjeszkedése mellett Európában a balkáni országokat is uralma alá hajtotta, köztük a Bizánci Császárság maradványait Konstantinápolyval együtt (1453). A XIV. század végétől az oszmán támadások többsége a Magyar Királyság ellen irányult. A magyarok ebben a több évszázadon át elhúzódó harcban – a gyászos emlékü mohácsi csatát (1526) követően – a függetlenségüket is elvesztették. Jóllehet az Oszmán Birodalommal folytatott küzdelmek terhe Mohács után a legnagyobb mértékben a Habsburg Birodalomra hárult, a XVI–XVII. század fordulójától kezdődően Lengyelország is egyre gyakrabban lépett fel a hódító oszmánok ellen.

Európa törökellenes harca a XVII. század második felében erősödött fel, a csúcspontjának pedig az tekinthető, amikor Jan Sobieski lengyel király 1683-ban katonai segítséget nyújtott I. Lipót német-római császárnak és magyar királynak, s így sikerült felmenteni az oszmán ostromgyűrűbe zárt Bécset. A Sobieski vezetése alatt álló keresztény (lengyel, német) seregek bécsi győzelmétől (szeptember 12.) kezdve az Oszmán Birodalom fennhatósága alatt álló délkelet-európai területek folyamatosan zsugorodni kezdtek, egészen addig, amíg szinte teljesen el nem tűntek (ez a folyamat csak az I. világháborút közvetlenül megelőző időszakban ért véget). Lengyelország és Magyarország összesen mintegy 300 éven át küzdött az Európára irányuló iszlám hódító törekvés ellen, végeredményben sikerrel.

*

A XX. századi Európában két totalitárius állam jött létre, amelyek világalomra törtek, és ennek érdekében egész társadalmi rétegeket vagy akár nemzeteket készek voltak kiirtani. Egyikük az 1917-es kommunista hatalomátvétel nyomán Szovjetunióvá átnevezett Oroszország volt, a másik állam pedig Németország, ahol 1933-ban a nemzetiszocialisták kerültek hatalomra. – Az I. világháború végén újjáalakult lengyel állam azonnal fegyveres küzdelemre kényszerült a Szovjetunióval. A szovjet hadsereg mélyen benyomult Lengyelország területére, ám végül a lengyel haderő a varsói csatában fényes győzelmet aratott felette (1920. augusztus 15.). A katonai sikerben része volt annak a lőszer- és fegyverszállítmánynak is, amelyet a területileg megcsonkított Magyarország küldött segítségül a lengyeleknek.

A második világháborút Németország és a Szovjetunió közösen robbantotta ki Lengyelország lerohanásával és megszállásával. Miután Németország több más európai államot is az uralma alá hajtott, 1941-ben megtámadta a Szovjetuniót is, amely így a németellenes koalícióban találta magát. Lengyelország ezért a háború alatt főleg a németek ellen harcolt, a világ szinte összes frontján részt vett a harcokban, és a megszállt anyaországban is rendkívül erős partizán-tevékenységet folytatott, eközben pedig hatalmas anyagi és embervesztéseket szenvedett. Magyarország kényszerből ugyan Németország szövetségese volt, ám a háború idején együtt érzett a lengyelekkel, és százezres lengyel menekültáradatot fogadott be. Az ország bizonyos mértékű politikai függetlensége a német megszállásig (1944) maradt fenn.

A háborút követően Lengyelország és Magyarország – Európa keletre eső részével együtt – a szovjet birodalom érdekövezetébe került. Az ebben a két országban kitört antikommunista ellenállási kísérletek – az 1956-os magyar forradalom, a sokszorosan ismétlődő lengyel társadalmi mozgalmak, és végül 1980-ban a Szolidaritás független szakszervezet létrejöttének kiharcolása – nagymértékben hozzájárultak a Szovjetunió felbomlásához, sietették annak szétesését. (Természetesen e kísérletek sorába tartozik még a Magyarországhoz és Lengyelországhoz hasonló geopolitikai helyzetű Csehszlovákiában 1968-ban kibontakozó úgynevezett „prágai tavasz” is.)

*

A náciizmus és a kommunizmus bukása után, a XX. és XXI. század fordulóján megjelent egy harmadik totalitárius rendszer: a nemzetközi gazdasági-pénz-

ügyi elit irányítása alatt álló globalizmus, amely Európában az Unió bürokratikus kormányzati rendszerét is a befolyása alatt tartja. A globalizmus arra törekszik, hogy felszámolja, magának alárendelje a hagyományos Európát (ahogy a világ más részeivel is ezt teszi): igyekszik gazdasági függőségbe taszítani; elsekélyesíteni meglévő kultúráját (helyébe állítva egy lelkiileg idegen, újszerű, igénytelen tömegkultúrát); relativizálni erkölcsi elveit (vagyis felszámolni az erkölcsi alapokon álló cselekvés lehetőségét); végül pedig – háborúk szításával és ezáltal migrációs folyamatok elindításával – az európai népességet más kontinensekről származó, teljesen eltérő hitű és kultúrájú népekkel akarja egybeolvasztani. Ehhez a támadáshoz csatlakozott a globalizmus által kihasznált harcos iszlám, amely mind jobban behatol Európába – igaz, lopakodva, látszólag fegyvertelenül, de tömeges méretekben. Afrika és Ázsia számos országának – éhínségekkel is együtt járó – túlnépesedése, illetve az abból fakadó migrációs nyomás sajátos módon csak erősíti a globalista törekvéseket. A kulturálisan görög–római gyökerű és a kereszténységre alapozó, hagyományos értelemben vett nemzeteket egyre jobban fenyegeti a veszély, hogy civilizációjuk eltűnik. Korunk legfontosabb kihívása, hogyan lehet ezt meggátolni. A globalista és iszlám expanziós törekvésekkel szemben a legnagyobb ellenállást jelenleg Közép-Európa országai (különösen a visegrádi országok) fejtik ki, s e küzdelemben Magyarország és Lengyelország kitüntetett szerepet játszik.

*

Végezetül még egy észrevétel. Mivel Lengyelország és Magyarország – a történelmi múltban és a jelenben egyaránt a keresztény Európa védelmi gerincét alkotva – számos alkalommal hozzájárultak (és hozzájárulnak ma is) más európai országok biztonságának növeléséhez, függetlenségük megvédéséhez, ezt a tényt érdemes lenne országaink köztudatába bevésni, és közoktatási programjainknak is részévé tenni. Legyen ez újabb érv az elkövetkező nemzedékek számára a nemzeti önbecsülés megszerzéséhez és fenntartásához. Továbbá szükséges lenne más országok, nemzetek társadalmával is megismertetni Lengyelország és Magyarország keresztény Európát védelmező történelmi tetteit, egyúttal tudatosítva bennük, hogy még a politikában sem illik mindent alárendelni saját, önző érdekeik érvényesítésének.

Fordította: Sutarski Szabolcs

NAGY IGNÁC

Identitások metszetében

Vázlat a lengyelországi tatár költészetről

Néhány szó a lengyelországi tatárokról

A lengyelországi tatárok a karaimok mellett Lengyelország legkevesebb lelket számláló kisebbsége. Vytutas nagyfejedelem meghívására, a XV. századtól kezdve telepedtek meg a mai Lengyelország és Litvánia területén. A betelepülő tatárok az eredeti hazájukban – az Arany Hordában – dúló polgárháború elől menekültek el. Új hazájuk engedélyezte számukra muszlim vallásuk és tatár hagyományaik megtartását, ugyanakkor elvárta tőlük, hogy részt vegyenek a lengyel határ védelmében. A tatárok hálából évszázadokig védelmezték Lengyelországot, a mindenkori lengyel uralkodót pedig „Fehér Kán”-nak hívták.

A betelepülésük utáni első évszázad során elvesztették nyelvüket, és a körülöttük élő belarusz, lengyel vagy litván lakosság nyelvét vették át. Irodalmi és kulturális presztízse azonban csak a lengyel nyelvnek volt a tatárok körében. Fejlett írásbeliségük külön tanulmányt érdemelne. Most csak egyetlen tényt említek: ők voltak az elsők, akik a Koránt lengyelre fordították (méghozzá rendkívül igényesen); ez volt a muszlimok szent könyvének harmadik fordítása a latin és az olasz után Európában. Az írásbeliségnek komoly szerepe volt (és van ma is) különleges identitásuk megőrzésében. Etnikai különállásuk legfőbb biztosítéka mindig is írásos kultúrájuk volt, amely magas szintű vallásos és világi irodalmat foglalt magában. Írásos emlékeiknek köszönhetően vallási rituálék, szokásaik évszázadokig megmaradtak.

Ma Lengyelország területén 2500–3000 tatár származású ember él,¹ szétszórtan az ország nagyvárosaiban, azonban szellemi központjaiknak az északkelet-lengyelországi Kruszyniani és Bohoniki településeket tartják, ahol egyedülálló négyszáz éves famecsetjeik is állnak. Napjainkban jeles irodalmárait és költőit, mint Stanisław Kryczyński, Selim Chazbijewicz vagy Musa Czachorowski, fontos feladatuknak tartják, hogy erősítsék e kicsiny nép öntudatát. Műveikben képesek színvonalasan kifejezni

és továbbéltetni azt az összetett identitást, amely a muszlim (tatár) és az európai (lengyel) hagyományrendszerekre egyaránt támaszkodik.

A két utóbbi költő munkássága felbecsülhetetlen jelentőségű, mivel a második világháború, illetve a kommunista diktatúra időszakában a lengyelországi tatárok kultúráját a perifériára szorították. Csak a lengyelországi rendszerváltozás után indultak újra lapjaik, amelyek a világháború előtt a közösség életében egyfajta igazodási pontot jelentettek. Selim Chazbijewicz és Musa Czachorowski vállalták a kultúraszervező munka oroszánrészét 1989 után, a Rocznik Tatarów Polskich folyóirat újbóli elindításával, illetve a Przegład Tatarski szerkesztésével és kiadásával. Munkásságuknak tehát nem csak költészetükön keresztül van identitásmegőrző és -formáló szerepe.

A lengyelországi tatárok irodalmával kapcsolatos főbb kérdések

A lengyel irodalmi köztudatban kevésbé van jelen a lengyelországi tatárok költészete, holott például Musa Czachorowski – a kifejezetten tatár lapok mellett – olyan irodalmi folyóiratokba is publikál, mint az Odra, Poezja, Kultura, Odgłosy, Kultura Dolnośląska.² Ennek ellenére a kritika mindig ugyanazokkal a toposzokkal jellemzi a tatárok líráját: kicsi, ismeretlen, egzotikus, kuriózumszerű.

A tatár költészet kutatója, Grzegorz Czerwiński, a białystoki egyetem tanára hosszabb ideje elmélyülten foglalkozik a két tatár költő, sőt: az amatőr tatár lírikusok világával is. Czerwiński fontosnak tartotta, hogy már a kutatások elején megállapítsa: mit is jelent pontosan a tatár irodalom fogalma. Ő tette fel először a kérdést, hogy ez a fajta irodalom lengyel irodalomnak tekinthető-e, vagy lengyel nyelven írt tatár irodalomnak, vagy esetleg egy szigorú értelemben vett etnikai, tatár irodalomnak. Arra a következtetésre jutott, hogy lengyel irodalomról van szó, amelyet tatárok hoznak létre – hasonló például a lengyelországi zsidók irodalmához, tehát kisebbségi irodalom, amely egy lengyel és egy „idegen” gyökereű kultúra eszköztárából merít.³

1 NURZYŃSKA, Agata: *Piśmienictwo sposobem na zachowanie tożsamości przez Tatarów na ziemiach polskich*, Drohiczyński Przegład Naukowy, 2015/7., 328.

2 DANECKI, Janusz: *Literature of the Polish Tatars = Muslims in Poland and Eastern Europe. Widening the European Discourse on Islam*, szerk.: GÓRAK-SOSNOWSKA, Katarzyna, Varsói Egyetem, 2011, 47–48.

3 CZERWIŃSKI, Grzegorz: *Selim Chazbijewicz jako poeta polskotatarski*, Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej, 104/2. (2013), 118.

A fenti megállapítás teljes mértékben igaz Selim Chazbijewicz és Musa Czachorowski költészetére, de létezik kettőjük munkásságán kívül még egy nagyon pezsgő tatár amatőr irodalmi élet is, amelyet nagyrészt a két kiváló költő esztétikája és világnézete teremkenyített meg, hozzájárulva a lengyelországi tatárság írásos kultúrájának további gazdagításához. A mai tatár költők próbálják tehát másolni a két „etalon” által használt versformákat, motívumokat, tematikát és lírai beszédmodot.⁴ Ezek alapján pedig fel lehet vázolni a lengyelországi tatárok költészetének néhány fontosabb jellemzőjét is.

A lengyelországi tatárok költészetének jellemzői

A lengyelországi tatárok költészetét sokféle kulturális kontextus határozza meg. Egyfelől erőteljesen kötődik a történelmi múlthoz, utal az ősi, nomád mongol kultúrára, valamint a muszlim, türk hagyományrendszerre, másfelől komoly szálak kapcsolják a lengyel irodalmi tradíciókhoz is. A tatárok költészetének – bevallottan – egyik fő törekvése az, hogy hídszerpet töltsön be a Kelet és Nyugat kultúrája között.⁵ Fontos azonban kiemelni, hogy a tatárok költészete, főleg, ha tekintetbe vesszük Chazbijewicz és Czachorowski szövegeinek mintaadó szerepét, a lengyel és európai irodalmi tradíciók talaján kezdett el fejlődni, majd fokozatosan integrálta a közel-keleti, muszlim és tatár kultúra motívumait és tematikáját – így a felsorolt elemek szintézisének tekinthető.

A lengyelországi tatárok – s így a két kiemelkedő költő – verseiben gyakori téma, motívum az ősök emlékének őrzése. E művekben hangsúlyosan jelen vannak a tatár történelem nagyjai – Dzsingisz kántól kezdve a lengyel királyok szolgálatában harcoló tisztekig, akik személyükben – metaforikusan – a tatárok összetett identitására utalnak. Míg Dzsingisz kán és az Arany Horda uralkodói mint ősök, mint az eredetközösség szimbólumai jelennek meg a szövegekben, addig a lengyel–tatár ulánusok és hadfiak az egybeforrt lengyel és tatár identitást testesítik meg.

Valamennyi alkotó meghatározó törekvése, hogy a tradíciók megjelenítésével és a tatár identitás elemeinek állandó felidézésével szövegeik által is hozzájáruljanak a tatárság fennmaradásához. E törekvés nyomán kialakult egy rendkívül komplex, ugyanakkor

állandó motívumrendszer, amely magában foglalja a származásról szóló, már a XX. vagy akár a XXI. században költött műregéket, az ősidők idillisztikus ábrázolását, a sztyeppéről és a katonamúltról szóló fantáziajátékokat. Gyakran találkozhatunk még a tipikus lengyel–tatár fegyverzet vagy katonaeletmód motívumaival is e költeményekben. Ilyenek például a szablya, a kopja, a dárda, a nyíl, az íj és a lófarkas zászló.

Főleg Musa Czachorowskira jellemző, hogy gyakran állítja szembe az álmokat a valósággal. Az álmok az ősidőkbe való visszatekintést jelentik meg, a visszatérést a tatárok eredetéhez, míg a valóság mindig kétségekkel teli, szürke, és eluralkodik benne az idegenség érzése vagy a jövő miatt érzett aggodalom.

Chazbijewicz több versében is alaposan „dokumentált” látomásokban zárandokol el ősei földjére, és mutatja meg az olvasónak a tatár történelem és identitás alapköveit, versről versre felfedezve a tatárok különleges világnak összetettségét.

A versformákat tekintve: a tatárok költészetében domináns szerepet játszanak a szabadverses formák, viszont Selim Chazbijewicz előszeretettel használ olyan keleti versformákat is, mint a rubai vagy a gazel. Az 1955-ben született költő magát és munkásságát Kelet és Nyugat közé helyezi. Nagy hatást gyakorolt rá a szúfi misztika, Közép-Ázsia kultúrája és történelme, ugyanakkor ezek a hatások teljes összhangban megférnek költészetében Heidegger vagy Jung filozófiájával, a nyugati romantika esztétikájával és a Młoda Polska (Fiatal Lengyelország) modernista irodalmi törekvéseivel. Költői példaképei Omar Hajjám és Dzsálál ad-Dín Rúmi perzsa költők, de ugyanúgy Józef Czechowicz és Tadeusz Miciński lengyel lírikusok is. Chazbijewicz bevallott célja a két kultúrkör szintézisének megvalósítása saját költészetében. Identitásához teljes természetességgel közelít, költészetében főleg annak eredetét és összetevőit kutatja, mind újabb és újabb metaforákkal gazdagítva saját költői eszköztárát, ahogy filozofikus önvizsgálatát végzi.⁶

Az 1953-as születésű Czachorowski a modern személység vívódásait jeleníti meg erősen önreflexív műveiben. Verseiben végigkövethetjük egy identitását kereső ember útját önmagához. Ellentétben Chazbije-

4 MUCA, Klaudia: *Pamięć i język. Poezja tatarska w Polsce*, Fragile, 2014/3–4., 25–26.

5 CZERWINSKI, Grzegorz: *Panorama de la littérature polono-tatare aux XX et XXI siècles*, Slavica Bruxellensia, 2011/7., 9.

6 CZERWINSKI, Grzegorz: *Miejsca-archetypypoezji polsko-tatarskiej (przykład Selima Chazbijewicza i Musy Czachorowskiego)*, Rocznik Komparatystyczny, 2012/3., 5–7.

wicz-csel, saját önazonosságával hosszú belső küzdelmek árán szembesül, ami összefügg azzal, hogy aszimilált tatár családból származik. Fiatalkori költészetében az idegenség érzésének leírása, a helykeresés dominál. Különleges nyelvi szerkezeteket, hasonlatokat használ, amelyekkel mintha a többségi társadalommal közösen használt nyelv ellenére hiányzó kulturális kódot próbálná megragadni.

Az ő költészete nem olyan értelemben filozofikus, mint Chazbijewiczé, nem akar átfogó kulturális szintezist megvalósítani. Útkeresésével mégis valamifajta egységet ér el: modern nyugati ember létére egyszerűen a kelet muszlim hívője is, aki az Abszolútumhoz vezető utat keresi. Az utóbbi években megjelent

munkái már arról tanúskodnak, hogy teljes biztonsággal alkalmazza a lengyelországi tatárok irodalmára jellemző eszköztárat, amelynek ő maga is alakítójává vált.

Mindkettőjük költészete meglehetősen változatos és szerteágazó. Írnak azonos sémákat követő, alkalmi költeményeket, de olyan, nagyobb igényű verseket is, amelyeket egyértelmű elismeréssel fogad a lengyel kritika. Mindenképpen elmondható, hogy e két költő szerepe és hatása a tatár közösség kulturális életében döntő jelentőségű. Műveikkel – amellett, hogy a lengyel–tatár kultúra és identitás szintézisét hozzák létre – hosszú időre biztosít(hat)ják e kicsiny etnikum megmaradását is.

Vigh Tamás–Markolt György: I. Tóth Zoltán történész, Budapest, 2006

MUSA CZACHOROWSKI

***

*Másik világból vagyok
idegen földön születtem
idegen emberek között
bár ismerem a nyelvüket
még nem sikerült megértenem
szavaik többféle jelentését
mindig a legegyszerűbbeket választom
és így is nagyon fáj
mikor bármit megszeretek
az életem egy távoli vidék
a horizonton túlra nyúlik
ahol minden hallgatás
oda tartok egyre gyorsabban*

az ég elárasztja a szemem

***

*Íme ezt hagyom rád fiam
az acél ragyogó hangját
finom villanás
tenyeremben kényeztetett élesség
figyelj
ereinkből kinő
az égszínkék vér hívása
szólít
de valamit tudok a halálról
az almafák lassú és szakadatlan sorvadásáról
a nagyszülői kertben
mikor mindennap
újabb levél szíve hasad.*

***

*Szemeim, én szemeim, láttok engem? Felettetek csak az ég,
alattatok csak a sztyepp. Láttok engem aludni a fűben,
látjátok az álmodott emléket, arról, ami nem múlik el?
Mi változatlan, mint az ég és a sztyepp? Megmértem az évezredet,
megrémtem a világokat bennem, mellettem. Láttam dolgokat,
amiket senki sem látott, árnyakkal beszéltem,
akikkel senki sem beszélt. Éreztem! Most várom a pirkadatot,
hogy felébresszen minket, hogy sasszárnyakon felemelkedjünk,
hogy lovak sörényére vessük magunkat, a távolba hajtsunk. A napba!
Ó, Tengri, tárd fel előttünk a világmindenséget, nyisd ki nekünk az örökkévalóságot!*

SELIM CHAZBIJEWICZ

Melankólia

Annának

*Tatár vagyok. A sztyepp éles fuvallata
dédelgeti arcomat. A hazám pedig
az öreg mecset rézkarcában lakik
Vilnó városában.
Feleségem a határtalan szlávságot
nyújtja nekem ezüsttálcán
a keze pedig illatozik
a Budzsák fekete földjétől –
a városi ázsiai vágya.
Az esőben és a szélben
elődeim hangját hallgatom.*

A Sámáni versek ciklusból

***

*a kelet világít
fényével
ott van
mindenütt
az egy
műfaj*

***

*Tokta: az Arany Horda uralkodója
kán Dzsingisz véréből
Tengri kán fia
az egek uráé
a jurtából ami tele
örök
Tejjel
Csillagokkal
Fűvel
égett füstjével
az Esőnek
nyirkosságával*

Nagy Ignác fordításai

Nagymuzsalytól Amerikáig

Beszélgetés Tarpai Viktóriával

Tarpai Viktória színművész neve sokak számára cseng ismerősen. A Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház társulatának tagja, de rendszeresen szerepel a budapesti Nemzeti Színház darabjaiban is. Az utóbbi időben Nagy Zoltán Mihály *A Sátán fattya* című, a Magyar Napló Kiadó gondozásában megjelent könyve alapján készült nagyjátékfilm Tóth Esztereként láthattuk újra. Fiatal, vidám, dinamikus. Még a hosszú próba után is mosolyogva ült le velem egy interjú erejéig.

Fotó: Bunda Szabolcs

– *A kárpátaljai Beregszásztól nem messze, Nagymuzsalyban születél, Vidnyánszky Attila szülőfalujában. Tizenhárom évesen lettél gyermekszínész, a szüleid vittek el egy próbára.*

– Tízéves voltam, amikor Vidnyánszky Éva néni vezetésével gyermekstúdió indult. Eljött a nagy nap, szépen felöltözve elmentünk a felvételire, ahol verset kellett előadni, én pedig Vörösmarty Mihály *Petikéjével* készültem. Aztán hirtelen elszállt belőlem a bátorság. Egyébként nem ez volt az első eset, hogy nem mentem fel a színpadra: Éva néni egyik végzős osztályának volt egy ballagási műsora, amikor én első osztályos voltam. Évike néniel ott találkoztam először. Egy négysoros refrént kellett volna elénekelnem, ami így hangzott: „Ugye tényleg nem fog fájni / ha majd végre nagy leszek / ugye másképp fogom gondolni / azt, hogy milyenek a felnőttek.” Természetesen mindvégig bennem volt, hogy igen, meg fogom csinálni, kimegyek, és ügyes leszek, aztán eljött a pillanat, és nem mentem ki, mert olyan lámpalázás lettem, hogy nem tudtam megcsinálni. Persze, hiába próbáltak ott a nagyok, a végzősök vigasztalni. Később azonban a szüleim elvit-

tek a következő foglalkozásra. Évike néninek olyan varázsa volt, amiben sikerült feloldódnom: Akkor ott, csak neki négy szemközt elmondtam az én versemet. Szépen eloszlatta bennem a feszültséget, a lámpalázatot. Elkezdtem járni a gyermekstúdióba, szavalóversenyekre készültünk. Gyakran iskola után mentem el Évike nénihez, és ott akár este tízig is foglalkoztunk egy adott anyaggal, néha már ránk is szóltak, hogy jól van már, elég lesz. Mai napig megvan bennem az izgalom érzése, de érdekes módon mindig az eredményhirdetésnél volt egy már-már eksztatikus érzésem, mintha attól bármi függött volna, hogy hányadik helyezett leszek. Valószínűleg a maximalizmusom dolgozott már akkor is bennem. Amikor az első szavalóversenyre mentem, Szalai Borbála *Jelmezbál* című versét mondtam el, és valahogy nem érdekelt, hogy hányadik leszek, végül negyedik lettem. Ettől kezdve pedig elkezdett munkálkodni bennem, hogy még jobban, még többet kell elérnem. Szüleim mindközben úgy gondolták, hogy a gyermeküknek szüksége van a fejlődésre, a foglalkozásokra, ugyanúgy jártam tánusra, hittanra, mint az osztálytársaim. Mégis ez lett

a fő irányvonal, amit követtem. A Nagymuzsalyi Középiskola nem arról volt híres, hogy egy jól felszerelt tanintézmény, milliószer próbáltunk hidegben, gyertyafény-nél, vagy késő estig, amikor egy-egy színjátszó-találkozóra készültünk. Volt olyan időszak, amikor szöknöm kellett aputól. Mert úgy gondolta, hogy a gyermekének ez csak szórakozás, és minél jobban közeledtem az érettségihez, ő annál jobban féltett. Csak később értettem meg, hogy ez abszolút reális szülői aggodalom, hiszen egy verseny vagy fellépés előtt nem heti kétszer próbáltunk, hanem minden nap. Nyilván az ebből fakadó aggodalomból – nem tiltott, mert azt nem mondhatnám – előfordult, hogy édesanyámnak csak megsúgtam, hogy megyek színíre, vond ki egy kicsit aput a forgalomból, ameddig én lesunnyogok a kert alatt, mert az iskola körülbelül kétpercnnyire volt tőlünk. Aztán megértette, és elmondta, hogy rendben van, hogy én ezt akarom, de nagyon szépen megkért arra, hogy a kilencedik osztály elvégzése után szerezzek egy polgári szakmát, és ő mindenben támogat: ha majd ezek után még mindig a színészetet akarom, akkor egész nyugodtan csináljam.

– Tizenhárom évesen lettél gyermekszínész, mégpedig a Gyilkosság a székesegyházban című darabban játszottál, később pedig jött a Dorottyá. Egy ilyen félénk gyermekkor után mégis hogyan kerültél oda?

– A Gyilkosság a székesegyházban című darabot Vidnyánszky Attila rendezte, a darabban volt egy betlehemes keretjáték, és Évike néni engem szemelt ki Mária szerepére. Ekkor egy még intenzívebb színházi jelenlét kezdődött az életemben, a szereplőválogatáshoz és a próbákhoz rengeteg élményem és szép emlékem fűződik. Nem a falusi iskolások szokványos hétköznapijait éltem akkoriban, rengeteg színházi fesztiválra jártunk, többek közt Lengyelországba, Kijevbe, Moszkvába és így tovább. Aztán eltelt két év, és tizenöt éves koromban jött a Dorottyá. Egy kisebb szereppel keresett meg Attila, amit boldogan vállaltam el. Azon a nyáron leköltöztünk Vasvárra, ott készült a darab. Emiatt persze adódtak kisebb problémák az iskolában, egyes tanárok nem voltak elnézőek a gyakori igazolt hiányzásaim miatt, de idővel megszokták, ahogy

a szüleim is, hogy folyton jövök-megyek. Volt rá példa, hogy megérkeztem Budapestről, átpakoltam a bőröndömet, és másnap már indultunk is Kijevbe. A szüleim sohasem kísérgettek, igazából a szavalóversenyekre is mindig Évike néniel mentem, de nem volt bennem emiatt űr, az én lelkemben ez teljesen rendben volt. Az iskola melletti életem intenzív volt, amit én nagyon élveztem, hiszen ezáltal egy teljesen más életritmust szoktam meg.

– A középiskolai tanulmányaidat befejezve, egy sikertelen felvételi vizsga következett, mégsem csüggedtél el, és a Pesti Magyar Színiakadémiára kerültél.

– A Dorottyá után elvégeztem a középiskolát, és mivel tízéves koromtól folyamatos volt a színházi életem, mindenki számára egyértelmű volt, hogy mit akarok. Leérettségiztem, és közben Attila felajánlotta a segédszínészi státuszt – bár mi nem így neveztük, hiszen mindenki azonos fontosságú tagja a társulatnak –, amit örömmel elfogadtam. Nem voltam még tizenhét éves, amikor elmentem a Budapesti Színművészeti Főiskolára felvételizni, de nem

sikerült. Sohasem gondolkodtam azon, hogy miért nem. Aztán tizennyolc évesen jelentkeztem a Pesti Magyar Színiakadémiára, oda járt a csapatunkból Kristán Attila és Ferenczi Attila is. Ferenczi Attila éppen akkor volt végzős, amikor én a felvételiztem. Emlékszem, Kijevben voltunk, amikor hazafelé lerobbant a buszunk, nekem pedig másnap hajnalban kellett indulnom Budapestre, a felvételi vizsgára. Nagyon elszomorodtam, sokáig váraкоztunk, de végül elindult a busz. Amikor Budapestre értem, úgy éreztem, hogy megint belém költözött a gyávaság. Nagyon izgultam, és a végzősök elkezdtek heccelni: rémtörténeteket meséltek a megboldogult Huszár Lászlóról, aki később osztályfőnököm is lett, amitől még jobban elbátortalanodtam. Végül bementem, és valóban ott volt ő, de semmi sem volt igaz abból, amit odakinn meséltek. Két verset kértek, Vári Fábrián László *Illyés Gyula fejfája előtt* című versét adtam elő, valamint a *Szózatot*. Az első fordulón továbbjutottam, és egyértelmű volt, hogy elmegyek a másodikra is. Végül a tizenhárom felvett diák között elhangzott az én nevem is. Amikor elmondtam a szüleimnek, hogy felvételt nyertem, édesapám csak annyit tudott mondani, hogy az egyik szeme sír, a másik nevet. Miután befejeztem a képzést, már nem jelentkeztem újból a főiskolára, hiába próbáltak rábeszélni az osztálytársaim: a honvágy, a családom és a társulatom utáni vágy erősebb volt bennem.

– 2005-ben mentél haza a beregszászi társulathoz. Mi következett ezután?

– Ahogy Budapesten befejeztem az akadémiát, már azon a nyáron Gyulán próbáltam a társulattal

Részlet A Sátán fattya című filmből (Halász Gábor fotója)

egy Shakespeare-darabban. Ettől kezdve állandó tagja vagyok a beregszászi színháznak.

– *Úgy tudom, hogy ezután Angliába készültél, ami végül nem valósult meg.*

– Igen. Adódott egy lehetőség, amit én mindenképpen ki akartam használni – végül is huszonegy éves voltam. Arra gondoltam, hogy tapasztalatokat szerzek, és persze megtanulom az angol nyelvet. Volt ebben egy kis bohémság, hogy valami újat próbáljak ki, persze nem azért, mert nekem rossz dolgom volt otthon, erről szó sem volt. Végül ez nem jött össze, és ott maradtam egyedül, mert eljöttem a színháztól. Amikor rádöbentem, hogy két szék között a pad alá estem, már nem volt mit tennem, elmentem Budapestre házvezetőnőnek. Majdnem két évig dolgoztam ott, de nem telt el úgy nap, hogy ne gondoltam volna arra, mekkora hibát követtem el. Eljártam a színházi előadásokra, és a nézőtérről figyeltem a többieket. Hosszú időbe telt, amíg feldolgoztam. Aztán megműtöttek, s amikor az egyik volt kollégám meglátogatott, elmondtam neki, hogy bármennyire hiányzik nekem a színház, biztos vagyok benne, hogy ez a karrier számomra véget ért. A beszélgetésünk még nem ért véget, amikor megcsörrent a telefonom, Sipos Imre, egykori osztályfőnököm hívott fel, hogy a végzős osztályához kellene beugranom két szerepre Kornis Mihály *Körmagyar* című darabjába. Azonnal igent mondtam, és a munkám mellett folyamatosan jártam a próbákra. Ez segített hozzá, hogy felhívjam Vidnyánszky Attilát, és megkérjem arra, hogy vegyen vissza a társulathoz. Nagyon sok idő kellett ahhoz, hogy ve-

Részlet A Sátán fattya című filmből (Becse Tamás képe)

gyem a bátorságot, és beszéljek vele. De már úgy éreztem, ha nem is vesz vissza, akkor sem szabad elszalasztanom a lehetőséget, nem fogok tovább házvezetőnőként dolgozni. És ő visszavett a társulathoz.

– *Milyen érzés volt két év kihagyás után ismét munkába állni a már ismert csapattal?*

– Számomra a társulat mindig is megmaradt, hiába voltak a tagok többnyire Magyarországon. Más volt tizenhárom évesen velük lenni, hiszen akkor még nem volt mindenkinek családja, sokkal több időt töltöttünk együtt. Tulajdonképpen mi voltunk egymásnak a család. Ez idővel változott, hiszen sokan családot alapítottak, később Attila Debrecenbe, majd Budapestre került, így a társulat együtt töltött ideje is lecsökkent. Ám ez nem jelentette azt, hogy megszakadt volna a kapcsolat közöttünk, továbbra is folyamatosan együtt dolgozunk.

– *Nemcsak a társulat fontos a színész életében, hanem a közönség is. Hol lépsz fel a legszívesebben, hol fogadnak a legszívesebben? Melyik volt a leghálásabb előadás?*

– Nagyon sok helyen jártunk, és kaptunk tapsot, de otthon játszani mindig más. Bárhogyan is sikerüljön az adott előadás, az otthon az mindig otthon. Az a taps, amit ott kapunk, máshogyan szól. Lehet Németországban vagy Franciaországban dübörgő előadás, de nem lehet ahhoz hasonlítani, amikor Beregszászban, a kicsi szintéren az ismerős emberek állva tapsolnak. De nem csak miattunk, abban ott és akkor van valami több.

– *Melyik volt az eddigi legkedvesebb szereped? Tudom, hogy mindegyikhez kötődik az ember, de biztos van, amelyikhez mind-egyiknél jobban.*

– Ez egy nehéz kérdés. Nem tudom, miért, de én nagyon szerettem az *Üveg cipőben* Irma szerepét. Azzal a fiktív lánnyal volt egy lelki találkozásom. Ugyanez igaz *A Sátán fattya* című monodrámában Tóth Eszterre is.

– *Árkosi Árpád rendezésében több színdarabban léptél már fel. Gondolok itt az említett monodrámára és a Kányádi Sándor Kétszemélyes tragédiájára. Miben más egyedül és párban a színpadon?*

– A Magyar Művészeti Akadémián volt egy felolvasószínház, ami fölött Árpád atyáskodott, neki pedig az az ötlete támadt, hogy ne csak pusztán felolvassuk az adott műveket, hanem készüljön belőlük valami különleges. Ekkor született meg a monodráma. Árpáddal akkoriban együtt dolgoztunk, nemcsak az *Üvegcipő*vel, a *Kétszemélyes tragédiával*, hanem a Gózon Gyula Kamaraszínházban is. A *Sátán fattya* monodrárával is ő találta meg. Addig csak csapatban voltam jelen a színpadon, ami azt jelentette, hogy ritkán, egy-egy pillanat erejéig hagytak egyedül. Amíg élek, nem felejttem el azt az érzést, amikor a Pesti Vígadóban, a premieren ki kellett állnom, és eljátszanom a másfél órás darabot, amiben nemcsak a szöveg volt rengeteg, de a színpadi játék is. Az a tudat, hogy ott bármi történik, nincs melletted senki, aki kisérgítsen, félelmetes volt. Ez egy hihetetlenül nehéz műfaj, mert egyedül kell megteremtened egy légbört, és átadnod egy történetet. Ami a *Kétszemélyes tragédiát* illeti: nagyon szeretek párban dolgozni, bár annak is megvan a maga nehézsége, hiszen emberek

vagyunk, mindannyian mások, és nem biztos, hogy össze tudunk dolgozni. Érzékeny műfajok ezek. Két hét gyakorlás után kellett bemutatnunk a darabot, ami kevés ahhoz, hogy az ember felépítse magában a szereplő lelkivilágát, és azt a világot, amiben ő él. Gyakran még az egy hónap is kevés.

– *Nagyon rövid idő telt el a színdarabok bemutatói között. Hány színházban is vagy jelen egyszerre?*

– Volt a beregszászi színháznak egy olyan korszaka, amikor senki sehová nem mehetett, mert olyan erős volt a műhelymunka. Jelenleg az otthoni színház a fő bázisom, ott vagyok teljes státuszban, de néha jönnek felkérések. Most a Nemzeti Színházban próbálunk egy darabot, emellett kaptam egy felkérést a Váci Dunakanyar Színházba, ahol egy lemergi rendező fog rendezni. Ilyenkor egyeztetések folynak, és kompromisszumokat kötünk az anyaszínházzal, mert mindig az az első, s ha elengednek, akkor elfogadom a felkéréseket. Emellett még vannak rendezvények Magyarország-szerte, amit mindig úgy kell alakítani, hogy a színháznak és nekem is megfeleljen.

– *Mindez azt eredményezi, hogy folyamatosan úton vagy. Nem fárasztó ez, nincs még elegend belőle?*

– Bevallom őszintén, néha van nehéz, embert próbáló időszakok. Amikor tavaly a filmet forgattuk, volt rá példa, hogy ötkor keltem, átmentem a határon, nyolc órakor elkezdtük felvenni a jelenetet, egykor befejeztük, és elindultam Pestre, ott átöltöztem, és színpadra álltam, majd ezután visszamentem a forgatásra. Ez nyolc hónapig tartott, aminek során igazából alig több mint harminc napot forgattunk, de folyamatosan készenlétben kellett állnom. A beregszászi társulat is egy mozgó színház, folyamatosan utazgatunk. Vannak pillanatok, amikor úgy érzem, hogy elég volt, mert már nem bírom. Nemrég történt, hogy este lejátszottuk a *Chioggiai csetepatét* Nagyszőlősen, autóba ültem, felmentem Budapestre, próbáltunk, felléptünk, aztán jöttem is vissza, mert filmbemutató volt itthon. Néha azt érzem, hogy szükségem lenne nagyobbfajta állandóságra, vagy egy nyugodtabb periódusra. Olykor kell egy kis pihenő, amikor elgondolkodom azon, hogy hogyan tovább. Ugyanez fordítva is igaz: ha két hétnél tovább vagyok egy helyben, akkor pedig már hiányzik a pörgés. Szóval, néha ez egy elég ambivalens érzés és helyzet.

– *Ha már A Sátán fattya című filmről beszéltél, és a nyolchónapos áldozatos munkáról, térjünk át erre a témára. Említetted, hogy a színésznek át kell élnie a szerepét. Mennyire kötődöttél a fiktív Tóth Eszterhez?*

– A nyolc hónap során volt, hogy két hétig, volt, hogy csak két napig forgattunk, ám a szünetekben is akarva-akaratlanul ott dol-

Hrivnák Tünde By Me Treasure kollekcijában

gozott bennem a történet, és maga Tóth Eszter is. Mindannak ellenére, hogy az ő élete egy iszonyatosan nehéz történet, én sohasem éreztem tehernek, vitt magával a folyamat. Azt vettem észre magamon, hogy pár napnak el kell telnie egy nehezebb jelenet felvétele után, hogy el tudjam engedni az érzéseimet. Ahogy mondtad, igen, hatott rám, mert ott és akkor, abban a helyzetben eggyé váltam az általam alakított szereplővel.

– *És különösen erősen érinthet, hiszen ez a kárpátaljai magyarok tragédiájáról is szól. Gondolom, a megfelelési vágy is dolgozott benned, hiszen a történelem egy nagyon sötét időszakában játszó-dó szerepet vállaltál magadra.*

– Így van. Felidéződött a múlt, és rengeteg személyes történetet hallottunk a kollégáktól, hiszen Zsigmond Dezső rendező ragaszkodott ahhoz, hogy a környékbeli lakosok alakítsák a filmben ezeket a szerepeket. Én magam hallottam erről a szüleimtől, nagyszüleimtől, és ez mindig ott van bennünk, kárpátaljaiakban, hiszen ez a mi történelmünk, amiről nagyon sokáig nem volt szabad beszélni. Hálás voltam a jóistennek, hogy megkaptam ezt a szerepet, hiszen erről nem készült film ez ideig, és fontosnak tartottuk, hogy hitelesen adjuk át a történetet. A hála és az öröm mellett annak felelősségét is éreztem, hogy a film méltó legyen ezeknek az embereknek az emlékéhez. Tóth Eszter egy nehéz sorsú lány, aki a családjával és falujának lakóival együtt egész Kárpátalját testesíti meg. Nem tudom, miért, de én szeretem Tóth Esztert. Soha nem adtam volna fel, hiába voltak olyan jelenetek, például az öccse virrasztása, amelyek nagyon

A Zoltán újratemetve című színdarabban, Nemzeti Színház (Szajkó Tibor képe)

megviseltek. A stábben kialakult egy olyan szimbiózis, ami nem is engedte volna, hogy bármelyikünk megtörjön, pedig volt fennakadás, még infarktus is történt. De mindenki azon dolgozott, hogy ez a film létrejöjjön. Számomra ez volt életem egyik legmeghatározóbb szerepe és időszaka. Közben rájöttem, hogy nagyon szeretem ezt csinálni, pedig hatalmas a különbség a színpad és a film között. Teljesen más jelenletet kíván, mégis minden pillanatát élveztem.

– *Sok nehézségről beszéltél a filmforgatás alatt, mi volt számodra a legmegterhelőbb? Esetleg volt olyan jelenet, amit nem szerettél volna vállalni?*

– Az egyik az a már említett virrasztás-jelenet volt. Lelkileg nehéz volt feldolgozni az öcsém halálát, amikor a jelenet közben kiszűrődik Pista hangja. Ott az öcsém a koporsóban, közben betoppan a szerelmem, aki visszajött a lágerből, a málenkij robotból, de mégsem lehet az enyém. Ott, abban a pillanatban ez az egész anynyira marcangolta a lelkem, hogy színészként már nem játszod, ha-

nem átéled ezt a helyzetet. Ugyan-ez történt a nem kívánt, a szovjet katonák erőszaka által fogant gyermek megszületésénél. Meg kellett etetni azt a gyereket, akit gyűlölök, és anyám oda teszi a mellkasomra. Nem vagyok édesanya, nem tudtam felfogni, hogy mit jelent egy nő számára, hogy egyszer csak ott van egy gyermek a kezében, aki benned élt kilenc hónapig. Amikor ezt a jelenetet vettük fel, bennem megállt a levegő, egy olyan érzés tört rám, amit még életemben nem tapasztaltam. Persze, a gyermek édesanyja mosolygott rajtam, mivel ő tudta, hogy mivel jár ez. Fizikai megpróbáltatások is voltak, de azokat idővel elfelejti az ember. Ám a tizenkét órás bolyongás, és a tisztai ladikozás nagyon megviselt, mert még életemben úgy nem fáztam, mint akkor, már azt sem tudtam, ki és mi vagyok.

– *Volt olyan jelenet, amit nem szerettél volna vállalni?*

– Nem volt olyan. Legalábbis így utólag nem rémlik. A kút-jelenet volt az egyetlen, amit eredetileg kaszkadőrnek kellett volna játszania, de én ragaszkodtam ah-

A Mesterségek Ünnepe, a Budai Várban (Becske Adrienn fotója)

hoz, hogy lemenjek a kútba. Hiszen a jelenetnek van folytatása, és én, kezdőként, hogyan tudnám hitelesen eljátszani a köbvetkező jelenetet, miközben valójában nem is éltem át az előtte lévő megpróbáltatásokat? Lehet, hogy más abban a pillanatban azt mondta volna, hogy nem megy le, oldják meg valahogy kaszkadórral a közeli képeket, de én mindenképpen vállalni akartam. Volt néhány ilyen pillanat, de mint említettem, igazából maga a virrasztás viselt meg. A monodrámában is van az a rész, amikor összegyűl Eszterben az összes fájdalom, és a gyermekére emeli a baltát. Ott is átfutott a fejemben, hogy milyen durva, hogy egy ártatlan csecsemőre kezét emelem. A felvételnél, amikor ott feküdt az élő gyermek a bölcsőben, ez szörnyű érzés volt. Folyamatosan azt kérdezgettem a stábtól, hogy kibiztosították-e a baltát, és biztosítsanak afelől, hogy nem

lesz baja a gyermeknek. Egy rémálom vált valóra akkor.

– *A filmet számtalan helyen bemutatták, Magyarországtól Amerikáig. Ahogy elmondtad, szerettél volna az otthoniaknak megfelelni, és élethűen átadni a történetet. Végül hogyan fogadták?*

– Pár helyen bemutattuk már a filmet, most is készülünk Los Angelesbe, de a díszbemutató Budapesten volt az Urániában. Nem tudtam elképzelni, hogy milyen lesz, hiába voltak ott az otthoniak, mégiscsak vegyes volt a társaság. Annyian jelentkeztek és jöttek el, hogy a biztonságiaknak le kellett állítaniuk a beléptetést, mert már többen nem fértek be a terembe. Eredetileg én be sem akartam ülni, aztán véletlenül ott ragadtam. Felhívtak a színpadra, és nem tudtam eldönteni, mit érzek. Jöttek az emberek, és olyan volt számomra, mint egy színes kavalád, csak napok után állt össze

bennem, hogy mi is történt. Januárban Beregszászot mutattuk be, az pedig döbbenetes érzés volt. Májusban a Kárpátaljai Magyar Népfőiskola, valamint a Washingtoni Magyar Ház szervezésében valósult meg a Kárpátalja kincsei programsorozat, amelyben Molnár Eleonóra, a népfőiskola elnök asszonya, valamint Balogh Livia átfogó előadásokat tartottak Kárpátaljáról, illetve Hrivnák Tünde kárpátaljai ruhakollekcióját mutatták be, amely eredeti beregi szőttesekből készült. Ebben szerepelt a film is, amit New Yorkban és Washingtonban vetítettünk. Sajnos, különböző okok miatt, Clevelandben nem valósult meg a vetítés. Hatalmas izgalommal vártuk az eseményt, hiszen az sem volt biztos, hogy az ott ülők egyáltalán hallottak Kárpátaljáról. Érdekes módon, nem az ott élő magyarok voltak a legaktívabbak a közönségtalálkozó során, hanem az amerikaiak. Sokat kérdeztek, érdeklődve fogadták nemcsak a filmet és annak történelmi háttérét, hanem a jelenlegi helyzetre is kíváncsiak voltak. Most pedig egy ötállomásos kárpátaljai turnén vagyunk túl a filmmel, és úgy érzem, hogy abban a tapsban, amit a közönségtől kaptunk, ott dobogott az emberek szíve. Nagyon kellett küzdenem a könnyeimel, hiszen szemben álltam azokkal az emberekkel, akiknek a családjában mindez megtörtént, akik értik ennek a történetnek a lényegét. Nem lehet mihez hasonlítani azoknak az embereknek a tapsát, akiknek a családjában hasonló tragédiák történtek. Csak álltunk, és álltunk, és még mindig tapsoltak. Hihetetlen volt számomra. Mindenkinek kívánok sok-sok ilyen felemelő érzést! **Shrek Tímea**

A szavak szárnyaló sziluettje Nagy Gábor: *Utassy József*, MMA Kiadó, Budapest, 2018.

Nagy Gábor Utassy Józsefről szóló, közel háromezres oldalas monográfiáját lapozgatva okkal bízhatunk abban, hogy a Kilencek költőcsoportjának emblematikus alkotóját végre sikerül kimozdítani méltánytalan költészettörténeti pozíciójából. A kötet – gazdag szakirodalmi adatbázisával, az értekező szövegbe belesimuló, jól megválogatott versidézeteivel – a maga természetességében képes megszólaltatni az életművet. Titka talán abban rejlik, hogy egyfelől mindig az adott korszituációban értékeli az Utassy-lírárt, másfelől pedig a motivikus építkezés felől közelít választott költőjének szövegeihez. Pozitívumként értékelhető, hogy a művek keletkezési körülményeire kiterő biografikus szövegegységek nem öncélúan szerepelnek a könyvben, hanem mindig kauzális összefüggésben a verselemző részekkel.

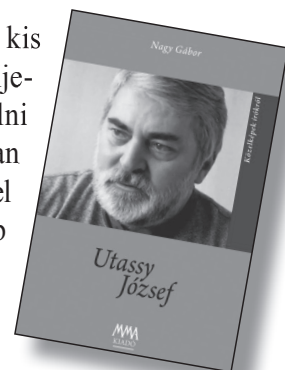
A tíz fejezetből álló monografikus értekezés igen alapos munka. Ezt igazolja a könyv végén található bőséges válogatott szakirodalom-jegyzék is, amely kötetenként is számba veszi azok főbb recepciók állomásait (többek között Alföldy Jenő, Bertha Zoltán, Csontos János, Görömbei András, G. Kiss Valéria, Kabdebó Lóránt, Karádi Zsolt, Kiss Ferenc, Kődböcz Gábor, Lackfi János, N. Pál József, Olasz Sándor, Pécsi Györgyi, Vasy Géza recenzióit, tanulmányait Utassyról). A monográfia felépítését tudatos szövegszerkesztési módszer jellemzi. A szerző zárt, „kerek egész” kompozícióban gondolkodik. Könyve mottójául egy Léka Géza-verset választ, és a monográfia végén szereplő gazdag képmelléklet megelőző szerzői bemutatás utolsó mondata is a Léka Gézának szóló baráti köszönetmondás gesztusa. A kötet más vonatkozásban is keretes szerkezetűnek tekinthető: a nyitó fejezet (*Életrajz – versekben*) biografiai ihletésű versszemelvények mellett pontos életrajzi adatokat is tartalmaz, míg a lezáró rész hagyományos narratív biográfiaként értelmezhető.

Nagy Gábor úgy látja: szembeötlő Utassy költészetének „kevésbé mivolta”. Az olvasónak tehát számolnia kell azzal, hogy az Utassy-líra, jóllehet igen sokrétű tematikai szempontból (a létösszegző, ars poétikus, politikai felhangú, szerelmi és halálversek, illetve a gyermekeknek szánt költemények tanús-

kodnak erről), mégis: viszonylag kis regiszteren szólal meg. Ám e kijelentését mintha minduntalan cáfolni igyekezne Nagy Gábor, hiszen olyan hatalmas szövegtömeget dolgozott fel (mennyiségi vonatkozásban: több mint félezer verset – még ha közülük jó néhánynak csak a címét említi is a szerző), hogy mégiscsak – ha nem is sok-, de – többhúrúnak érezhetjük Utassy líráját. A hangnembeli változatosság is ezt látszik igazolni: archaizáló, balladai, blaszfémikus, játékos, idilli, érzelmes, szarkasztikus, melankolikus hangvételi verssel egyaránt találkozhatunk a költő életművében. „A természeti és kozmikus kitágítás távlatosítja mindenkori dalait, fohászait és látomásait, siratóit és himnuszait” – idézi Nagy Gábor Bertha Zoltán szavait, aki az Utassy-líra műfaji árnyalatait mutatja be. Ráadásul a pársoros versektől a *Kálvária-ének* óriási kompozíciójáig mindenféle terjedelemben szabadon alkot Utassy. Formai szempontból: a haikut éppolyan szívesen alkalmazza, mint a disztichont vagy a felező nyolcasokat feldaraboló versstruktúrákat. Ugyanakkor például a legszigorúbban kötött szonettformát ritkán használja (az *Első év* vagy a *Szárnyas oltár* szonett-hármasa a kivételek közé tartoznak).

A szóképeket tekintve: „jellegzetes eszköze az igei metafora – gyakran költői szóalkotáshoz, neologizmushoz kapcsolva.” Erre az összetett poétikai eljárásra – többek között – a következő példákat hozza fel az irodalomtörténész: „sorsom naplementéll” (*Most kezd az ég*), „Delelnék a dombok, / bölénykednek barnán” (*Isten piros perce*), „az ég tintája mérgesül” (*Villámfényben*). Az alakzatokat tekintve pedig a sokféle formában előforduló ismétlés a legszembetűnőbb Utassynál – az alliterációtól a mondatismétlésig. Az ismétlés alakzata egyfajta ritmikus lüktetést, kvázi zeneiséget kölcsönöz verseinek. Ugyanakkor például a többszöri (négyes) alliteráció monotonná is teheti az adott költeményt, illetve depoetizálhatja a költői szöveget.

A lírai szubjektum jelenlétéről szólva Nagy Gábor kiemeli: Utassy olyan alanyi költészetet képvisel, amely „dialogikus karakterű”. Sokszor perlekedik önmagával, az élettel, a halállal, Istennel. Lírai önértelmezésében visszatérően jelen van a természet, a március, az apa (illetve az apa hiánya), a haza, a forradalom, az elmúlás és a gyász motívuma. (Fia húsz-

évesen, szarkómában hunyt el. E tragédiát a *Pillangóballada* hét versében örökítette meg.) Hangsúlyos szerephez jut költészetében a tengermotívum is. „A tenger [Utassy-nál] mindig a szabadság, a megzabolázhatatlanság, öntörvényűség szimbóluma” (*Te meg a tenger, Tenger, Tengerkék*). Az *Önarcképekben* a következőket írja: „Milyen is, ha lemerül, / s minden sejtem tengerül?”

Istenélménye az *én* szélsőséges mértékű – az immanens létrenden is túlmutató – expanziójával mutat szoros összefüggést: „Utassy mindvégig úgy perel Istennel, hogy a saját létszféráját elemeli a földtől, s az Isten territóriumába, az égbe helyezi, a Hold, a csillagok, a Nap szférájába.” Ám időről időre tudatosítja e kozmikus arányú önmegváltási kísérlet korlátozottságát is: „Tárd ki előttem a fellegajtót: / esküszöm, nem lesz poros a térdem” – hangzik az ironikus tónusú versmondattal (*Látni akarom az Istent*).

Motívumai sajátos, individuális „rendszerre” állnak össze, s így képes a magánmitológia-teremtésre is. E törekvések már a kezdetektől jelen vannak Utassy költői univerzumában (a március-mitológiáról alapítja meg Márkus Béla, hogy a költő „őszvilágával” egyszerre jelentkezett az életműben).

Nagy Gábor lírai alkata révén igen érzékenyen közelít Utassy emblematikus szövegeihez (pl. *Kis fehér kakas, Zúg március, Őszvilág, A nagy szavak körútján, Költőnk és kora, Gyászdoboz, Fiam! Immáron ötven*). Analitikus tehetségéről tesz tanúbizonyságot akkor, amikor a költő egyes versciklusait a maguk összetettségében mutatja be (*Szemfedő föld, Őszvilág*), vagy amikor – az Utassyra jellemző paratextusok közül – az ajánlásokra hívja fel a figyelmet, mert úgy látja: azok összességükben az alkotó poétikai elkötelezettségének keresztmetszetét adhatják. (Mint ismeretes: Ady Endre, Illyés Gyula, József Attila, Juhász Ferenc, Kormos István, Nagy László, Vajda János voltak Utassy mesterei). A szerző mindemellett széles körű verstani-stiliztikai ismereteit is maximálisan kamatoztatja versértelmezéseiben.

Nagy Gábor kiváló munkájával kapcsolatban néhány – csekélyebb horderejű – kritikai megjegyzésünket sem hallgathatjuk el. Kissé „megkésettnek” érezzük a 67. lábjegyzetben közölt forrásmegjelölést, amely a versek pontos lelőhelyét – *Utassy József költészete* (UJK) kritikai kiadás, 2017 – mutatja. Ezt a kiadást alapul véve, nem nagy számban ugyan, de találhatunk apró sajtóhibákat is a kötetben: például a *Csillagra zárt egek alatt*-ban a névutó kurzívátlan maradt; *A Nagy Szavak körútján* helyett az UJK-ban *A nagy szavak körútján* szerepel.

Zárásként kiemelném: a könyv meggyőzően tanúsítja, hogy Utassy József költészete a bartóki modell, illetve bartóki analógiák alapján értelmezhető. A csodaszarvas-motívum a *Monológ a pódiumon* ciklus-címadó versben, az *Akár a szarvasokban* és a *Pohárköszöntőben* egyaránt hangsúlyos: „NEM ISZUNK CSATÁKRA CSENDÜLŐ POHÁRBÓL! // csak tiszta forrásból, csak tiszta forrásból.” A Bartók kórusdarabjaiban is fellelhető aranymetszéspont Utassy néhány versében is szerephez jut, például a *Fekete trón* vagy *A varjak nem felejtenek* című lírai rajzokban. A *Ha már elindult ellenem* pedig Nagy Gábor szerint egyfajta „Bartók-monológként, szerepversként is olvasható”; „kopogós ismétléseivel mintha Bartók zongorajátékát idézné meg.”

E költészetben jelen van minden, amit tudni lehet a mikrokozmoszról, az összhangzástanról, az aranymetszésről, egy (fából faragott) királyfi elvesztéséről, a beteges monoton hangismétlésekről, a profán kantátáról, a tiszta forrásról. A költő sorsdrámája pedig olyan, akár Bartók Béla *Medvetánc* című zongoradarabjának különböző regiszterekben megszólaló „idegbajos” ostinatója, a legmélyebb hangfekvésű hangok fájdalmas vezérdallama, s végül a pianissimóban elhaló dallamív utáni szünet fermáta jellel: maga az elmúlás, avagy a szavak végtelenbe szárnyaló sziluetttje.

Lajtos Nóra

Látogasson el a Magyar Napló webáruházába, ahol kedvezményes áron vásárolhatja meg kiadványainkat:

Vers • Próza • Dráma • A Magyar Irodalom Zsebkönyvtára • Nyitott Műhely albumsorozat • Mesekönyvek
Németh László irodalomtörténete • Ismeretterjesztő könyvek • Műfordítások • Művészeti albumok • Szociográfia
Irodalomtörténet, tanulmány, esszé • Antológiák

► www.magyarnaplo.hu

**„Nincs magyar
Matejkónk”** Petneki Áron: „*Oh az ecset
nagy szónok!*” Jan Matejko
és a magyarok, Rézbong
Kiadó, Göd, 2018.

A fenti mondat az országgyűlés képviselőházának egyik ülésén hangzott el 1892-ben. Azt mutatja, hogy a lengyel festő nevét jól ismerték Magyarországon, szinte szinonimája volt a történelmi festő fogalmának. Mindenki értette, mire utalt a felszólaló.

Jan Matejko munkásságát a korabeli Magyarországon valóban fokozott érdeklődés kísérte. Petneki Áron erre figyelt föl, s kutatómunkájának eredménye a most megjelent album, amelyben a neves művelődéstörténész, a lengyel–magyar közös múlt alapos ismerője a hazai érdeklődés okait vizsgálva sorra veszi az életmű magyar vonatkozásait. Kitérve Matejko 1873. márciusi magyarországi látogatására, ünnepi fogadtatására, bemutatja a festő Budapesten még életében kiállított képeit és egykor magyar tulajdonban lévő alkotásait. Ismerteti a kiállítások visszhangját, értékelésüket, a művek értelmezését és hazai utóéletüket.

A magyar közönség számára a lengyel festő legismertebb képe magától értetődően a *Báthory István Pszkov alatt* címmel megfestett hatalmas vászon, amely ma az újjáépített varsói királyi palotában látható. Matejko művét több európai nagyváros mellett 1872-ben állították ki Pesten. A festményen a Livóniát IV. (Rettegett) Ivántól visszahódító, és így a lengyel–litván állam keleti határának stabilitását biztosító lengyel király méltóságot sugárzó alakja előtt hajlongva, porban csúsznak az orosz küldöttség tagjai. A Petneki Áron által idézett anekdota szerint II. Sándor orosz cár a képet megtekintve, és annak ábrázoló erejétől megdöbbenve, azt morogta volna maga elé: „e képet csak lengyel festhette”. A Vasárnapi Ujság névtelen tudósítója, aki ezt az anekdotát megörökítette, a cárra gyakorolt hatást érzékeltetve, az album címéül választott megállapítással zárta cikkét: „Oh az ecset nagy szónok!”

Matejko Báthoryja, amelyhez modelljét a festő hosszas keresgélés után egy galíciai örmény földbirtokosban találta meg, számos reprodukció közvetítésével vált ismertté Magyarországon. Előképe lett Pásztor János szobrának is, amely ugyan már 1937-ben elkészült, de amelyet a következő viharos évtizedeket követően végül csak 1958-ban állított fel

a fővárosi tanács Zuglóban. Akkor meg szinte lopva, mindenféle ünnepség nélkül: a végre Magyarországra látogató Władysław Gomułka vezette lengyel pártküldöttségnek tett gesztusként, de úgy, hogy a szovjetek neheztelését, akár retorzióját nehogy kiváltsa.

A lengyel történelmi festészet meghatározó művésze Krakóban letelepedett cseh zenetanár apa és krakkói német származású anya fia. A szülők gyermekeiknek, mint Petneki Áron aláhúzza, lengyel hazafias nevelést adtak. A közlésen elgondolkodó olvasó a magyarázatot keresve, azt talán Krakó ma is érezhető sajátos atmoszférájában találhatja meg. A tízéves Jan történelmi érzékenységének kialakulásához bizonyára hozzájárult 1848. április 26-a emléke: az osztrák katonai parancsnokság ezen a napon a Wawelből ágyúztatta a lázongó várost. És ha már a magyarországi vonatkozásokat vesszük számba, Petneki Áron megemlíti azt a kevésbé ismert tény is, hogy az 1848/49-es magyar szabadságharc közvetlenül és tragikusan érintette Matejko családját: az akkor tizenegy éves Jan két bátyja, Edmund és Zygmunt, a krakkói egyetem hallgatói elhatározták, hogy fegyvert fognak a magyarok támogatására. Egy önkéntes csapattal 1849 májusában Magyarországra szöktek, ahol Görgey Ármint különítményébe kerültek. Az ifjabb testvér, Zygmunt Turócszentmártonnál június 22-én az oroszok ellen vívott összecsapásban súlyos sebet kapott, és el is hunyt. (Megjegyezzük, hogy ezek az oroszok az 1849 augusztusában Losoncot porig égető Grabbe altábornagy hadoszlopának katonái voltak.) Az erdélyi hadszínteret megjárt másik fivér sok viszontagságot vállalva, csak az 1863-as oroszellenes felkelés után tért vissza Galíciába.

Matejko a lengyel történelem szinte minden sorsdöntő, keserves és dicsőséges eseményét megfestette. Óriási vásznakra vitt képeit, amelyek páratlan mesterségbeli tudással, az adott korra, fegyverzetre, viseletre, ékszerekre és a változó környezetre vonatkozó széleskörű, alapos ismeretanyag birtokában készültek, Európa nagyvárosaiban, így Bécsben, Párizsban, Berlinben, Prágában és Budapesten is kiállították. Ezek a kiállítások, bár a műtészek időnként kritikát is megfogalmaztak a festményekkel kapcsolatban – esetenként kaotikusnak látták gomolygó tömegjeleneteit, vagy értetlenül szemlélték a képek gazdag

lengyel szimbolikáját –, mégis diadalmenetnek számítottak. És aminek esztétikán és művészetben túli jelentősége volt: akkor mutatták fel a lengyel történelem nagy pillanatait, amikor lengyel állam nem is létezett, hiszen 1795-ben a hatalmas területű, de végletesen meggyengült Lengyel Nemesi Köztársaságot korábbi próbálkozások után három nagy szomszédja, az Orosz Birodalom, a Porosz Királyság és a Habsburg Birodalom, teljesen felosztva egymás között, letörölte a térképről.

Matejko nagyméretű, színpompás történelmi kompozíciói ilyen körülmények között figyelmeztették az európai közönséget a lengyel nemzet teljesítményére, jövőt igénylő gazdag múltjára. Felidéztek az 1410-es grunwaldi (vagy tannenbergi) csatában a Német Lovagrend fölött aratott győzelmet, a már említett Báthory-képpel a lengyel király hadisikerét, vagy Kościuszko 1794. április 14-i diadalát, amikor Racławicénél népfölkelői rohamával futásra kényszerítette a túlerőben lévő orosz hadakat. 1525. április 10-én a Német Lovagrend nagymestere, Albrecht von Hohenzollern hűségesküt tett I. Zsigmond lengyel királynak. Ezt a művét Matejko „mintegy válasznak szánta a bismarcki Kulturkampf lengyelelles, germanizáló tendenciáira, emlékeztetve a poroszokat arra, hogy valaha a lengyel király volt hűbéruruk”. És bár a Berlinben kiállított festmény aranyérmet nyert, az érmet nem kapta meg a festő, mert (az ugyancsak Hohenzollern) I. Vilmos német császár a döntést nem hagyta jóvá.

Ha a festő történelmi bűnökkel, nemzeti jellemhibákkal szembesített, a lengyel közönség részéről is nemegyszer részesült vegyes fogadtatásban. Így volt ez például *Rejtán az 1773-as országgyűlésen* címmel 1866-ban befejezett képe esetében, amikor az ország felosztását elfogadó képviselők ellen protestáló lengyel nemes kétségbeesett gesztusának állított emléket. A választott téma miatt még a kép megsemmisítésének szándéka is fölvetődött.

A korabeli nemzetközi fogadtatás az elismerés mellett – mint már utaltunk rá – bírálatot is megfogalmazott. Témaválasztásának behatóroeltságát, érdeklődésének korlátait nálunk Malonyay Dezső 1904-ben tette szóvá: Matejko annyira elmélyedt a múltban, „hatalmas elméjét a katolicizmus dogmái s két-három század aprólékosan ismert históriája annyira lefoglalták, hogy egyebet talán nem is látott – kíváncsi se volt arra, ami fáján túl létezett”.

Csakhogy nem is akart mást: tehetségét tudatosan állította a lengyeliség szolgálatába, tudatosan népszerűsítette, és tartotta napirenden a „lengyel gondolat”-ot. Bécsnek az 1683-as török ostrom alóli felszabadulása emlékére *Sobieski János Bécs alatt* címmel festett munkáját azért ajándékozta a pápának, hogy hangsúlyozza, milyen szerepet játszott Lengyelország az európai törökellenes küzdelmekben és a kereszténység védelmében. A festmény ma is a Vatikánban látható.

„A politikailag három részre szakított lengyel nemzet önazonosságának, öntudatának megőrzése a festő deklarált célja volt. Ha kellett, a múlt rossz döntéseit is bemutatta, amivel sikerült – politikai határokon is átnyúlva – egy egész nemzet közvéleményét vitára készítenie. A lengyel történelem nagy eseményeinek nem illusztrálásával, hanem vizionizálásával pedig a jövőndő függetlenségbe vetett hitet erősítette. Úgy érezte, hogy mindezt tehetsége, művészi tudása révén a maga részéről meg is valósítja” – összegez Petneki Áron.

Az európai szellemi életben és művészetben jelentkező új irányzatok már Matejko életének utolsó éveiben átfórmálták az érdeklődést, alakították a közízlést. A magyar Lyka Károly 1892-ben úgy írt a lengyel festőről mint „a régi időkből ránk maradt rom”-ról. De ha fenntartásokkal viszonyulunk is a historizmus-hoz, azt mindenképpen el kell ismernünk, hogy Jan Matejko életműve hozzájárult az államiságától megfosztott lengyel nép nemzetmegtartó kultúrájának erősítéséhez. Egyik pillérévé válhatott annak a bonyolult és a festő életében reménytelennek egyáltalán nem látszó történelmi folyamatnak, amely éppen száz évvel ezelőtt Lengyelország újrateremtését eredményezte. Ahogy egy lengyel művészettörténész, Janina Kowalik fogalmazott Matejko születésének 1993-as centenáriumán: „Ha nem is a legnagyobb, de minden bizonnyal a legnépszerűbb lengyel festőművésszel van dolgunk, aki örökre beírta magát minden lengyel képzeletébe.”

Petneki Áron munkáját öröm kézbe venni és forgatni. Az album reprodukciói kitűnő minőségűek, igazán szemet gyönyörködtetők. Az igényes kiadvány, amely a Felczak-Könyvek sorozat újabb köteteként jelent meg, a gödi Rézbong Kiadót dicséri.

Rosonczy Ildikó

„Munkálni álmaimat” *Porból-való Ének. Szécsi Margit versei Mohai Gábor és Binder Károly közreműködésével, Super Size Recording Stúdió, 2018.*

„Számomra a költészet a legfőbb valóság. E teremtő világmagyarázás művelésébe emberek rokkantak bele, haltak meg. És a költészet mégis maga kell legyen a játék, a formák gazdagsága, a kifejezések földöntúli töménysége. S hogy az embervér-piros tulipánra, vagy a vérivó fegyverre megtalálja a költő az érvénnyel ráütő ígét, erre minden versnél az életét teszi fel” – vallja Szécsi Margit (1928–1990) a *Magamról* című írásában, amely nyitánya lett Mohai Gábor előadóművész és Binder Károly zongoraművész és zeneszerző közös produkciójának, a *Porból-való Ének* című CD-összeállításnak.

Az életműből válogatott és az ars poétikus nyitányra felfűzött versek szuggesztív képei a küldetéses költészet és küldetéses élet lenyomatai: Szécsi a „fényes szelek” nemzedékének tagja volt, mely nemzedék a művészet eszközével és erejével állt ellen a hatalomnak. A keserű történelmi tapasztalat, a szabadság elvesztése, az emberi méltóság, a teljesség-igény, az értékek veszélyeztetettsége, a morális fenyegetettség előhívták költészetében a személyes líra kereteit szétfeszítő közösségi érzést, az ontológiai és történetfilozófiai kérdések felvetését.

A hangoskönyv egyik szerkesztéstechnikai bravúrja, hogy kiválóan érzékelteti ezt a pozíciót: többször zenei kíséret nélkül szervesen kapcsolja egybe a költői megnyilatkozásokat, így például a *Magamról* című vallomáshoz a *Papírkorona* hosszúvers-sorait, s ez utóbbi a gyakori dikcióváltással az énelbeszélés mellett már közösségi létélménnyé válik („Hiszem, hogy az emberiségnek nem mindegy, poézissal él, vagy pénzcsinálta muzsikával. S ha nem is hihetném, s ha nem is kötelezne rá senki, akkor se tudok mást tenni: álmodni teljes erővel és munkálni álmaimat” – *Magamhoz*. „És ha mindenütt tilos az álom: / álmodni gyerünk haza” – *Papírkorona*). A szemléletbeli váltás nemcsak az életmű hosszúvers formáit hívja elő, és ehhez kapcsolódva a narratív struktúrájú költemények műfaját, de sajátos alkotói attitűddel, a műfajok (dal, életkép, „mese”, filozófiai és élménylíra), a különböző technikák (montázs, szabad rögtönzés, mozaikszerűség), a versformák (szabadvers, szimultán vers, négysorosok) és hangnemek (pateti-

kus, emelkedett, biblikus, zsoltáros-jeremiádos, ironikus-groteszk) sokszínűségével, az egyedi szóösszetételekkel (tintapaci-fülű iroda-fiúk, sugár-rán-cos árvácska-mosoly, harang-virág-kéklésű vásznak, kalács-nyugalmú konty, nap-szagú), hapax legomenonok (becír-mítanak, gyászítottak), motívumok (madár-, ló-motívum, ifjúság, megmaradás, küldetés, helytállás), archetípusok (küzdelem, harc) és szimbólumok (Szürke Szörnyeteg, Világ Kútja, Egyetlen Haza, Élet, tulipán ~ TULIPÁN) használatával megteremt a jellegzetes Szécsi Margit-hangot. A hangoskönyv versválogatása érzékelhetővé teszi, hogy azért is válik különleges izzásúvá ez a költészet, mert a fennkölt lírai sorok mellett („kék szemébe a betlehem csillag, / sugarával kisöpri a termet” – *Papírkorona*) a szleng (agyó, jó nő, nem dőlök be, befuccsolt, macerál), a kakaofemizmus (nyanyák), a hangutánzó, hangfestő és indulatszavak (jihhaha, á-á-á, enej-denej-denejde) is jelen vannak benne. A vendégzöveg-technika eszközével is él (liturgikus: ez az én testem; ez az én vérem; vegyetek és egyetek; ezt cselekedjétek; Ómagyar Mária-siralom: „Világ Világa”, Halotti beszéd: „isa, por és hamu nép, martalék”; Zrínyi: „fegyvert s vitézt énekelek”), allúziót teremt Pilinszkyvel és Máraival („Én még meglátom a tengert”), valamint Kassák költészetével („Nagybajuszú nagyapám”). Az avantgárd hatást jelzi a vizualitás alkalmazása is, a kiemelés technikája, a nagybetűsítés, vagy a soron belüli metszet használata („csapzott gépke / zelő gép”; „eggyézúzód / nak családok”; s nem mindegy: virág-vágó gép, vagy virág vágógép).

Tóth Erzsébet szerint Szécsi Margit nem írta, hanem építette a verseit: „Építette méltóságból, felelősségből, hitből és dachból, mint egy haragvó angyal.” S reményből. Mert a remény isteni erénye foglalja keretbe ezt az életművet: „S gondoltam: ha én is / gyertyát gyűjtanék, / csak hogy legyen világosság, / csak hogy fénylenék” (*Szertartás délben*).

Zeneileg is keretes szerkezetű a versblokk: a gongyütésszerű nyitány visszatér a zárlatban, s kiegészül egy rövid zongoraszóval.

A hangoskönyvet a költőférj, Nagy László (1925–1978) grafikai díszítik. A tervező pedig a 2018 nyarán váratlanul elhunyt fiuk, Nagy András grafikusművész.

Kelemen Erzsébet

Aniszi Kálmán (1939, Magyarakacs, Románia) esszéíró, szerkesztő, egyetemi oktató. 1971-től 1985-ig a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskolán filozófiát, esztétikát és etikát oktatott. 1985 és 1990 között a Korunk című folyóirat filozófia és társadalomtudományok rovatának szerkesztője volt. 1991–1994 között a budapesti Zrínyi

Kiadó felelős szerkesztője. 2000-tól a Kapu című folyóirat könyvszerkesztője, főmunkatársa. Legutóbbi kötete: *Felemás idill* (elbeszélések, esszénovellák, 2018).

Bíró Gergely (1979, Budapest) író, szerkesztő. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar–kommunikáció szakán végzett 2003-ban. Azóta a Magyar Naplónál dolgozik. Egy évtizedig szerkesztette *Az év novellái* antológiásorozatát. Legutóbbi kötete: *A kristálynak mindegy* (interjúk, esszék, kritikák, 2014).

Csabai László (1969, Nyíregyháza) író, költő, nyelvtanár és könyvtáros. Nyíregyházán él. A magyar és az orosz klasszikusokat olvassa legszívesebben. Folyton Szibériába vágyik. Békés Pál-díjas (2014). Legutóbbi kötete: *Szindbád, a forradalmár* (regény, 2017).

Csillag Tamás (1987, Gyula) költő. Tanulmányait a gyulai Szent István Egyetem szociális munka szakán végezte. 2010 óta él Békéscsabán. Körösök Gyöngye-díjas (2018). Legutóbbi kötete: *Megtalált ország* (versek, 2017).

Czachorowski, Musa (1953, Wrocław) lengyel-tatár költő, újságíró, veterán katona. A Muzulmán Vallási Tanács tagja, a Przegład Tatarski (Tatár Szemle) című negyedévi lap főszerkesztője. A cseh és orosz irodalom fordítója. Tucatnyi katonai témájú kiadványt írt. Tizenkét önálló verseskötet szerzője, a legutóbbi: *Pamięć* (2018).

Chazbijewicz, Selim (1955, Gdańsk) lengyel-tatár költő, publicista, egyetemi tanár, politológus, diplomata. A Gdański Egyetemen szerzett diplomát. 1986–1991 között a Muzulmán Élet c. lap főszerkesztője. 2017-től Lengyelország kazahsztáni és kirgizisztáni nagykövete. Legutóbbi verseskötete: *Hymn do Sofii (Himnusz Szófiához)*, 2005).

D. Molnár István (1941, Beregszász, Ukrajna) irodalom- és művelődéstörténész, tudományos és szépirodalmi művek fordítója. Lublinban lengyel, Debrecenben magyar–orosz szakot végzett. A Debreceni Egyetem nyugalmazott tanára, az MTA doktora. Tanított orosz szakosokat, majd megszervezte a lengyel szakos képzést (1974) és az önálló tanszéket (1984), amelyet 2006-ig vezetett. Emellett igazgatta a Szlavisztikai Intézetet is (1999–2002). 5 és fél évig dolgozott a varsói Magyar Kulturális Intézetben (1971–73, igazgatóként 1988–91). A lublini MCS Egyetem tiszteletbeli professzora (2016). Két lengyel állampolgárt is kapott kitüntetést (1987, 1999). Legutóbbi kötete: *Kálvinista csepp a katolikus tengerben. A lengyelországi reformátusok és kultúrájuk* (2009).

Deme Tamás (1946, Budapest) tanár, művelődéskutató, az esztergomi Vitéz János Római Katolikus Tanítóképző Főiskola docense, Budapesten él. Verseket 1967 óta publikál. Legutóbbi kötete: *Gondolatok Karácsony Sándor művészetszemléletéről* (2016).

Fodor Áron Szabolcs (1993, Kecskemét) a Debreceni Egyetemen 2015-ben szerzett alapfokozatú, olasz–francia szakos, majd 2018-ban mesterképzésű, magyar–olasz–angol szakos fordító–tolmács diplomát. A Bolognai és a Gdański Egyetemen is tanult ösztöndíjasként. Az olaszon, francián és angolon kívül felsőfokon beszél lengyelül is, középfokon németül és spanyolul.

Gál Sándor (1937, Búcs) József Attila-, Madách Imre-, Berzsenyi- és Magyar Művészetért-díjas, Pulitzer-életműdíjas költő, író, újságíró. A pozsonyi Szabad Földműves szerkesztő-riportere, a kassai Thália Színház dramaturgia, a Hét kelet-szlovákiai riportere, majd a kassai Keleti Napló alapító-főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *A most* (2016).

Győri László (1942, Orosháza) József Attila- és Radnóti-díjas költő a Kilencek tagjaként indult. Az ELTE magyar–könyvtár szakán végzett. A salgótarjáni, a kaposvári és a tatabányai megyei könyvtárban, majd Budapesten, az 1956-os kutatóintézet könyvtárában dolgozott. Legutóbbi kötete: *Fordított pohár* (versek, 2016).

Győry Domonkos (szül. Horváth Sándor Domonkos, 1967, Győr) jogász, könyvtáros, a győri megyei könyvtár igazgatója, 2008-tól a Győri Könyvszalonná főszerzője. Legutóbbi kötete: *Hölgy alulnézetből* (kisregény, 2017).

Imre Flóra (1961, Budapest) József Attila-díjas költő, műfordító, tankönyvíró. A Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia tagja. Az ELTE BTK magyar–latin–ógörög szakán végzett. 1985 óta az Eötvös József Gimnázium tanára. Elsősorban latinból fordít. Legutóbbi könyve: *Még tart a könyvnyűség* (válogatott és új versek, 2015).

Jánosi Zoltán (1954, Miskolc) egyetemi tanár, irodalomtörténész, a Magyar Napló főszerkesztője, a Kölcsény Társaság elnöke, 2007 és 2015 között a Nyíregyházi Főiskola (2016. jan. 1-től Nyíregyházi Egyetem) rektora volt. József Attila-díjas, legutóbbi könyve: *Oláh János* (monográfia, 2018).

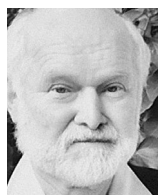
Jezsó Ákos (1965, Budapest) író. Regényei mellett írt mesekönyveket, valamint egy-egy interjúkötetet Erdő Péter bíborossal és Témly József nagyváradi püspökkel. Legutóbbi könyve: *Megyek túlra* (történelmi családrégény, 2017).

Kelemen Erzsébet (1964, Edelény) Debrecenben élő író, költő, drámaíró, irodalomtörténész és kutatótanár. A Szent József Gimnázium, Szakközépiskola és Kollégiumban tanít. Doktori (PhD) fokozatot 2011-ben szerzett. Tizenhat kötete jelent már meg. Képviseiből több alkalommal rendeztek kiállításokat. Legutóbbi kötete: *Rorate* (versek, 2017).

Kiss Gy. Csaba (1945, Budapest) művelődéstörténész, esszéista, a közép-európai, elsősorban a lengyel és szlovák kulturális kapcsolatok, a közép-európai nemzeti jelképek, nacionalizmusok kutatója. Az ELTE Művelődéstörténeti Tanszékének habilitált docense, több külföldi egyetemen is tanított. Legutóbbi kötete: *Harminc év után: 1987 – Személyes történelem* (2017).

Kovács István (1945, Budapest) költő, polonista, történész, a Kilencek költőcsoport tagja. *A gyermekkor tündöklete* című regényéből *Budakeszi srácok* címmel játékfilm készült. József Attila- és Babérkoszorú-díjas. Legutóbbi kötete: *Magyar emlékek Lengyelországban* (Mitrovits Miklóssal, útikönyv, 2017).

Lajtos Nóra (1977, Püspökladány) tanár, irodalomtörténész, költő, író, kritikus, szerkesztő. 1999 óta Debrecenben él. A Nyíregyházi Főiskola magyar-ének-zene (zongoraoktató), a Debreceni Egyetem magyar szakán végzett. Doktori (PhD) fokozatot 2013-ban szerzett. Fő kutatási területe Sánta Ferenc rövidprózája. Legutóbbi kötete: *Sorsszimfóniák* (versek, 2015).

Luszicza István (1975, Budapest) költő, kritikus, újságíró. Verseket 2001, recenziókat, könyvismertetéseket 2002 óta publikál. Az NKA alkotói ösztöndíjasa (2009). Lakóhelyén, Fóton több egykori helyi lap munkatársaként dolgozott. Főállásban a Dunakeszi Járásbírószék tisztviselője. Kötete: *Az artista estére hazamegy* (versek, 2006).

Juliusz Mieroszewski (1906, Krakkó – 1976, London) lengyel újságíró és politikai gondolkodó. A II. világháború alatt elhagyta Lengyelországot, majd Nagy-Britanniában telepedett le. Publicistaként többek között a brit *Wiadomości* (Hírek) és a párizsi *Kultura* című emigráns lengyel politikai lapoknak dolgozott.

Murányi Zita (1982, Budapest) Bródy Sándor-díjas költő, író. A Szegedi Tudományegyetem kommunikáció szakán végzett 2010-ben. Legutóbbi kötete: *Jolly Joker* (versek, 2018).

Nagy Ignác (1985, Moszkva) a Pázmány Péter Katolikus Egyetem lengyel szakán végzett; jelenleg az egyetem Irodalom- és Kultúratudományi Doktori Iskolájának harmadéves hallgatója. Kutatási témája: az identitás kérdése a lengyelországi tatárok költészetében. Lengyel és orosz kisebbségi költők műveinek fordításával is foglalkozik.

Rosonczy Ildikó (1953, Szekszárd) szerkesztő, történész, 1995-től a Magyar Napló munkatársa. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc kutatója, fordításában és gondozásában több, az orosz fegyveres beavatkozásra vonatkozó kötet jelent meg, doktori (PhD) disszertációját is ebből a témakörből írta. Legutóbbi kötete: *Orosz fegyverekkel Ferenc Józsefért* (tanulmányok, 2016).

Salamon Konrád (1941, Pécs) történész, az MTA doktora. A népi falukutató mozgalmat, illetve az I. világháború és a trianoni béke közötti időszakot kutatja. Legújabb kötete: *„Harag és elfogultság nélkül”* (irodalmi és történelmi tanulmányok, 2017).

Shrek Tímea (1989, Beregszász) író. 2013-ban a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola magyar nyelv és irodalom szakán szerzett diplomát. 2009–2018 között a Beregszászi 7. Számú Általános Iskola szervező pedagógusa és magyar-tanára volt. A beregszászi székhelyű Kovács Vilmos Irodalmi Társaság alapító tagja. 2016-ban elnyerte a Nemzeti Kulturális Alap által meghirdetett Gion Nándor-ösztöndíjat, jelenleg az Előretolt Helyörség Íróakadémia tagja.

Konrad Sutarski (1934, Poznań, Lengyelország) költő, közíró, politikus, jelenleg a Magyarországi Lengyeliség Múzeuma és Levéltára igazgatója, valamint a Polonia Węgierska havilap főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Lengyelország történelme magyar vonatkozásokkal* (2018).

Szalay Károly (1929, Kecskemét) író, történész, kandidátus. Dolgozott tanárként, kiadói szerkesztőként (Szépirodalmi Kiadó, Magvető), és több ciklusban az MTV szerkesztőjeként. A Lyukasóra című folyóirat volt főszerkesztője. A magyar szatíra elismert szakértője, filmes monográfiák és regények szerzője. Kitüntették a Magyar Köztársaság Érdemrend kiskeresztjével (1994) és József Attila-díjjal (2000). Legutóbbi kötete: *Az ötödik evangélista* (esszék, 2017).

Szegedi Kovács György (1959, Szeged) Vörösmarty-díjas költő. Gyermekkorát a szerb határ melletti Kelebián töltötte. Tanulmányait az Adventista Teológiai Főiskolán végezte. 1987 óta publikál folyóiratokban, nyolc önálló könyv szerzője. Sárszentmihályon él. Legutóbbi kötete: *Enyhítő körülmények* (versek, 2014).

Tarpai Viktória (1984, Nagymuzsaly, Ukrajna) színművész. A Pesti Magyar Színiakadémián végzett 2005-ben, azóta a Beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház társulatának tagja. Teplánszky Kati-díjas (2012).

Zsótér András (1930) 1947-től versenyszerűen úszott, tagja volt a magyar olimpiai úszókeretnek és a Dózsa Rendőr Sportszázadnak. Részt vett az 1956-os budapesti harcokban, ezért az Egyesült Államokba emigrált, ahonnan 1996-ban költözött haza.